

W a t e

kovara kulturî

Mûnz ûr Çem

“Roze ve Roze Pê Ma Xapit...”

Malmîsanij

Kirmanckî (Kirdkî) de Suffiksî

Nîhat Elî

Sêwrega 25-30 Serran ra ver û Tanî Vîrameyin

Kazim Te nurlenk

Game be Game

Seyidxan Kurij

Çend Dêrî

Cemîl Gundogan

Tayê Problemê Standardîzekerdena Zîwarê Kurdkî

Celadet Alî Bedirxan

Ferhenga Kurdî (Kurmançî)-Frensî

No: 1 hamnan 1997

Qate

Kovara Kulturi

Hûmar: 1

Hamnan, 1997

Serredaktor:

Malmîsanij

Redaksiyon:

Haydar Diljen, J. Îhsan Espar,
Cemil Gundogan, Malmîsanij, Mehmet Uzun

Ardimkerdoxî:

Osman Aytar, Yildiray Beyazgul, Çeko,
Mûnzûr Çem, Hûmanê Çiyan,
Memo Darrêz, Nîhat Elî, Lerzan Jandîl,
Huseyîn Kulu, Seyîdxan Kurij,
Robîn Rewşen, Kamer Soylemez,
Kazim Temurlenk, Harun Turgut,
Şukrî Urgan

Temsilkarê Almanya:

Mûnzûr Çem

Faks: +49 - 30 - 611 18 39

Faks: +49 - 30 - 615 52 31

Seveta aboneyîye û tîkîliye (Almanya de):

L. Ballikaya

C/O Vereinstadtteil VHS e.v.

Postfach 62 07 46

10 797 Berlin/Almanya

Temsilkarê Norveçî:

M. Darrêz

Box: 2545

7001 Trondheim/NORVEÇ

Şertê aboneyîye:

serrêk 6 aşmî

Tirkîye: 40 DM 20 DM

Almanya: 40 DM 20 DM

Swêd: 20 SEK 100 SEK

Duwelanê bîn: 50 DM 25 DM

Vayî: 10 DM/50 SEK

Îlan:

Riperrêk: 200 DM/1000 SEK

Nem riperr: 100 DM/500 SEK

Çarêriperr: 50 DM/250 SEK

Çap: Apec Tryck & Förlag, Stockholm

ISSN:1401-2995

Postgiro:

Diljen 602 17 35-3 Swêd

Adres:

Î. Espar

Odd Fellowvägen 29

S-127 32 Skärholmen/SWEDEN

Berpisrîyariya her nuştî yê nûştoxî/nûştuxe bi xo ya.

TEDE

Wendoxan rê.....	3
Mûnzûr Çem (amadekerdox)	
“Roze ve Roze Pê Ma Xapit, Hata ke Ma Qir kerdîme”.....	5
Nihat Eli	
Sêwrega 25-30 Serran ra ver û Tanî Vîrameyînî.....	21
M. Darrêz	
Dante û Tradîsyonî Îdealîstan.....	24
Çeko	
Rojên bi Rûmet û Ziqnawitî.....	28
Harun Turgut	
Veng, Pyec, Zimmeyîş ra Nome û Fîl.....	41
Kazim Temurlenk	
Game be Game.....	49
Osman Aytar	
Wexto ki Merdim Kitabê Dr. Şivanî Waneno.....	50
Seyidxan Kurij	
Çend Dêrî.....	54
Robîn Rewşen	
Şewe.....	57
Hûmanê Çiyan	
Çond Vatê Derheq Kurdon Almanya di.....	58
Sven Delblanc	
Zeynebi, Gulnari.....	60
Haydar Diljen	
Nuştox, Ziwan û Şexsîyeto Neteweyî.....	64
Cemil Gundogan	
Tayê Problemê Standardîzekerdena Ziwanê Kurdî.....	69
Mehmet Uzun	
Yew Şiir û Yew Antoloji.....	77
Malmîsanij	
Kirmanckî (Kirdkî) de Suffiksî.....	81
Celadet Ali Bedirxan	
Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî.....	95
Kitabê Kirmanckî (Zazakî).....	106

WENDOXAN RÊ

Wendoxê erjayey,

Her kovara (dergîya) ke newe vejîyêna hêvîyanê neweyan îfade kena. Kovara Vate ya ke destê to di ya zî hevîyêda newa ya. Na kovare ebi hêviya nuştîş, geşkerdiş, averberdişê lehçeya kirmanckî (kirdkî, dimilkî, zazakî) û xizmetkerdiş û xurtkerdişê kulturê kurdan vejîyêna. Kovarê inasarênî (winasî) ganî rewna bivejîyaynê, ma erey kewtî; labelê ma nêwaşt ke hîna erey kewî û ma waşt çiyê ke ma dest ra yeno bikî.

Kovarî zey projeyan î. Projey estê ke tena xeyalanê kesan de manênî, projey estê ke hetanî cayê şonî, nêmcet manenî; tanî zî estê ke hedefê xo resenî, cay xo gênî. Hêviya ma a ya ke Vate hedefê xo reso.

Şima ke Vate wend şima vînenê ke nuştêyê ciya-ciyay ebi şîweyanê ciya-ciyayan nusîyayê. Ma vajî şîweya Dêrsimî, Çewlîgî, Sêwregî û cayanê bînan. Bêguman ma wazenê ke zîwanê xo standardîze bikerî, labelê no kar rojê de yan zî aşmê (mengê) û serrê de nêbeno. No kar, him wexto derg him zî xebata zanaya û zafe wazeno. No semed ra eke ewro nuşttoxê ma tena şîweya xo bizanê yan zî ebi şîweya xo binusê zî ma ganî verra verra giraniye bidî hetanê muşterekan, formanê raştan û rastnuştêna (îmlaya) muştereke ser ke ma bişiyî (bieşkê) lehçeya xo standardîze bikerî. Semedê nê karî rê, ganî nuşttoxî -hetta wendoxî zî- şîweyanê bînan zî bîmusênê (bander bibênê). Ganî ma xo vîrî nêkerî ke kirmanckî kirmanckîya dewa ma û şaristanê ma tena niya, dew û şaristanê binî zî estê! Ganî ma winî binusî ke tena dewijê yan zî şaristanijê ma nê, kirmancê binî zî bişiyî (bieşkê) nuştêyanê ma biwanê û fam bikê. Nuştêna nuştêyanê inasarênan ewro asan niya. Xora karê nuşttoxî

Vate

bi xo zî karêdo asan niyo, kayê gedan niyo.

Vateyê ma yê ke ganî bivajiyaynî, ebi seserran o ebi nuştîş mirdî nêameyê vatene. Dişmenî ebi bêbaviye û zulmê xo waşt ke şarê ma kerr û lal û gêj bikero. Hetana ke zefte ey ser resa zordariye kerde û keno, waşt û wazeno ke fekê ma kilît bikero. Labelê vera heme tewir zordariyeya dewleta Romî, şarê ma ziwaniye û kulturê xo heta ewro pawito. Çi nuşttox çî wendox, ma û şîma piya ganî nê ziwaniye û nê kulturî rê wayir vejîyê, ey bipawê, aver (raver) berê û teslîmê azê (nesîlê) newî bikerê.

Wendoxê delalî,

Eke fikrê şîma estê wa sereyê şîma de, eke vateyê şîma estê wa fekê şîma de nêmanê, ma rê binusênê. Vizêr şîma nênuştîni, dişmenî nêverdaynî şîma binusênê. Ewro na kovara ma wazena biba platformê fikr, huner û vateyanê şîma. Wa sola şîma zî no werd de bibo. Xo vîr a mekerênê ke ma nênuştî, şîma nênuştî, şaro xerîb nîno ziwaniye ma ma rê nênuseno. Eke ma vateyê xo nêvajî kes vengê ma nêşnaweno. Senê bieşnawo? Vateyo nevate senî bêro eşnawitîş?

Kemane û şaşiyeya ma ma rê binusênê. Eke şîma Vate ra hes kerd, nas û dostanê xo ra vila bikerênê. Şîma zî zanî ke "yew yew o, di ki bîy keye wo" (jû jû yo, di ke bîy çêye wo). Ma tena meverdê! Ma nê barî piya wegîrî!

Vate

Qesêykerdena Civrayîlê Hemê Dundî, dewa Hêyderû Keklige ra:

“ROZE VE ROZE PÊ MA XAPÎT, HATA KE MA QÎR KERDÎME” (1)

Seva çapkerdişî amadekerdox:

Mûnzûr ÇEM

I

1938 de esker ke amo vêjiyo ro sarê Koyê Jêle ser, o ra têpiya çiyê ke biyo, piyê mi ve maya mi ra ma rê her tim qesêy kerdêne. Eve kilmekîye vatena dîne niya biye:

Seke esker ame koyê Jêle, ma ra vake "Milkê sima texîr keme". Heto zu ra niya vake, heto bin ra kî çila qazî (îdara) fiste ra ci, bêçika ma eve duyê daye kerde şiyaye, nê ro kaxite ser, terkitî şî. Tavî wendena ma çîna, ma hen zoneme ke kaxita tapu ya, ya kî çiyêde henêno bin o. Demê ra têpiya rêyna amêy, na ra kî vake "Endî na ra dime dewlete sima ra çiyê nêvana, biyarê çekonê xo têslîm kerê". Na qesî ra dime ma çekê xo day arê berdî têslîm kerdî. Ma tam 70 çeke kerde top, berde sarê Jêle de têslîmê Qumendarê Alayîye kerde. Namê ê qumendarî Momin bî. Momin Beg vajiyêne ci ra. Tavî manê na qesî o niyo ke dewonê Hêyderû tédîne hen kerd. Tayê bî ke çekê xo qe bine ra têslîm nêkerdî. Tayê bî ke tède nê, werte ra tayê çekî dayî.

Na meselî ra dime, di-hîrê rojî ke werte ra vêrdî ra, esker rêyna ame. Ma pers kerd ma va "Na ra çîwa wo?". Dot ra ma ra va "Naza mintîqa memnu ya, sima gere naza terk kerê, şêrê bover destê Alû. Herkes şêro lewê nas û dostonê xo".

Naye ser o sarî wertê xo de hen na hurê, nat-dot ra vake "Na çî niya beno, nêbeno", pêyê conî kî vake: "Beno beno, roza ke ma çekê xo têslîm kerdî, a roze ra karê ma qedîyo. Rinde a wa ke ma xo rê şîme."

Ma dewa xo terk kerde, terkitîme şîme boverê çemî, lewê nasonê xo. Dormê ma ra tayê mazronê binû kî hen kerd. Ma şîme Vankug, uza warêy viraştî, kewtîme ci, te de vinetîme. Uza, çê vistewrê mi (Çê Alê Jîvî) des û didiyê Mihemedî (2) day Mistê Kalalî, vake: "Ma qirkerdene mede."

(1) Mordemo ke Civrayîlî de qesêy kerdo û seva na roportajî veng gureto band Memê Zêle wo. Mûnzûr Çemî kî na qesêykerdiş nusno û seva çapkerdişî kerdo hazir.

(2) **Des û didiyê Mihemedî** Seva kewrayênî na çeku kî vajîno. Waxto ke mordemê wast ke juyê binî de bibo kewra, ya 12 qurîsî ya kî 12 parçe momî dano ci. Naye ra "Des û didiyê Mihemedî" vajîno. Mordem gere naye kî vazo: Momîya ke naza de vajîna, momîya safe niya, paç ya kî lawo momin o ke seva jiyar û diyarî finê ra ci yê çila vêsnenê, u yo. La û paçû birnenê, ci ra 12 parçû cênê.

Uate

Çike Mist muxtar bî, qesê dêy lewê dewlete de pere kerdêne.

Rozê di cendermêy vêjîyay amey vake "Muxtar, sarê Hêyderon o ke îta r' o top ke, têt qesêy keme".

Mistî ma kerdîme topî, ardîme pêser, cendermû vake "Simayê ke Hêyderû ra amê îta, sima bêrê, ma şîme Mazgêrd, dewlete uza milk dana sima". Ma 70 mordem kêwtîme ra ê di eskerû ver, şîme. Çi esto ke zerrê mi rehet nêbî. Sikêde girs kewtîv mi zerre. Eke tayê ca şîme, mi va:

-Birayêne!

Vake:

-Çik o?

Mi va:

-Na mesele, meselê milkdayêne nîyo. Nê ma benê qir kenê. Niyadê, nayîne sifte çekê ma guretî, uza ra vake "bar kerê şêrê", ma hen kî kerd. Na ra kî vanê ke "milk dame sima". Na qese, qesêde rast nêoseno. Nê ma qir kenê. Bêrê tifongû na di cendermû dest ra bijêrîme, biremîme şîme kowû. Kowû ra sirê vindîme, hala pêyê conî kî se beno.

Mi ke nîya va, Rosnage ra Alê Momidê Çewdere bî, xaftela zirçîye ginê piro, vake:

-Pê miletî bixapne, bide qirkerdene! Nika na dewlete ça ma qir kero? Ma se kerdo?

Na qesî ra têpîya kes nêjdîyê remayîşî nêbî, eve o tore ma berdîme Mazgêrd. Eke şîme uza, ma nîyada ke hermetê lazekê no ro xo doşî, di xizikî kerdî hermê xo ra, cor de êna. Eke ma dîme, ma de nîyada nîyada, vake:

-Guwêyê, ede maya xo nê! Amê milk cênê. Demenû hanî yê haza qir kerdê!

Aye de mi dest na pira, mordemê ke ma pîyar îme dîne ra kifir kerd. Mi va:

-Mi sima ra va, sima gos ro mi nêna. Meke va ma têdîne zu raye de qir kerêne.

Hemedê Alîxanî kî kifir kerd. Fikrê dêy kî zê yê mi bî.

Uza ra ma kerdîme rastî, berdîme nêjdîyê çadira eskerîya. Uza ma nîyada ke eskerê boyna kuno çadire, vêjîno tever, berbeno.

Wertê ma de têtyna Ap Sêydaliyê Mistî zonê tirkû zonêne. Ma va:

-Ap Mistefa hala ci ra pers ke, o qey berbeno? Sevev çik o?

Ap Seydalî pers kerd, eskerî vake ke:

-Ez xo rê nê, sima rê berben. Eke gos nanê ro mi qe mevindê, Celal Bayar ha wo amo çadire der o, xo ci rasnê pers kerê, hala rêye heqa sima de fikrê xo çiturfî yo, se vano; sola sima bimisêne.

Na qesî ra dime ma uştîme ra, pêro pîya bîme ra raştî hetê çadire ser şîme. Hama aye de Celal Bayar bî tever, eve hala-halayê nişt ro cîpê xo, vor de, hetê Xarpetî ser terkit şî. Ma ra kî qe çîyê nêvake. Tavî eke meşîyêne kî, nêverdêne ke ma nêjdîyê çadire bîme.

Ma hurêndîya xo de vinetîme, eskero ke ma de qesêy kerdo, o kî boyna kuno çadire, vejîno.

Mexsetê xo u yo ke hala rêyê telefon amo, nêamo, seva ma qeraro ke amo cidayêne, êy bimisone. Pêniye de rêyna vêjîya, ma nîyada ke têpiya berbeno. Sêydaîyê Mistî pers kerd vake:

-Çik o, çi ra berbena?

Eskerî dot ra cuwav da vake:

-Ez sima ra vajî kî beno, mevajî kî beno. Telefon ame, sima qir kenê. Telefon de vato "Pîl û qiz, kam ke kewt ra sima dest qir kerêne".

O werte de eskerî bataniyay fistî ra, tayê parçê nonî ardî, ser o kerdî ro. Naye ser o omid kewt zerrê tayê mordemû, îne vake "Ha yê non danê ma, beno ke ma qir mekerê".

Tayîne kî vake ke: "Nono ke biyo kufkin êy anê danê ma. Eve dêy pê ma xapnenê."

O werte de ma nîyada ke eskero ke seva ma berbeno, o kî uza r' o. Naye ser o ma wertê xo de qesêy kerd, ma vat "Nê çituri bibo ma qir kenê. Qe ke nê hona ke nêmerdîme, pere û zernê ke ma ser o yê, îne vejîme, wertê pêşkîre keme, na xortî dîme".

Ma çituri ke qesêy kerdo hen kerd, hama eskerî perey nêgureti. Merdena ma zof dez dêne ci, uzay ser o kî nêguretêne.

Tenê mend, eskerî rêyna vêjîyay. Na ra kî ma didi-didi pêra girê dayme. Destê ma zof çip girê day. Ez ve birayê mi Welî ra zuvini ra girêdayî bîme.

Sêydê Alê Mistî yo ke Tirkî zoneno, o kî pêyê rêze de lewê eskerî der o. Ma ke amêyme hênî ser, ma nîyada ke o eskerê ma ha wo uza vineto. Ma ameyme ke uwe burîme, êy nêverda. Eke nêverda ma qarîyayme, ci ra herediayme. Ma vake "Ma hen zona ke no mordemêde rind o, hama hen nîyo. No kî zê ayê binon o. To nêdiyo, nêverdano ke xo rê gepê uwe kî burîme".

Nêverdayêne rê nêverda, hama nêzoneme ke çinay ser o hen kerd. Ma ke hênî ra verdîme ra, mordemo ke pêy der o Tirkî zoneno, esker şî lewê dêy ci ra çiyê vake. Rêyna ke esker dêy ra vano ke: "Apo, mi nêverda uwe burê, sebebê xo esto. Hezretî Usên kî Kerbela de ke şêhit kerd, uwe ci nêdê. Sima ke uwe burê kî mirenê, mewerê kî mirenê. Uwe mewerê ke zê des û di Îmamû şêhit bêne."

Eke na qese hêşiyayîme pê, ma va "Temam, Heq rajî bo, vatena xo rast a".

Ma eve o tore berdîme Kertê Mazgêrdî, uza sanayme têlewe û hama qe waxt ranêvêrd, veng kewt ra maknelî, dot ra nay ve ma ra.

Na ra o werte de mi destê xo kêrdîvî sistî. Çituri ke veng kewt ra tifongû, mordemê ma dot ra têpêy de ginay waro, mi destê xo la ra ont û mi va:

-Bira Welî, ez vozdan.

Êy vake: -Bese kena kardî berze ra na la, ez kî destonê xo ci ra raxelesnîne.

Mi kardî este ra la, hama aye de ginê ro dêy, o gina waro.

Mi dest est ra ci, çi esto ke êy nêverda, vake:

Qate

-Vozde, ti kî ginena ro ci.

Ez nêvinetû, mi birayê xo hen dirvetin ca verda û vozda.

Çiturfî ke mi vozda, mi ferq kerd ke pêy ra zû boyna nano mi ra. Erzeno, pilêsneno mi ro; ez ginen waro, hama nêvinden remen; rêyna erzeno, ez rêyna ginen waro, rêyna urzen ra vozdan. Ge fosa mi sona, ge kincêda min a bîne. Ayê pêyênî ke nê mi ra, mi texmîn kerd ke esker nîyo, mîlîs o. Çike nefes ro mi birnavî, nêverdêne ke ez çimonê xo wekêrîne. Mi nîyada ke ez bese nêken xo ci ra raxelesnîne, birrê lewê raye de rast ame, mi vozda, ez kewtûne wertê dêy.

Eke eve o tore tenê şîyûne, mi nîyada gonî rişîya. Mi gonî teqîv kerde, dirvetin dî. Birayê mino bîn Bira bî. Qersune ginavî ro herme, herme sikitîvî.

Eke qesa raste vajîne, dewlete hen roze ve roze pê ma xapit, hata ke ma qir kerdîme.

O ra dime bîme rastî hata Vilê Vankugî pîya şîme. Uza, areyêde xirave esto, kewtîme o areye, te de vinetîme.

Roz ke şî ko ro bî tarî, mi va:

-Bira!

Êy vake:

-Çiva wo?

Mi va: -Ti îta na areye de vinde, ez son çêwû. Hona ke Mistê Kalalî pênêhêşîyo ke ma qir kerdîme, bese ken sola domonû biremnîne. Mist bizono ke mordemê ma qir kerdê, endî çîyê ra nêterseno, kuno ra ma ser, domonê ke pêy de mendê îne kî o dano kîstene.

Na qesî ra dime kî kewtû ra raye, şîyûne nêjdîyê warî. Asme esta, roştî ya. Domonê ma yê ke Héyderû ra amê, kerdê mereke, ser o çêver kilit kerdo. Cênî mereke ser o merredîyê ra, birayê Mistê muxtarî Usivê Kalalî kî çuyê xo gureto lewe de novetî cêno.

Warê çê wistewrê mi raye ser o wo, cêr o şîyûne uza. Çê vistewrê mi ra "Çê Alê Jîvî" vajîno.

Êy ez dîyûne, hama nas nêkerdû. Naye ser o veng da vake:

-Besê kewray, ha wo birayê to ame, tenê toraq ve non ra ci de va mevindo, bi terkno şêro.

Besa ke vano kî cênîka min a.

Ez nêvinetû kewtû zerrê warî. Seke aye ez dîyûne, mi va:

-Vaze "birayê min o", qalê mi meke!

Usivî pers kerd vake: Kam o?

Aye vake: Birayê min o.

Tenê mend, xaftela Bira kî vêjîya ame.

Aye de Usivê Kalalî vake: Nê to va birayê min o, ha wo juyo bîn ame.

Nîya na qese vat û o ra dime kî vêjîya ame. Eke ame ma dime kî pers kerd vake:

-Nê [e]ro se bî?

Ma va: -Ma qir kerdîme.

Vake: -Kotî qir kerdî?

Ma va: -Kertê Mazgêrdî de.

O sire de birayê mi ust ra, vake:

-Bojîyê mi dirvetin o.

Û bî ra rast. Ey kî vake ke:

-So so. Mevinde so, nika ke Mist ame to cêno beno. Ti ya ve xo gever bîya. Kata sona so.

-*Kam ben vano?*

-Usivê Kalalî.

-*Mistefa uza niyo, kotî yo? Zerre de hewn der o?*

Na çekuyî ra dime Bira ust ra terkit şî. O ke şî, ez amûne serê bonî, lewê Usivê Kalalî. Mi va:

-Usiv!

-Ey vake:

-Vaze!

Mi va: -Mi Duldila Hezretê Êlî gureta amûne ginûne verê lingûnê to ro. Lazê min ê pîlî bîya bide mi, domononê min ê bînû va qir kerê. Qe ke nê lazekê mino pîl va bixeleşîyone. Ez zonen ke sima seveta na çor bizû ma qir kenê. Mi xatirê Duzginî (3) sane!

Vake: -Nê! Lazê xo dan, ê to onciya nêdan. Sona so, nêsona venga Mistî dan, Mist to beno Pax, dano ra qereqolî dest.

Mi ke Usivê Kalalî de çare nêdî, ez ustûne ra, bîyûnê rast şîyûne. Hama durî nêkewtû, vinetû. Tayê ra dime asme şîye ko ro, mi texmîn kerd ke têde şîye hewn ra. Ez pêyser şîyûne, pençerê mereke ra kewtûne zerre. Zerre tip-tarî yo. Domonê hetê ma têde te der ê, kewtê têvirare, erjîyê pêser hewn der ê. Mi destê xo werte de fetelna, na rîyê domonû ra, kontrol kerdî, pêniye de lazê xo nas kerd. Ez nêvinetû mi guret, dewe ra bîyûne tever, şîyûne kewtû kerrê (4) kemerê, te de vinetûne.

Ma bese nêkerd ke zêde şîme, durî kume. Çike pesewe wa, tarî yo, ma kî xam îme, a mintîqa nas nêkeme. Mi Hemed guret uza vinetûne.

Bî roz, sarê dewe hesar bî, zirçay vake:

-Hemê Zengî lazê xo gureto berdo! Axme bê sola sima bivênêne!

Axme bî, zêde ranêverd, xaftela xortê ede lewê ma de vêjîya. Pere-mere lewê mi de çîno,

(3) **Duzgin**, Koyê Duzginî yo ke jîyare wa.

(4) **Kerrê kemerî**: Kemer de eskefto (şikefto) qiskek.

Vate

hama onciya kî mi seke o dî, destê xo berd cêvê xo, mi va:

-Ero vengê xo meke, zernê na wo lewê mi der o, dan to.

Fikrê mi kî a wo ke rêyê bêro lewê mi, dest ro gule nî, bixeneknî. Çi esto ke o nêame lewê mi, zirça vake:

-Bêrê, na wo îta binê kemerî der o!

Tenê ra dime, vêjîyay amêy. Mistê Kalalî kî têt o. Endî destê mi girê day, lazek kî fist ra mi dime, şime dewe, Çê Kalalî. Uza verê conî de pul ra niştîme ro, Mistê Kalalî rêyna vêjîya, mi niyada ke dimêde torzênî dest der o. Çiturfî ke ame lewê mi, eve ê dimê torzênî wertê bêrikonê mi de da piro, vake:

-Mi de qafika pîyê pî naye! Çik o biyo heso dirvetin, êno ke na miletî buro.

Eke hen kerd, lazekî virare fiste qorrê mi ra, berba. Na ra bî lazekî ro kas kerd, mi ra fist durî.

Hem hen kerd hem kî vake:

-Mi de qafika pîyê pî naye! Biyo wayîrê pî.

Naye ser o mi veng fist ra xo, mi va:

-Misto!

Veng nêkerd.

Mi va:

-Niyade, nê kî cîranê tu yê. Destê mi rake, ez ve to ra zuvînî cême, xora ke to da mi ro, qetlê mi to rê helal bo. Eke mi da to ro kî, mi na de astê Murtê birayê to!

Mi ke hen va, rêyna wertê bêrikonê mi de eve o dar da piro.

Aye de birayê mi Bira kî ard. Hermê ma vetî têro, destê ma girêdayî, ma fiştîme ra raya Qereqolê Paxî. Raye ser o Çola Cemedî vajîna cayê esto, uza di xortekî rastê ma amey. Îne pers kerd vake:

-Mistefa, nayîne kata bena?

Mistî va:

-Ben Pax. Mordemê nayîne yê binî Kertê Mazgêrdî de qir kerdê, nê remê, xeleşiyê, ben têslimê qereqolî ken.

Îne va:

-Kotî ra yê?

Mistî va:

-Çê Hemê Usê Nexse ra yê.

Xortû vake:

-Nîya meke, guna wa. Nîne ça bena têslim kena, dana qirkerdene? Naza di tifongû berze, vase "remay, mi na pira, hama era ci nêfiste". Xora ci ra zu kî na wo dirvetin o, kewto halê merdene."

Mistî qewul nêkerd.

Aye de mi xortû ra pers kerd, mi va:

-Birayêne, sima kotî ra yê?

Juyî vake:

-Ez Gomê Muşî ra lazê Pitê Milê Usênî yû, no kî Vilê Kasû ra Momidê Mistê Kalî yo."

Na ra kî mi xortû ra va:

-Birayêne, na kutikî ra minete mekerê. Malê ma, çiyê ma wo bîn çike biyo ma do arê ardo lewê nayîne. Ma ke ameyme qirkerdene, çi nayîne rê maneno. Seveta ê di bizû ra nê ma danê qirkerdene.

Nayîne ra minete mekerê.

Mistî ma fiştîme ra raye berdîme; ê di xortî kî uza nîştî ro, ma dime nîyada, hata ke şîme kewtîme tolde.

Eve o tore ma berdîme Pax. Mudirê Nahya ke ma dîme, pers kerd vake:

-Mistefa, nê kamî yê?

Êy vake:

-Lazê Alî Hemed ve Biray ra yê. Ayê binî Kertê Mazgêrdî de qir kerdê, nê werte ra remê, kewtî ra mi dest, mi guretî ardî.

Seke na qese nîya hesna, Mudir xeleşîya ra paskulê dê piro, ci ra qesêy vatî, vake:

-Hero lazê herî! Ero siro ke Hermenî qir kerdî, wertê sima de ê xeleşîyay. Ma ti aye mevaze, qa nê kî mordemê sima yê. Dînê sima ju yo. To guretê ardê, ez nayîne wertê na eskerî de se bikerî, çituri raverdîne? Nê gere çituri bixeleşîyêne?

Qil ra Usên kî lewe der o. Usên Yêşil. Qil, lewê Koyê Duzginî de dewê ya.

Tenê ke vêrd ra, Mistî wast ke endî şêro, hama hona ke tever nêbiyo nêşîyo, ame lewê ma, xapa ke destê ma pê girê dê, a kerde ra ke têy bero. Çituri ke hen kerd, Mudirê Nahya ust ra, rêyna da piro, vake:

-Qêmîşê xape nêbena? A xape kî ci rê zêde vênena, hen nîyo?"

Mist terkit şî, ma kî berdîme tever, verê dêşî de nisaynayme ro. Eskerî ma ra dot, Derê Xagû de maknelî saz kerdê, qe vengê xo nêbirrîno, zingezinge wa. Pîl-qiz, cênî-cuamêrd, saro ke ê dormû de kewto ra dest, anê, boyna têpêy de qir kenê (5).

Bojîyê Biray şîkiyo, bese nêkeno ke cixara kî dekeru. Usên Kiliç uza nahya de katîv o; êno-sono, deqê de rêyê cixara pîseno, nano fek ra, têpîya sono. Ma heto zu ra kî boyna ci ra pers keme vame "Kewra Usê, vatena to çik a, nê ma qir kenê?"

O vano "Eskerî nika ke amey, sima benê haza, dere; di sungîyû sanenê sima. Ma kîstena sima

(5) Saro ke uza biyo, mesele zoneno, vatena înan ra gore a roze, uza pîl û qiz nêjdiye hezar kesî amo kîstene.

Vate

de çi esto?”.

Eve o tore roze vêrde ra, bî verva son. Esker boyna êno, sono zerre de werdene weno. Ma kî poştîya xo sana dês, hona hen vinete yîme. Eskerê, ma ra nêjdî sungî kerdo gilê tifongî ra, ronîsto.

Mi Biray ra va:

-Zerrê mi nêcêno ez to ra vajî "vozde", hama ez vozdan. Teke virêne ke nê mi ra sanê mi, sanê mi, eke xora mi nêsanê kî beno ke şêrî bixeleşîne.

Esas ke mordem raste vazo, ez bese ken ke tifong dest ra bijêrî, hama oncîya kî cesaret nêken. Heto zu ra rêyê biyûne dirvetin, heto bîn ra kî esker gênc o, pilêşîno mi ro, ayê binî ênê mi kîsenê.

O werte de ez xil biyûne, mi vozda. Pêy ra nê mi ra, hama ero mi nêginê. Teka bîne este, oncîya ero mi nêginê. Pêyser cêrûne ra, mi nîyada ke Bira mi dime wo; o kî vozdana, hama destê xu yo bîn kî sanîno ra. Qersune gina ro ci, o kî sikit o. Ma, eve o tore duzê Paxî de vozda. Esker wazeno ke ma dime bêro, Mudir nêverdano. Vano:

-Halê dîne na wo oseno. Çiturfî bibo, nêxeleşînê. Mekerê va şêrê, kotî ke ginay waro.

O werte de qersune ginê kemere ro, parçêde kemere perra, gina qînestê mi ro. Qorr ro mi cêrîya, bî kung, bî merde.

Ma eve o tore şîme nêjdîyê bonê Xidê Alê Qolî. Uza tenê birr esto, kewtîme ci, te de vinetîme. Ma va "Xora ke esker ame, ma vêneno, eke nêame kî some xeleşîme".

Lêl kewt de, ma şîme çê Xidirî. Zerrê ma taşîno ra. Cênîka kokime ma rê tosê do ard, ma doyé xo simit. Cênîke vake:

-Urzê ra şêrê! Nika millet sima vêneno, rîwalê sima ra ma kî vêsnenê.

Ma uştîme ra, çem ra vêrdîme ra, vişayme bover, şîme.

Rêyna a roza ke ma berdîme Pax, rozê o ra têpiya Mistê Kalalî sono Qereqolê Paxî, uza vano ke:

-Cuwamêrdî Kertê Mazgêrdî de qir kerdê, cênî ve domonû ra ha yê uza r'ê. Meste ê kî kunê ra kowû, benê eşqîyayî. Bêrê nayîne kî qir kerê.

Uza Qereqol de di eskerû danê ci, kuno ra ver, beno dewe.

II

Na ra heto bîn ra kî, roza ke pîyê mi ve Hêyderonê bînû ra berdê Kertê Mazgêrdî, uza sanê qersunû ver, a roze çîyo pêy de, Vankug de amo cênîyû û domonû sare, maya mi dêy ser o nîya vatêne:

Cuwamêrdî ke day arê berdî, xevere biye vilaye vake: "Fermanê Alû amo, Alû kî qir kenê". Naye ser o ma ve sarê Vankugî ra piya remayme, dewe ra kewtîme durî, ma xo dard we. Ma şîme cor, sereniya dewe, uza kewtîme wertê birrî. Zêde waxt ranêvêrd, xevera newîye amê vake "Fermanê

Alû nêamo, dîne rê qirkerdene çîna. Demenû ve Hêyderû ra ke kata şîyê era dime kuyê, pê bijêrê, bîyarê”.

Naye ser o zafêrê sarê Vankugî, pêser cêray ra, amêy çêwonê xo. O ra têpîya kî têpîya axme bî, ma kêrdîme topî, dewe de ardîme pêser. Cênîka apê to Birayî domonê xo gurêtiv remavî. Cênîya xalê to Îvrayîmî (6) kî onciya domonê xo Îsmet ve Usênî ra gurêtiv remavî. Ez kî, sarê ma wo ke Derê Vankugî de qir kerdîv, binê dîne de xeleşîyûne. Ez ke binê mêtîtu ra vêtîyûne, Mistê Kalalî wast ke mi bikîsone, sarê a dewe ra juyî vake: ”Nana pira se kena? Fisege daye rê hêfe wa. A wa hêştay ca de bîya dirvetine, sona cayê ginena waro, mirena. Ti ça tifong nana daye ra?”

III

Na ra wayêda mi esta, namê xo Findiqe wa. Findiqe, maya mi ra nîya. Pîyê mi sifte xala mi (waya maya mi) de zeweşîyaye bîyo, Findiqe a xala mi ra wa. Siro ke xala mi kuna ra, Findiqe êna dîna; o sire de mirena. Yanê dixazkaniye de mirena.

Hêyderû siro ke dewê xo terk kerdî, şî bover, apê mi Welî terkit şî Çuxure, lewê Silu Axayî. Findiqa waya mi kî lewê dêt de mende. Eke Çê Silu Axayî benê qir kenê, ê kî uza benê; hama esker ci ra çîyê nêvano, xeleşînê.

Cênîya xalê mi Usênî ve maya Xidirê Birayî (cênîya Birayî) sanenê ci ênê Kortû, sonê çê Ferê Hesê Usivî. Fer ve xalê mi Usênî (Usênê Jivî) ra misayîvî bîyê. Na ra lazê xalê mi Xidirî Îsmet ve Usênî ra kî têt r' ê. Maya mi kî ben eve ê dirvetonê xo terknena êna xo rasnena Kortû. Têde pîya uza zuvinî vênênê.

Misayîvê xalê mi Fer, domonû ve hermetû ra cêno, ano Gerreke çê Îvê Murtê Alê Uşî. Îvê Murtê Alê Uşî kî peseve îne cêno ano Kemerê Nergîzî, vano ”Naza vinderê, ez meste son de ên, sima çem ra visnen bover”. Roza bîne waxto ke vato, o waxt de êno, Çemê Sêyîdxanû ra visneno bover, beno hetê Demenû û Hêyderû. A mintîqa de Çemê Xarçîge ra Çemê Sêyîdxanû kî vajîno. Uza, pêyê qereqolî ra vîyarneno ra, beno ve Derê Rojî.

IV

Naye ra têpîya çîyo ke bîyo, pîyê mi o kî nîya qesêy kerdêne:

Ez ve birayê xo Biray ra ke vişîyayme boverê çemî, Demenonê ke kowû ra yê, têsîlm nêbîyê, terkitîme şîme ma ê dî. Birayê mi Bira halêde zof xiravin der o. Destê xo hurdemêna kî dirvetin ê. Ez kî qarîyûne, qarîsê ci nêben.

Ez hen rî ser viroşîyavî ro, vinete bîyûne, mi nîyada ke juyî vake: ”La lawo, xatirê Mihemedî sanê, no na wo lewê sima de merd, melemê tuwayê bîyarê pira kerê!”

(6) **Cênîya Îvrayîmê Jivî**, yanê maya Îsmet û Usênî Demenizî ya, dewa xo kî Kurvak o. A dewe ra, Çê Samê Saverdî ra wa.

Vate

Mi ke veng hesna, mi xo çarna nîyada ke Alî Axawo Demeniz o. Alî Axayê Arekîye. Na vatene ra têtîya demenû şî tenê rono teze ard, kerd dirvetonê Biray ra.

O werte de di-hîrê domonî pêyser amey, vake: "Hîrê cênî ha yê amê ha dot. Ê di tenû domonê xo estê, ê hîrêyîne çînê. Cênîka ke domonî lewe de çînê, dirvetin a."

Aye de neqetîye mi zerre, mi zona ke ê hîrêmêna yê. Domonê mi qir kerdê, coka lewê cênîka mi de kes çîno.

Nêvînetîme, ma domonî rusnay; şî, guretî ardî. Ma nîyada ke rastî kî seke ma texmîn kerdo, mesele henên o. Juye cênîya xalê mi Îvrayîmî (Îvê Jîvî) ya, juye cênîya Biray a, juye kî cênîka min a.

Endî uza ko ra, lewê ê sarî de vînetîme.

Ma uza mendene rê mendîme, hama zof tenge de bîme. Bonî çînebî. Werdene gegane qedîyêne. Serd bî. Ma rozê naza rozê haza mendêne. Rew rew kî eskerî de dêne pêro.

Rozê, binê destî ra, Alû ra xevere amê ke eskerî hazîrîya xo kerda temame, erzeno ma ser. Ma ke na xevere gurete, ma mecbur mendîme hurêndîya xo vurnê ra; hetê Derê Îksorî ser şîme, kewtîme Koyê Ezîz Evdalî. Vore zof a, pûk û xedev o.

Mi lingê to kerdî pistuno ju, sarê to kerd pistuno bîn, Fındiqe kî kerde çuwal, nê ro xo poştî.

Raye ra ma ke kêwtîme verê Xarûnê Ezîz Evdalî, Fındiqe vake "Ez bîyûne kunge". Mi nîyada ke ci ra veng nêvejîno. Serd o, uzay ser o hen bîya. Mi mordemê kerd temêy, avê rusna virêniya malî, mi va so, Hemedê Civrayîlî (Hemê Civê Kêjî) ra vaze hal-mezal nîya r' o, Finde bîya kunge, mirena.

O şî, ma kî malî dime some. Duman o, tuwa bêlu nêbeno, honde ke rêçe ra some. Heto zu ra kî boyna voreno. Eke mordem raste vazo, bêterêda Heqî ya. Rêyê ma nîyada ke virêniya ma de veng êno, qesêy kenê. Şîme ke verê kemerê de eskeftê esto, uza ma ra avê warêy virajîyê, hona pay ra yê, tuwa pê nêbîyo. Ma nîyada ke mal kerdo ê warû, zerre bîyo germ.

Vake: "Ayê ke bîyê germî şêrê virêniya malî, ayê teverî va bêrê zerre, xo germ kerê!"

Ma şîme zerrê eskeftî. Uza Hemedê Civrayîlî va:

-Se bikerîme Fındiqe?

Mi va:

-Serdî ver na wa mirena, se kena ti zonena.

Vake:

-Kewra, ez bizê sare birnen, ma zerre keme ra, Fındiqe kî keme wertê orxanî, kemerû saneme dorme. A ke hesar bîye, bena vêsane, zerrê bize ra vozd kas kena wena. Meste sodir eke xora esker nêame nazay nêguretî, ez ên Fındiqe ben. Qe tuwayê nêbeno, meterse.

Eke hen va, çîmê mi bî pîrrê hesîrî, ez berbûne û mi va:

-Kewra, ca nêverdan. Ez têt an. Têt an, eke mirena kî raye ra bimiroy.
Orxanê mi der o, mi kerdo poştî. Mi o orxan kerd ra, çêneke kerde wertê, o ra dime kî fiste çuwal, kerde poştî. Ma ke tayê ca şîme, Fındiqe vake:

-Germ o.

Mi uşîrê dê qafike ro, mi va:

-Nê [e]rê ma to va "serd o", hevê mend ma to caverdîme. Na ra kî germ o?

Ma şîme dîyarê Kertê Dolî Bavayî. Çiturfî ke kêwtîme dîyar, îne di tifongî estî. Ma nîyada ke çêr dere de kî têtîya di tifongî erjîyayî. Eve o tore parola dê zuvînî.

Mi şîme dere ke eskeft o. Kolî ardê nê ta, zerre germ o. Mal sare birrîna, ma nonê xo werd, bîme germî.

Hemedê Civrayîlî çêra ra Koyê Jêle ser vake:

-Ya Jêle! Sikirê mi ve to bo ke ma wes ameyme. Zu Finde tenge de biye, a kî ma têt arde.

A serre zimistonî İksor de mendîme. Avaşiyonê hetê Dewa Pîle ra Sêyîd Hesen kî lewê ma de bî. Eke amnon vêrd ra payîz ame, Sêyîd Hesenî vake:

-Kewra Hemed, çê Usê Nexse ra ti, çê Hemedê Tornê Hesenî ra kî ez xeleşiyûne. Ma dostê pî û kalikon îme. Bê îta lewê ma, îdarê ma esto, ma na zimistû têlewe de vinderîme. Nû esto, ma soy-moy kerdê huşkî. Pîya îdare keme.

Mi Demenû ra va, îne vake: "Ya kewra Hemed. Di serrî yo ma pîyar îme. Esmê kî lewê dêy de vînde. Tuwa nêbeno."

Na qesî ra dime endî ma şîme uza.

Wertê Sêyîd Hesen û Hêyderû zof rind bî, zuvînî ra hes kerdêne.

Xidê Hemê Qizî yo hêyderiz, werezayê Sêyîd Hesenî ve hermetê ra kî lewê ma der ê.

Eve o tore kêwtîme usarfî. Ke usar ame, Sêyîd Hesenî werezayê xo ra vake:

-Hala bê rêyê so dohêm wertê Demenû, kam merdo kam wes o, esker esto çîno bimise bê.

Êy vake:

-Ez nêson.

Mordemê ma Xidê Hemê Qizî ra va, o kî dust de vejîya vake:

-Ez nêson.

Mi va:

-Kewra, ez son. Xora Demenû kewtê ra mi vîrî, rêyê son-yên.

Qewil nêkerd, vake:

-Ti zor xeleşiya, mi ti arda îta ke rawû ra birrusnî.

Mi va:

Qate

-Tuwa nêbeno. Ê bêlkîya raye tever nêkenê, hama ez zonen.

Endî mi xo kerd hazir, sana ve raye. Ez vêjîyûne ro ser, şîyûne Eskeftûnê Derê Arekîye; mi uza Demenû dî. Tavî Demenonê ke ez van, nayê ke têslîm nêbîyê û kowû ra yê, î yê. A sewe lewê dîne de mendû, ma qesêy kerd; mi rê bizikê pote, kerde ve pêşkîra mi; mi gurete roza bine kewtû ra raye, têpîya sana ve ko.

Vêjîyûne ro ser, mi nîyada ke bono ke ma ve Sêyîd Hesenî ra te der îme du keno. Mi xo ve xo va "Adiro girs kerdo we, duyê dêy o".

Çi esto ke ez amûne bonû, mi nîyada ke kes çîno. Bonî fistê ra ci, vêsênê. Ez eve merax pêyser cêrûne ra, têpîya orojiya koy ro vêjîyûne ro ser, na ra kî devacêr, Derê Vartînge de şîyûne. Pesewe wa, zilomote wa, çimê mi nêvênênê. Sat rêy ke bî cayê de xiz ben ya kî gir ben son cêr, hata vêjîn rêyna ên raye ser ke nefes mi de nêmaneno.

Eve o tore ez amûne Vartînge. A mintîqa kî têpîya mintîqa memnu ya. Dewî tède kerdê toli, vêsênê; her ca îssiz o. Mixarû û eskeftû de beno ke mordemî bibê, ê kî tawa nêosêne. Mi uza tenê vas çînit, verê dêsî de di-[hî]rê textêy sanay têlewe, o vas kerd ra ser, xo rê kewtûne bine, te de vinetû. Serd o. Adir çîno.

Rêyna ke mordemê Vacixe de têslîm bîyo, uza eskerîya ra vato ke: "Lewê Sêyîd Hesenî de cênîkê esta, sima ke aye danê mi, ez cayê Sêyîd Hesenî sima ra van, sima ben çê dêyî ser."

Tavî dewleta Tirk kî xora ero xeverêda nîyanêne pîna. Naye ra gore kî qumendar eve çêf qewil keno.

O ra dime o mordem kuno ra eskerî ver ano. Pesewe dormê bonû birnenê. Sêyîd Hese sodir beno tever, seke êno verê çêverî, vanê: "Têslîm be!"

Sêyîd Hesenî pirên-tumanî ver ra bîyo. Pêyser cêro ra, di dizmêy estê xo vile, tifong kerdo ra derg, no eskerî ra, xo no ro simşêr de, terkito şîyo.

V

Maya mi na meselî ser o nîya vatêne:

Sêyîd Hesenî ke şî cênîye kî dima bîye tever. Çi esto ke seke çêver kerd ra, boji de ginê ro ci, cêrê ra zerre. Zerre de kî di davançêy û di tifongî estê, nêwazeme ke era eskerî dest kuyêne. Ma fetelnay-nêfetelnay ke bese nêkerd tifongû wedarîme. Keme lozine, uza de kî nêvindenê. Pênîye de, ê di davançêy ma kêrdî serverê serê çêverî ver ra, hama tifongî mêydan de mendî.

O werte de tever ra veng da vake:

-Têslîm bê! Vêjîyê tever! Têslîm nêbenê ma sima vêsname, qir keme!

Ma mecbur mendîme têslîm bîme. Ma ke amêyme tever, Sêyîd Hesenî boyna tifong estêne.

Na ra kî werezayê Sêyîd Hesenî ra vake:

-Venga xalê xo de, vase tifong eskerî ra meno, bêro têslîm bone. Eke hen nêkeno, simayê ke naza ma dest der ê, qir keme!

Werezayî, Sêyîd Hesenî ra qesê dîne vatî. Naye ser o Sêyîd Hesenî vake:

-Têslîmê dîne nêben, hama tifong birnen, endî nêzerzen!

O ra têpîya ma fiştîme ra raye berdîme.

Ma ke tayê ca şîme, kewtîme verê çemî, ma niyada ke cayêde zof teng de darê hen esto çemî ser. Ma xo o dar ra kas kerd, şîme. Eskerî yardim kerd, ez ve Findiqe ra hen vişayme bover. Waxto ke sire ame werezayê Sêyîd Hesenî, êy xo est uwe ke biremo. Çi esto ke bese nêkerd, eskerî na pa kîst. Pêyê conî kî şî mêyît kas kerd ard lewê uwe, sare ci ra kerd, çuwalo ke mîyanê qatirî ra wo, est o çuwal; ma devam kerd.

Tenê ke mend ma zona ke Xidê Hemê Qizî kî kîsenê. Ma ke hevîkêna şîme, na ra kî o guret tenê senkek ma ra fist durî, berd tolde, na pira kîst. Sare dêy kî zê ayê binî ci ra kerd, est çuwal. Xaxê ma recefiyênê, tersêne ke ma kî kîsenê.

Eve o tore, ma bêrdîme ve Pulur [Vacixe]. Uza, eke se kerd a hermeta ke ma piya bîme, a, mordemo ke ma îxbar kêrdîme, têy nêzewejîye; vake:

-Ti çik a, ez çik ûne? Ez to nêcên!

Hewesê ê mordemê kutikî gule de mend.

Ma uza dayme dewa Zeranîge. Muxtarî seva mi vake:

-Na cênike wayîra domonon a, çituri bîbo îne ca nêverdana nêremena. A serbest a, va şêro dewe, bi feteliyo, ci rê ke çî lazim o top kero, bîyaro. Nayê binî meşêrê. Sonê remenê.

A dewe de Hêyderû kî bî. Ma rê zêdê zêdî çê Xidirê Efendî wayîr vêtîyay. Xidir Efendî, Avokat Memedalî Eren o ke na pêyê conî bî mîletvekîlî, kalîkê dêy bî.

Ma ke uza xêlê mendîme, sewê cênîya Sêyîd Hesenî vake:

-Wayê!

Mi va:

-Çik o?

Vake:

-Ez wazen xo rê tenê bizike pojîne.

Tavî dayê rê çê ra durîkewtene yasaq a, ez son ardû ken topî an, coka vana mi ra.

Mi va:

-Qa naza gilê koy nîyo, ardî na yê estê. Juye nê, wazena didîne poze.

Bizikêda xo mîr kerde este adir. Rêyna ke raye ser o biya. Sodir ma uştîme ra ke çîna, terkita şîya. Eve o tore ko ra cayê Sêyîd Hesenî dos kerdo, şîya lewê dêy.

Uate

VI

Pîyê mi kî, ê rozê ke ko ra têyna mendo, heqa ê rozû de nîya qesêy kerdêne:

Sipêde ra ez ustûne ra, hetê dewonê Hêyderû ser şîyûne. Di çuwalî hevê cewî o ra avê ma uza kerdê qurç, dardê we, ê estê. Çuwalê kî dendikî estê, hama adir çîno.

Uza ra şîyûne dewa xo Kêklige. Di davançêy uza estê, ma rew ra dardîv we. Mi ê davançêy day kemerû ro se kerd, ci ra çik nêvejîya. Mi parçêy cê vetî, day piro, oncîya adir ci ra nêvejîya. Hîrê hêştî ez uza hen têyna, bê adir mendûne.

Cêrê Uwa Arekiye de Gavanê Xizirî vajîno cayê esto, uza jîyar a. Milet ke lewe ra vêrdêne ra, kelê xo piro birmêne, ser o qirvanî kerdêne. Verva uzay de, binê kemerî de eskeftê bî, pêniya yê eskeftî de uwe dilapêy kerdêne. Mi hevê cewî kerdê qutîye, sanêne yê dilapû ver, ê biyêne nermî, o ra dime kî eve dendikêde goze ra pîya werdêne. Roz hîrê rêy, mi na kar nîya kerdêne. Hîrê heştî uza mendûne.

O ra dime ez ustûne ra, şîyûne binê Kêklige. Sodir o, uza nîstûne ro. Xaftela mi nîyada ke hesê dot ra vêjîya. Payîz o, binê sêvzû ra fetelîno. Terkit ame, binê kemerî de, verva mi nîst ro. Wertê ma de resenê ca ya esto, ya çîno. Tavî ez zof tersûne. Ke tenê werte ra hen vêrd ra, mi veng fist ra xo va:

-Bira, ya urze so, ya kî bê mi buye! Nîyade, miletê ma têde qir kerd, pêy de kes nêmend. Ez kî jê to birr ra wûne. Na ko ra têyna mendû, amûne na raye ser. Seke ti têyna r' ane, ez kî hen têyna r' ûne. Nika esker êno naza, ma kîseno. Mi kî kîseno, to kî.

Mi ke hen va, xulxulna, xulxulna, rêyê hetê mi ser tu kerd, sana raye şî.

Mi aye de xo ve xo vake: "Ez rêyê hetê Demenû ser şêrî. Na çêvesawû ç a nêosenê? Nê têde qir kêrdî, se bî?"

Na vatene ra dime ustûne ra, fetelîyû şîyûne hetê Îksorî. Cêr o ke pul ro vêjîyûne ro ser, mi nîyada ke binê gozû pîrr o. Seke sarê mi vêjîya, îne tifongî gurêtî. Ez kî nêvînetû, mi vozda. Tersen van beno ke mîlîsî bê. Aye de veng kewt ra juy, zirça vake:

-Ero, sima xo sas nêkerê! Selela Hemê Zengî biye.

Têpîya vengê Alî Axay bî. Endî ez şîyûne, ma zuvîni dî. Nîştûne ro, mi ra xêlê çî pers kêrd: "To se kerd, se bî, kotî xeleşîya?..."

Mi nîyada ke şîyê do piro mal ardo, mal sare birrno. Hergû zû caye ra veng dano vano "Kewra Hemed, Heq kena ke ti bêrê îta".

Mi rê werdene anê, hama ez bese nêken burîne. Asmê ra mi tuwa nêwerdo, zerrê mi qe çîyê qewil nêkeno.

Mi aye de pers kerd va: -Sêyîd Hese kotî yo?

Vake:

-Şiyo zerre, ha wo berbeno.

Tuwa ve mi nêbîyo, ez xeleşiyûne, sa beno, uzay ser o berbeno.

Dima şiyûne zerre, ma virare fiste têra, tenê berbayîme; o ra dime kî Demenû amey, niştîme ro, ma pîya qesêy kerd. O sire de cênîya Sêyîd Hesenî hona nêamevî lewe.

Waxtê ra dime mi Sêyîd Hesenî ra va:

-Son dexalet ken.

Hama mi Demenû ra nêva. Eke vajîne beno ke mi nêverdêne, ya kî bikîsêne. Vanê: "Her kes ke gorê çêfê xo hereket bikero, tek ve tek şêro têslîm bo, gilê na koy ra ma se keme?". Aye ra kî dot, tersenê ke mordemê şêro hurêndîya dîne eskera kero. Eke mordem raste vazoy neqî kî nêbî.

Davacêr de amûne, vişiyûne bover, destê Alû, şiyûne kewtûne Gurrnîge. Uza juye fike çînena, mi ci ra raye pers kerde.

Mi ke hen va, xaftela zirçê, vozda, vake:

-Bêrê! Haydutî!

Mi va:

-Nê [e]rê vengê xo meke, voz mede, ez nasê sima wû.

Mi ke xo da naskerdene, namê pî vat, pêyser cêrê ra, vake:

-Ti kotî ra pîyê mi nas kena?

Mi cuwaw da.

Ez şiyoy Pêyê Vilî. Memedê Pitalî (7) muxtar o, mi o dî. Tenê ke vêrd ra, vake:

-Son cew çînen.

Ma pîya şîme, çî esto ke destê mi nêcêno ke ez cew bîçînî. Çimê mi bî pirrê hêsîron. Eke o halê mi hen dî, ame lewê mi vake:

-Kewra Hemed, ti qêy berbena? Destê to ke nêcêno ya kî canê to nêwazeno, meçîne. Dêrdê de to çik o, mi ra vase.

Mi va:

-Ça meberbine Kewra? Hermeta min a virêne merde. Lazêde mi ci ra bî, o kî eskerî kîst. Nawa pêyêne ra çênêda mi bîye, eskerî a kî kîste. Seyêde bîn ci ra amevî dîna, mi va bêlkîya xeleşîno, o kî nêbî. Eskerî berdê, hala kotî qir kerdê.

Na vatena mi ra têpîya muxtarî mi ra vake ke:

-Wazena biçîne, nêwazena so çê. Ez kî son Pax. Xora eke wes ê, kotî benê bibê hurêndî misen. Eke hen bî, mi kî ke yê ardene nêday, ez mordem nîyûne.

(7) **Memedê Pitalî**, o ra avê milîsênî kerda, wertê xo û dewlete rind beno.

Vate

Nîya va û sana raye, terkit şî. Şî Pax.

Mudir çituri ke vêneno, ci ra pers keno vano:

-Muxtar, çinay rê ama?

O vano:

-Mudir Beg, Keklige ra lazê Alî, Hemed amo têslîm beno. Vano "Domonê mi berdê. Domononê mi ve cênîka mi ra eke nîyanê ez son ko, eke anê nêson, têslîm ben".

Mudir vano:

-Kotî yo?

Muxtar vano:

-Cawo ke amo te der o, ez zonen. Mi rê xeve rusna. Sima ke domononê dëy ardene dê, êno têslîm beno, hama ke mîyarê, pêyser sono.

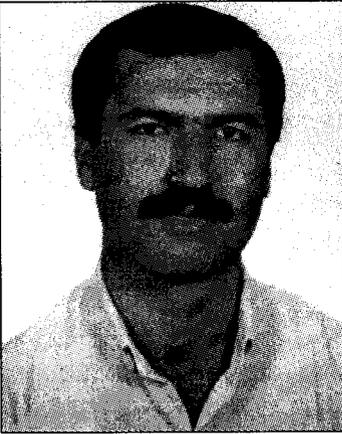
Mudir telefon cêno, ca ve ca pers keno, pêniye de dos keno ke Vacixe der ê. O ra dime kî vano ke:

-Meste sodir muxtar, bêkçi, cendermêy dot ra îne cênê ênê. Sima kî hêyetê bêrê, bijêrê şêrê. Eke nêardî, va Hemed şêro ko.

Roza bine muxtar ve tayê mordemonê binû ra şî, cênîke ve domonû ra têslîm guretî, amêy.

Endî ma uza lewê Çê Memedê Pitalî de mendîme, hata ke memnu mintiqa darîye we û ma cêrayme ra, şîme dewonê xo, uza lewê çê Memedê Pitalî de mendîme.

SÊWREGA 25-30 SERRAN RA VER Û TANÎ VÎRAMEYÎNÎ



Nihat ELÎ

Hîris serran ra ver mi dest bi mekteb kerd. Verî, wexto ki may û piyê mi behsê mektebî û qeydkerdişî kerdê, ez qahiriyayê û mi vatê "Ez nêşina mekteb". Wexto ki înan vatê "Ma do to mekteb di qeyd bikerê", mi vatê qay ê do linganê mi qeyd ro dê. Mi tenya qeydê heywanan dîbî, co ra jî tenya ê qeydî ameyê mi vîrî. Welhasil netîce di ez berda Cumhuriyet İlkokulu yê ki a serri kewtbi faaliyet di qeyd kerd. No mekteb ziyareta Cerih Babay heti bi. Verî, heme mehlanê Sêwregi ra şar, wisaran, rojanê çarşeman ameyê tiya seyran. O wext ci rê vatê "Kormişkan". Labelê (labrê) ma vatê "Şar şino ziyaret". Vateyê "ziyaret"î mahneyê

mintîqa di ameyê vatiş, ne ki mahneyê tewafkerdişî di. Labelê tenya cenî û çeçekî şiyê seyran, camêrdî nêşiyê. Û hendê ki yeno mi vîrî, tenya çarşemeyê nêbi, çend heftey ramitê.

Mekteb di embazanê min ê sinifi tirkî nêzanayê. Hemini ya kirdaskî (kurmanckî) ya jî dimilkî (kirmanckî) qisey kerdê. Mi bi xo zî tanî (tayn) tirkî zanayê. Kê xala mi "Şehîr Mehlesi" di bi û wîja di, vêşêrî tirkîya Sêwregi ameyê qisekerdiş. Ez jî xeylê finî şiyê kê înan, co ra mi tanî tirkî zanayê. Kê ma bi xo "Ordû Mehlesi" di bi. Nameyê mamostayê ma Kazim Gür bi. Yewêno (jewêno) derg bi û çifteyênda ci estbî. O sêwregij nêbi labelê ez nêzana kotî ra bi.

Rind yeno mi vîrî, roja sifî ez senî mekteb ra ameya, sifî ser o mi va "Ma do heşt mangan (aşman) dim a tatil bê". O wext may û piyê mi hewnaybî mi ra û huwaybî. Labelê dim a mi mekteb ra hes kerd.

Verî, ma her di helan jî şiyê mekteb. Labelê dim a, telebey bî vêşî, co ra jî ma dest pa kerd tenya helê şî mekteb. Ma tanî hela şewray şiyê û tanî jî hela şanî şiyê. Kê ma bi xo di seeti çinêbî,

Vate

co ra jî ma hewnayê rojî ra. Hewşê ma di, kişta rojawanî di dêsê estbi, ma goreyê ey zanayê wextê mektebî ameyo ya nê. Roj kamcîn qorrê dêsî ser o bibiyê, goreyê ey ma zanayê çi wext o.

Gama ki maya mi veng (veyn) dayê mi vatê "La werzi! Roj ameyo qorra hewtini ser!", mi zanayê ki wextê şiyayîşê mektebî yo.

Wexto ki ma nêşiyê mekteb û yew yew (jû jû) fini (rey) jî bahdê muxribî, ma kayê zeyçirê (pirê), qurum, encûro, tol û qolçî-qaçaxçî kay kerdê.

Aw, adir û mar

Maya mi tim ma rê vatê: "La oxil, aw, adir û maran ra bitersê. Nê hîrê çî talûke yê." Co ra jî nêverdayê ki ez jî bi embazanê xo ya şira Tixtemir di awi kewa. Tixtemir, raya Çêrmûgi ser o û hema pey rezan di bi. Layêda werdî bi labelê amnanî tanî awi tey estibî ki çeçekan şayê wija di asnaw bikerê ya jî asnawkerdişî bimusê. Nameyê Tixtemirî bi xo kotî ra yeno û yeno çi mahne ez nêzana. Qandê ki Tixtemir mehla ma ra nezdi bi çeçekê mehla ma şiyê wija. Raya Diyarbekirî ser o jî cayê estbi, ci rê vatê Golhuto. Çeçekê mehlanê bînan jî şiyê wija. Golhuto jî pey rezan di bî.

Ê kesanê ki Sêwregi nêdiya beno ki nêzanê, hema vaji çorşmeyê Sêwregi heme rezî yê û engûra ci ya şîrê namedar a. Verî, şarî na engûri ra bastêx, rib, kesmey û qirmey viraştê.

Rezanê mintiqa ma rê vatê Keklig û Simaqî. Di baxbanciyê nê mintiqayan estbî: Xal Ehmed û Xal Qoç. Nika her di jî şiyê rehmet. Ma tersanê înan ra nêwetayê nezdiyê rezan bê. Her roj verra çeçekan dayê, tanî tepîştê û berdê kê înan di teslîmê may û pêrê înan kerdê. Yew yew fini jî vatê "Ti lajê kê yê?" û verra dayê, dim a jî şan di ray ser o şiyê kê înan û gerreyê înan kerdê.

Tiya di ame mi vîrî, ez behs bikera: Sêwregi di nameyê Qoç Elî vêsî estê. Sebebê ci jî o yo ki, ziyaretê esta nameyê ci Qoç Elî Baba yo. Verî, cenîyê ki waştê înan rê lajekê bibo, şiyê a ziyareti tewaf kerdê. Wexto ki înan rê lajek biyê jî nameyê ci Qoç Elî nayê pa.

Raya Diyarbekirî ser o ziyaretêda bîni jî esta ki nameyê ci Qefir Dede yo. Xeylê cenî jî şiyê wija û nameyê lajê xo kerdê Qefir. Nika kes vêsî winî nêkeno labelê xeylê kes nameyê pêrdê xo, ya jî kalikdê xo nano lajê xo ya; co ra jî hewna Qoç Elî û Qefirî estê.

Qolçî-qaçaxçî

Şewi ki amey, bekçiyên cayê baxbanciyên girotê. Bekçî şiyê pey banan di -cayê ki merdim sûki ra vijyêno- nobeti girotê ki wexto ki qaçaxçî bêrê sûki miyan, înan tepêşê. Sêwregi di tanî merdiman qaçaxçiyey kerdê. Înan ra tanî şiyê Sûriye ra bi bergîran a çakêtî, êlegî, qumaş, çay û pelê cixara ardê. Tanî jî şiyê o verê Feratî ra titûno qaçax ardê ki ci rê vatê "titûnê Kawî". Bol (zaf) finî bekçî û qaçaxçiyên pê fetilnayê.

Yeno mi vîrî, rojê, yew mêrdekî çiyê xo yo qaçax wenabi ereba û waştê bero keyeyêndo bîn. Embiryanê (cîranê) ma rehmetî Bekçîbaşî Zilfo jî keye ra şiyê qereqol. Ey, o merdim şinasna

(silasna) û fahm kerd ki barê ci qaçax o, co ra jî tûtika (firrika) xo cenê. Mêrdek şiyê dest û linganê Zilfoy labelê ey qebûl nêkerdê. Di-hîrê deqîqeyan dim a polîsê ame û mêrdek, ereba û erebacî girotî berdî qereqol. A roji her kes pey hesiya ki Bekçîbaşî Zilfoy barê filankesî tepîsto.

Yew yew fini jî ma pîlan ra aşnawitê ki filankesî emşo qaçax ra ameyê labelê "asin"î ser o eskeran eştê înan, co ra jî înan barê xo eştê û destveng ageyrayê. "Asin"î tiya di mahneyê raya tirêni ya sînorê Tirkiya-Sûriye dayê.

Ê ki şiyê titûn ardê, o titûn rotê şarî û xeylê qeçek û xortan o titûn kerdê kaxitê gazetî miyan, piştê, kerdê "pakêtlîx", dim a çarşi di rotê. Bol fini polîsan ê tepîstê û titûnê înan înan ra girotê. Yew yew fini jî polîsî qahwexane bi qahwexane geayrayê, wayiranê qutiya cixara ra qutiya înan girotê, şikîtê û titûnê înan o qaçax rijnayê (rişnayê).

Qahwexaneyê Paşay, aşxaneyê Çawîşî û pêkeyê Husoyê Îmê

Sêwregî di qahwexaneyê (çayxaneyê) Paşay û aşxaneyê Çawîşî namedarî bî, vêşêrî jî dewijan miyan di. Wexto ki yew dewî ra ameyê sûki (şaristan) û ageyrayê, şan di dewijî şiyê ey hetî û sûki ser o sohbet kerdê. Derheqê fiyetanê titûnî di, yê xelî di û halê mazatî persayîşî dim a qahwexaneyê Paşay û aşxaneyê Çawîşî persayê (mazat, cayê rotiş û erînayîşê dewar û çarweyan o).

Eke keso ki şibi sûki bivatê "Ez nêşiya qahwexaneyê Paşay" ya jî "aşxaneyê Çawîşî", cematî kuşat (henekî) kerdê, vatê: "La, ma ti jî şiyê sûki? Senî ti şî sûki û ti nêşî qahwexaneyê Paşay di to çay nêşimîta û ti nêşî to kebabê aşxaneyê Çawîşî nêwerdo?"

Bi raştey jî kebabê Xal Çawîşî namedarî bi.

Helbet wexto ki mi behsê nê her di cayan kerd, nêbeno ki ez behsê pêkeyê qahwexaneyê Husoyê Îmê nêkera. Qahwexaneyê Xal Husoy, Hurrîyet Caddesî (Raya Hurrîyetî) ser o bi û pey qahwexanî di zî odayêdo nizm estbi. Odayane winasînan ê qahwexaneyan ra Sêwregî di "pêke" vanê. Xeylê kesê ki o wext ci ra tanî (tikê) boya wendeyey ameyê, şiyê wija, o pêke di ronîstê û sohbetê siyasî kerdê. Ganî (gerek) ez vaja ki, neslê verê mi miyan di cayêndê xususî yê pêkeyê qahwexaneyê Husoyê Îmê esto.

DANTE Û TRADÏSYONÏ ÎDEALÏSTAN

Memo DARRËZ

Vatani zê cennet û cehennemî heta êri (ewro) merdimatî meşxul kerda. Dîndar beno, bêdîn beno herkes bi qeydêke bin tesîrî non di mendo. No wari di xêlêk destanî amey vatiş, kitabî amey nuştiş, minaqeşey amey kerdiş, bê ku fikirêko wertax peyda bibo.

Odysseusî Homerosî, mecbur mend welatî cehennemî zîyaret bikero verî ku bireso welatî xo Îthaka. Pêxemberî misilmanan, Mescid el-Aqsa re şew wirîşt we bi yardimî melayîkon şî dergahî Homey (Homê) ku yi bivino. Pêxember Adem, cennet re ame eştiş. Gêrayîşî Dante (1265-1321) wo hemî derg bî. Yî Cehennem re dest pê kerd, 'Erefe re derbasî Cennetî serî rûerdî bi ku 'erşê a'la di bireso nûrî Homey. Bê dergkerdişî lista, no eşkeno biyero (bêro) vatiş: Înî merdimî çiki dim a geyrenî. Miheqqeq hedefêkê yin biyo. No eşkeno çi bû?

Yeno zanayîş ku cennet û cehennem her dem û civat di qeydi qeydi amey teswîrkerdiş; cehennem zêdonî cêko (cayêko) tarî û zulmat o. Zaf dorî adir, vêşayîş, zehmetî û feqîrêyêka daîmî nişan dano ku merdim te re xof keno, recifiyeno. Gelo dewijêko pêxwas ku çim qesrêka roşni bigino senî seh keno? Cennet, baxçê kêf û dowlemendî yo ku te di celeb celeb mêwi, engimîn, şerab, horî verî destan di hazir î; wica di hewayeko wenik (honik) ku merdim hewes keno banco cîgeranî xo miyan, her daîm yeno. Cennetî her qeydi ihtiyaciye xo re azad, binî waştişî Homey di, kêf di heriqiyenî. Heger merdim welatêko zaf germ di biciwiyo, kêf û zewqî hewê wenikî nêşkeno bi zıwan biyero teswîrkerdiş.

Xisusiyetêke cennet û cehennemî yo xêlêk muhim esto ku mojneno ku heqî bindestan çî qeydi yeno girotiş û heyat di, îşakerdişî heqî di, faktorî zê ceza û mikafatî bi çî celeb eşkenî biyerî xebitnayîş. Ceza zê tersî, mikafat zê nişanî sabayîş yeno zanayîş.

Warê heqîşakerdişî di Quranê Kerîm yew (yo) teslimiyetêko tamamî eşkera keno. Ganî (gere) her mexluq bi tamamî xo teslimî Homey bikero. La Divina Commedia (1322) yê Dante Alighierî di zî nê xisusiyetî derg û bi teferruat yenî teswîrkerdiş. Dante dinyayêka ecêb û qirasî vîrazeno ku te di xisusiyetî zê guneyan, ceza, xobedelnayîş, xoteslîmkerdiş, mikafat yeno îzehkerdiş.

Commedia, hîrê qisman ra yanî Inferno (Cehennem), Purgatoire ('Erefat) û Paradiso (Cennet) re viraziyaya û her qism di hîris û hîrê menzûmeyî estî. Bi tamamî Commedia se (100) menzûme

ya. Amaritişî 33, yew sîmetrîki ano meydan û bi no qeydi zî bênatê Cehennem, 'Erefat û Cennetî di yew dengeyêk peyda keno, zeku hîremî (heme hîrê) hetî zî zê yewbînî (yobîn) giran bî.

Destpêkerdişî Commedia înterisan o: Rojek miyantê dar û berî di tarîti Dantê ser di yena. Dante riyê xo û sehî hetandiyayîşî keno vîn. Se keno nişkeno riyê xo vejo. Meyrem bi yardimî Lucia xeber resnena Beatrice. Beatrice, Cennet di ciwiyena (jiyena) -Cennet cêko ku te di hemi dej diyeno we ra- û bi pêhesayîşî zordimendişî Dantê, wezîfe dana Vergiliusî ku Dantê bixelesno. Vergilius, merdimo zanaye yo ku Limbo -Cehennem di qato corîn û cêy bêdînan î basan- di di ciwiyeno.

Riyantiyê (raywaneya, rêwîyeya) Cehennemî riyantiyêka zehmet a. Vergilius, riyeko ku bênatê di koyan re vêreno ra re Dantê xelesneno. Na riyantî di heta ku Dante reseno 'Erefat, her qatî Cehennemî di raştî celeb celeb rihî ku hesab danî yeno.

'Erefat cê temîzkerdişî rihan o. Rihî ku amadeyî cêk berzî benî. Tiya di Cato -qahremanî Roma ku weşeya xo di gonî xo girotibi- nobedar o. Wi nêverdeno **kiçî** (kes) tiya re biremo. Labelê Dante, Vergiliusî dir o û destûr esto ku Vergilius 'Erefatî ziyaret bikero. 'Erefat duraxê Vergiliusî ya peyin a. Vergilius tepiya gereno a cê xo. Tiya re pê êdî Beatrice rêberiyê Dantê kena.

Wexta ku Beatrice Dantê vînena, ca (ci ra) xêlêk hêrs (yers) bena dawê mi'amelanî yi ku serî erdî di kerdî. Dante bixo zî 'Erefat di yeno temîzkerdiş.

Beatrice miyanî ezmanan re qêmi (qayme), hetî Homey re, heta ku destûr esto **riya** gena. Herçiqaş ku ya cennetî ya zî heta cêk eşkena hukim bikero. Ya zî mexluq a û qabiliyet û wezîfeyî yê zî sînorkerde yî. Na re tepiya wazîfeyî berdişî Dantê kweno destî Bernardî - ku heyatî xo di bi mîstîkî meşxul bi. La wi zî Meyrem re yardim wazeno. Meyrem bênatê însanî û Homey di warî cêkê muhîm a. Cor re êdî têna roşn esto. Roşn nişanî rindî û bêqisurtî yo. Kam bêqisur o? Helbet Homa. 'Erşê a'la di Homa hukim keno. Der û dormari re zî gulê azmanî, koro, melayiketî, hin cennetî... Dante reso miradî xo, nûrî Homey re îstifadi keno. Wi dinyayêka bêmateryal di wo.

"Tiya di qiwetî mi nîmend ku temaşekerdişî dewam bikere.

Labelê lêrêk çî qeydi bi livîneko raşt û întizam dormarê xo re gêrena, eşq ku roj û astaran çarneno, waştîş û îradê mi hina çarnên." (1)

No mekano bêmateryal bi fantazî eqîlî û bi îmkanî zıwanî yeno peydakerdiş. No mekan, verî her çî mekanêko yan zî bi vateyêko bîn kiyeko edebî yo ku te di him dîn, him zî felsefe, politîka û gêrayîş yenî munaqêşkerdiş. No munaqêşkerdiş di Dante him diyalektanî ku şar (gel) ca (ci ra)

(1) Dante Alighieri, Paradiset, sang (menzûme) 33

Uate

fam keno û him zî ziwânêko ku millet zehmet ca fam kena gurênenno. Gerdûnî Dante di gêreyiş merdimî erzeno hewa, labelê ziwânî yi bi merdimî dano zanayiş ku merdim serî erdî re wo.

Helbet vera dej û xebatanî giranan, ezîyet û areqî, dinyayêka roşn di ronîştîş, te di bîhnê xo verra dayiş xo ser zewqêk o. No zewq ancax bi fantazîyan, mekanêke bêmateryalî di eşkeno peyda bibo.

Cematêko kamil ku te di ferqî sinifan çiniye bo, heq û huqûq cê xo bigero, herkes yew bo, her wext îdealîstî meşxul kerdî. Îdealîstan xiyal û nuşteyanî xo di cematî bi no qeydi viraştî. Herçiqaş ku cennetî kitabî miqeddes û Commediayê Dantê di cennet di gorê mi'amelanî dinya ku merdim keno sinif estî zî, cennet di verî her çî dej diyeno we ra. Îdealîstî herkesî dawetî cêko hina kenî. Çi ra? Çimkî yi îdealîst î û wazenî rêbertî bikerî, riya bimojnî merdiman. Yewo ku biwazo riya bimojno ra, xisûsiyetanî xo ê merdimanî binan ser re gêno. No wari di tarîxo modern bû warî zaf misalan. Labelê destpêkerdiş di îdealîstî bi çî celeb fikiriyenî?

Merdim wazeno bawer bikero ku yin bi fikrêko azad dest pêkerd. Verî her çî, verî ku fikrî serî merdimî di yew şiklêko qêdayî (qediyaye), tamamkerdi bigerî, zê şiklanî vilabiyayeyan peyda benî û gêrenî. Na rewşî di, heta îdê bi tamamî nîkorî binî kontrolî merdimî, merdim nişkeno zaf çîyan ca vejo. Yi zêdayî sehan di ciwiyênî. No dawa re ay şiklî vilabiyayê, azad, zê xo gêrenî. **Heger** na rewşî û sistemî cematî biyerî tyevernayiş, mesela hiniya rehet yena famkerdiş: cematêko organîzekerdi ku dezgehî yi rind amey pyerkerdiş, her çî gorê nê pyerkerdişî riya re şîno.

La cematêke ku te di tu qanûn û nîzam çiniye bî, asan o ku tyemonkewteyî hukm bikero. Helbet vernî di qê îdealîstî her fikir zelal niyo û çiyêko hiniya muhîm zî no wo ku îdealîst vera rewşa ku te di wo, serî dano we ra. Çimkî rewşa ku wi tedi wo, wi girê do, bindest kerdo. Wi wazeno xo nê girêdayebiyayîşî re bixelesno. No jû re eşkeno bi asanî biyero vatiş ku fikrî yin heta ku şiklî sistemêk nêgerî, qaidê yin cê xo nêgerî, azad î. Roja ku sistemî cê xo girot, wayirî (wahari) yi zî asan kweno bin destî sistemî ku yi viraşto. Heger no qê tekstêk nuştî biyero vatiş, helbet heta ku tekst nêro famkerdiş û kontrolkerdiş kes nêşkeno gorê menfeatî xo çîyan ca vejo. Wi çax tekst tekst o û nêşkeno zê raştîyêka nihayî biyero ditiş (vînaviş). Eşkeno biyero vatiş ku Quran, verî ku serdestî fam bikerî, zê fikranî azadan bi. Adirî na azadî yo ku Dantê vêşneno û teqilqedê yi şaweno gêrayişêke derg û zehmetî. Ku wi bireso serbestî. Gama ku wi reseno nûrî Homey, projê yi şîno seri. Tamamkerdişî projê xo di Dante xêlêk cêyan a yardim vînenno: koyî Parnasosî, Meyrem, Beatrice, Vergilius, melayîkerî, nûrî Homey...

Commediayê dante dewamî yo tradîsyonî (gelenekî) ya. Verî yi Homeros esto, Îsa esto, pêxemberî misilmanan Muhammed esto... Odysseia di Odysseus zê piyêke zixm, qurnaz û

aqilmendî yeno teswîrkerdiş. Na qurnaztî ya ku bi yardimî homaya Athena yi resnena Îthaka (2). Wexto ku Dante Commediayê xo nuseno û formêke edebî dano ci, nê tradîsyonî re îstîfade keno. Projeyî Dantê eşkera wo: wi wextêko kaos di ciwiyeno û wazeno şikl bido na realîteya kaosî ya ku dormarê yi re pêçêka siyay girê daya. Realîteya serobinbiyayî na wa: Roma di qiwetî Pave esto, vakur di mîretiyê Îtalyanî-Elmanî esta. Firenza -ku wi bi xo te re wo- di şerrêko giran binatê eqrebayan di esto. Dante bixo zî welatî xo re amo eştiş, xerîbiyî di ciwiyeno.

Helbet kesê ku xo zixm û zanaye bizano û na rewşî bivîno, biyayişî xo di bedbîn (pessîmîst) beno, manayê heyatî vîn keno. Wi çax xo re perseno: Ez çi re ciwiyena? Mi di, dormarê mi di kêmasîke esta. Na kêmasî çi ya? Mana bi xo çi ya? Yeno zanayiş ku îlmî Faustî Goethe mird nikerd, yi îlm terekna, kot Mefistofelesî dim a ku heyatî xo bimana kero, ca zewq bigero (3). Hemi pêxemberî û Dante na mana, cor di, cêy qiwetêko ku yin ser re bo di vînenî, yan zî wazenî bivînî. No qiwet zî qiwetêko Homayî yo. Qiweto Homayî hetî îdealîstan di yo. Îdealîstî diyayişî nûrî yi ra îlham û zewq genî, eşkenî lingêka eravê berzî. Yi neqlkerdişî mesajê xo di xo hiniya serbest û zixm vînenî. Baweriyê yin bi yin yena. Hemînî re muhîmtir zî, eşqî yi di xerq benî. No eşqo îlahî yo ku Dante eşqî xo te di vînenî. No dawa re eşqî Dantê eşqêko dînî yo, herçiqaş eserê yi di şik bibo zî.

Pêniyê nê gêrayişî di:

"Raştiya merdimî waştê ceza bido bê ku qelsî nişan bido", vano Meursaultî Albert Camusî (4). Hêvî na ya ko cezayêka nêwî bibo sebebî tadayişî (tercûmekerdişî) Dantê bi kirdkî.

5. 7. 1997

(2)Homer, Odysseen, 1994

(3)Goethe, Faust, 1994

(4)Albert Camus, Den Fremmede, 1965

Heme çar kitabê corênî tadaye (tercûme) yî û norweçkî yî.

ROJÊN BÎ RÛMET Û ZIQNAWITÎ (1)

Çeko

Vero ke ez dest bikerî rojanê bi (ebi) rûmetan, wazena ke nameyanê mewsiman, aşman û rojan ser ro bi kilmîye bivindêrî. Nê rojên bi rûmet û ziqnawitî, gor teqwîmê rûmî ênê vîrardene. Mavênê miletî de teqwîmê miladî ra **hesabê qeleme**, yan kî **hesabê hûkmatî**, ê rûmî ra kî **hesabê ma**, yan kî **hesabo kan** vaciyîno. Edi mavênê teqwîmê rûmî û miladî de, hîrês (des û hîrê) rojî ferq kenê. Bi vatenêde bîne, miladî hîrês (des û hîrê) rojî rûmî ra avêr o.

Mewsimî

1. wisar, wusar, wesar (n) (2)
2. hamnan, amnan, amnon, amnûn (n)
3. payîz, payêz (n)
4. zimistan, zimeistan, zimiston (n)

Aşmî

A. Aşmên wisarî

1. mart (n), adare
2. nîsane (m) (3)
3. gulane (m)

B. Aşmên hamnanî

1. hezîrane, vartvare (m)
2. temûze (m)
3. tebaxe, textirma, aguste (m)

C. Aşmên payîzî

1. kortqirane, îlone/eylule (m)
2. payîze, oktobere (m)
3. naxilqirane, teşrîne, gavare, baranverdane, kelverdane (m)

(1) Çime, arşivê min.

(2) **n**: nêrî, nerî

(3) **m**: makî, mayike

D. Aşmên zimistanî

1. gaxane, kanune, tavare, çeleoqic (n) (4)

2. çele, çeleoqil, **ziqnavite**

3. gucige/gujige, sibate (m)

Rojî

1. dişeme, diseme (n)

2. sêşeme, sêseme (n)

Rojêde nêxêr a. Ana Fatma rovarî ver de, gazîya şehîdkerdena domananê xo gureta. Na roje, hem rovar nêkenê hem kî awe xo ro nêkenê.

3. çarşeme, çorseme (n)

4. paşşeme, ponşeme, ponseme (n)

Danê şandî, geştîya merdan danê; zîyar û çêyan de çilan nanê ro.

5. êne, îne (n)

6. şeme, seme (n)

7. bazar, juşeme (yewşeme) (n)

HETÊ GİMGİMÎ DE ROJÊN BÎ RÛMET Û ZIQNAWÎTÎ

Hetê ma de teqwîmê rûmî êno gurenayene. Ma no teqwîm Bîzansan ra gureto, seba ke ma û dînan sîndorwarê yewbînî (jubînî) biyîme. Mordem ewro şîkino zê dugelanê bînan teqwîmê mîladi bigurêno.

1. Xizir

Roja Xizirî ra "Xilyas" kî vaciyîno. Roja Xilyasî, ca bi ca, êle (eşîre) bi êle virîno ra. Hetê ma de, gor hesabê rûmî, linga yewe (juye) çele, yewe kî gucige der o. Xilyas de, kesên ke qurbanên xo çînebê şeş, ê ke qurbanên xo bibê hîrê rojî roce cênê û veraşandê roja paşşemî (ponşemî) qurbanan kenê. Roja paşşemî, mîyaz pocîno, tayê şonê zîyar û mêravan ser, tayê kî nişanganê zîyaran ser ro mîyazî kenê hûrdî û loqmê Xizirî kenê vila. Keso wayîrê mal û naxire, ke biwazo, qurbane keno. Misayivî mîyazê xo cênê şonê çêyê misayîban. Na roje de embiryani (cîrani) şonê çêyanê yewbînî û kesên miradîsî ênê werê. Na roje, rojêde xêr a. Keso rihal (xort) seba ke bizano kotî ra zewecîno ya kî kame cêno, serbicikêde solin erzeno mîyazî ver, poceno û weno. Têşan kuwno ra ke kamcî çêneke hewn de awe bido ci, daye de bizeweciyo. Serbicikî ra tayê kî sîvîg û locinan ser ro nanê

(4) **Çeleo qic**, bi destcikerdena gaxanî (21ê çeleo qic/kanûne de) qedîno û çeleoqil (çele) dest keno ci. Bi vatenêde bîne, çeleo qic vîst, çeleo pîl kî çewres roje hesabîno. Bi naye kî, serserre Gaxan o.

Qate

ro. Qilançike ke wertê dewe de rono û biwero, o/a kes dewe ra zewecîno. Ke bonê yewe (juye) ser ro rono, ê çêyî ra, ke dewe ra tever bo, dewanê o hetî ra zewecîno.

2. Qere Çarşemeyê Martî

Çito ke pîlên ma vanê, tawê, edi (di) na roje de buglatê kuwna kar, hatan daçewres roje ramena. Can û mal bi hal-qotikî, bi vêşanî û fekê hêywanê kuwî nêmecet beno. Hêkete seba ke çarşemeyê verên ê aşma martî de dest kerdo ci, bi nameyê a roje û aşme, ze "Qere Çarşemeyê Martî" êno ra name kerdene.

Qere Çarşemeyê Martî, gor tayîne edi çarê aşma martî (adare) de, gor tayîne kî çarşemeyê verên ê aşma Martî de dekeriyîno.

Qere Çarşemeyê Martî de, millet se keno? Min hem bi çimanê xo dîyo, hem kî şopêna pîlan ra pers kerd. Cewaba dînan û çiyên ke min dîyê, zê yewbînî (jubînî) veciyayî.

Şandê Qere Çarşemeyî, hewnê ma domanan nêamêne. Kêf û eşqêde henên kewtêne zerrê ma ke hên vace. Çike na roje de çimanê milletî hêvîyêde newîye pînîtêne. A roje çûkreşî û leglegî amêne. Gor bawerîye, ke leglege paçiko sûr bîyaro, zimistanî hona derg anceno. Naye ser ro milletî vatê: "Ke bêro re ci vaş beno weş, ke nêro re ci kutik nêweno leş." Bi naye qirbîyena hêywanan ardêne re ziwon.

Roja Qere Çarşemeyî, şilanên bi sitirî birnêne û ardêne çê. Leyên şilane bi awe şutêne. Kok û gilê daye, qaso ke mordemo qelew tiro şoro, resnêne pê û bi lako sûr û sipê girê dêne. Leya şilane bîyêne zê xelege.

Verî ma domanî tiro vetêne. Şilana xelekine cor de sareyê man (ma) ser ro ardêne, hatan binê lingan bêrdêne û pêyê linganê man de şanitêne ro û minete kerdêne: "Wayirê mal û doyê xêrî, risq û roja weşe bê. Heq to gelean ra, kul-rîşîyan û nêweşîye ra bişevkno. Xizir, eskerê Evdil Mûsayî, ke wayirê mileketanê hal-qotikî yo, mêymanê ma û xêrwazî mekero. Beşerê to bi benîyan weş bêro. Heq nêheqan to ra durî fiyo. . ."

Ke gureyê şilane qedîya, a berdêne edi gomeyê malî de çêverê gomî ser ro dar de kerdêne yan kî kerdêne gocege ver ra. Hetê Xinisî de, siland kenê qule (lone) û domanan hîrê şopî tiro vecenê.

Çira dara şilane? Gor bawerîye, sitirîyê (qît) şilane kul-rîşîyan rişnenê, însanî nêweşî û hal-qotikî ra şevknenê. Na xelega şilane, lijna ke ma domanan Hawtemalî de serê bon û goman ra antêne arde re min (mi) vîrî. Ma, na lijna ververê sîvîgan seranser antêne. Gor bawerîye, bi naye can û mal milaketanê Evdil Musayî ra, kul-rîşî û hal-qotikan ra amêne şevknayene.

Ke însanî qedîyayî, dore amêne hêywanan. Sole kerdêne tasike û berdêne lêwê kurêşijê yan kî kesêde ayetwendoxî. Êyî sole ser ro wendêne û harsim kerdêne. A sole ardêne, kerdêne awe û

vilêşnêne ro. A awe gome û tawle de, bi gezikêde pakî pijiknêne pes û naxire (dawar) ra û minetî kerdêne rêz: "Heqo, ti risqo xêr bidê. Tawa bi mal û milkê ma mekerê. Fekê hêywanê harî girê bidê. Malê ma bi ma bidê werdene..." Şimondî (avrêzî, arûzî) guretê, sareyê nameyê hêywanê kuvî, gireyêde kor dêne şimondî ro. Bi naye fêkê dînan amêne girêdayene. Çi bî, para hêywanê kuvî kî verdîyêne. Seba ke risqê dînan kî tede bî. Pêyî co, a şimondî cayo ke kes nêvînenno de kerdêne binê kemeran yan kî qula dêsan. Bi şilane kî fekê hêywananê kuvîyan girê dêne. A şilane kî berdêne edi gome de kerdêne binê şêmige ra.

Keso ke mar (mar), milawin û merran ra terseno, a roje verî arahîye pîyaz yan kî sîr werdêne û vatêne "ez wisarî bivînî, mor, milawin û merran mevînî". Bi na bawerîye, bi boya sîr û pîyazî nê hêywanî xo ra fiştêne dûrî. Gor bawerîye, bi na rewşe mal û can, kul-rîşî, hal-qotik û hêywananê kuvîyan û tersî ra şevkîyêne.

Kar û gureyî ra dime, kebanîyan dest kerdêne ci xaşile potêne. Sîr kerdêne do, ron qijilnêne. Xaşile lengerîye de kerdêne ro. Bi kundêz xaşile de çalika ronê rovilêşnayî û sîrdoyî viraştêne. Ron û sîrdo kerdêne ci. Ma bi koçikanê darinan dest kerdêne werdene xaşile. Xaşile berdêne çêyê embiryananê (cîrananê) nêzdiyan ra kerdêne vila, yan kî silaye dêne yewbinî (jubînî) û vatêne: "Bêrê ma Xaşila Qere Çarşemeyê Martî biwerîme (burîme)." Bi na rewşe, xêr amêne dayene ke Heqî (Hûmay) tal-tenga ke da, wa bianco bolxezna xo. Bi vatenêde bîne, na roje, rojêde tevdir û tidarekî ya.

3. Hawtemalo Qic

Hawtemalê Qicî ra "Hewtê Martî" kî vaciyîno. Seba ke na roje hewtê martî de dekeriyîna û milet zerfetan poceno ke sacîya germina verêne kewta hard. Seba ke şiliye bivaro û hard rew sîya bo, kesê nuxrî bi here kenê aspar û bi helbikan awe verdanê dêyî ser. Naye, Hawtemalo Pîl de kî kenê. Ma domanî êndî vare ra bîyêne aciz û vatêne: "Şilî şilî nano do, varê varê cî de to!"

4. Newê Martî (Adare)

Newê Martî nê serranê pêyanan de, vatena Mele Şekirî ser ro êno kerdene. Newê Martî, hetê ma de, dînî yo. Gor bawerîyê, Hezretê Eli (Hezretî Alî) na roje de, hem maya xo ra bîyo hem bîyo xelîfe û hem kî merdo. Naye ser ro, na roje de, şarbet kenê awe û xêr danê. Keso ke hal û waxtê xo ca de bo, boraqe keno. Gor bawerîye, na boraqe bena qida-qelxan, a dinya de ê kesî geleanan ra şevknena.

Heto bîn ra kî, na roje sacîya germine kuwna hard, sacîya serdine kî şona asmên. Hêdî hêdî hard beño germ û şilî û şepelî dest kenê ci.

5. Hawtemalo Pîl

Na roje, gor teqwîmê rûmî 17ê martî de dekeriyîna. Na roje, rojêde birûmet a. Çike benî û

Uate

hêywanî tengasîyan ra xelesînê ra. Destcikerdena serre û rojêde newî ya. Benî, dar û ber seba newîtîye sijdê hardê dewrêşî benê. Sacîya germine kuwna hard. Can û ro kuwno malûkatê rûyê hardî. Hurêndîya şînê serra kane, şahîya serra newîye cêna. Sermîyanê çêyî, sareyê nifisî kemerê bonî ser ro nano ro. Hîrê rojî ra tepîya, kemeran dano we û binê kamcî kemere de lulik bivecîyo, qismetê çêyî emserr rûbalê dê ra o û o kes bi rûmet o. Domanan, şodir rew bi darik yan kî bi banoke dormê bonan û locinan xêz kerdêne û hîni ra awe ardêne verdêne ser. Na roje miqabilê newroz a.

Gor dewrê axatîye, çand serrî ke kuwnê mavên, ke cênîkê domanî nêana, mêrdê xo gere bizewecîyo. Cênîke, seba ke hem mêrdê xo aye ser mezewecîyo hem kî bibo wayîrê domanan, şona lêwê Male Kuzikî. Male Kuzik vano: "Meşte Hawtemal o. Emşo nême şewe de dar û ber sijdê beno. Ke zerrê to pak bo, ti bi çîman vînena. To ke dî, temezîya xo gilê dare ra girê de û miradê xo ci ra biwaze." Cênîke êna çê û bi şewe dar û berî pîyîna. Ke beno nême şewe, vînena ke darî sijdê hardî bî. Şona temezîya xo gilê dare ra girê dana û mineta domanan Heqî ra kena. Şodir vazena ra ke darî bîyê çik û temezîya xo kî gilê dare ra girêdayî ya. Aye ra tepîya bena dican. New aşmî ra tepîya kî bena dixastkan û lacê beno. Bi naye miradê xo şa bena (5).

6. Pîre

Rojêde ziqnawit a. Gor vateyan, pîrê û davîst tuşkên xo bênê. Pîre, alefê dînan gumra nana ro û bi naye xo goyînena. Alefî der û cîranî nêdana. Heto bîn ra kî şikir kena ke êndî mart qedîno, beno wisar û tuşkên xo xelesînê ra. Na şabîyena pîre weşa aşma martî (adare) nêşona. Mart, hên keno pûk ke hên vace. Serdî ver tuşkên pîre nêmecet benê. Çiko ke mart qedîyo, kewtê aşma nîsane. Mart wazeno ke tuşkanê pîre pêrfîne bikîşo. Naye ser ro, mart cêreno re nîsane û vano: "Waya nîsane, ti hîrê rojan dên bidê min ke ez bikerî pîre û tuşkanê daye pêro qir bikerî." Naye ser ro nîsane hîrê rojanê xo dên dana aşma martî. Mart keno pûk û xedeb, tuşkanê pîre pêrfîne serd ra keno hûşk. Adirê pîre de feqîr û fiqare kî vêşeno. **Pûkê Pîre** hîrê rojî aşma martî, hîrê rojî kî aşma nîsane de, şeş rojî yo. Milet, gor naye tevdîrê dîligê (alefê) hêywananê zimistanî vîneno.

7. Gamêşqiran

Gamêşqiran, serdramerdena gamêşan ra êno. Na roje bi hesabo kawn (kan) hewtê nîsan a. Serdî ver gameşî û malo filikin (tiftikin) damîşê serdî nêbenê û mirenê. Naye ser, millet na aşme de gamêşan û hêywananê filikinî zerre de hewêneno û înan nê rojan de serdê aşma nîsane ra şevekmeno.

(5) Gorê Besa Kîyayê Mamî, na cênîke dewa ma ra cênîya Sêlim Axayî Mela Talî ya. Çîme, arşivê min.

8. Mezel Wederdayene

Dewa ma (dewêde Gimgimî) de mezeli, gor teqwîmê rûmî, dahasê rojî gulane bimana, roja pañsemîye dariyînê we. Na roje, dewe qic û pîlan ra şonê gorrîstan. Her kes xo de çî-mîyên werdene zê xaşîle, keşka, keta... beno. Verêndîye, her kes şono gorrânê (mezelanê) xo ser, kelê xo bi pêrîne birneno. Mezelan ser ro berbenê, duwan kenê û Quran danê wendene. Naye ra tepîya, kesên ke zimîstanî merdê, mezelnê dînan newe ênê viraştene. Mezelî ke amayî viraştene, dore êna werdene zadî û çî-mîyê binî. Her kes seba ke bireso rûyê meyîtan, xêr keno vila. Her kes danê şandê roja pañsemîye nanê yan kî di nanan geştiya merdanê xo dano feqîran. Mezelan ser ro çila nanê ro.

9. Mal-bêriyedayene (Mal-baredayene)

Tayê cayan de na roje ra "mal-baredayene" kî vanê. Eyam ke beno germ, seba ke mal êndî nêro dewe û çol ra bêro ditene (dutene), êno baredayene. Na roje pêniya aşma gulane û serê hezîrane der a. Seba ke tawa bi malî nêbo, bêriwanî roja verî danîyan girênênê, kenê wertê şitî û kenê vila. Helbikanê xo bi lakan, morekanê kesk, sûr û çeçeran tûtîknênê (xemelnênê). Tayê seba ke şitê xo nezerî nêbo, nîvîştan ci ra girê danê. Roja hîrêyîne xaşîle, keşka yan kî sir pocenê û benê bêriye. A roje ra tepîya êndî mal nêno dewe û bêriwanî şonê bêriye de malî doşenê û şitî kenê aşîran, anê.

10. Ware û Roja Zîyare

Warê dewa ma, dahasê km. dewe ra dûrî bî. Seba ke mal û naxire, çereyê warî ra îstîfade bikero û hêywanî germê hamnanî ra bişevkiyê, aşma hezîrane de çêyî şiyêne ware. Roja şiyena warî, hetê rûsipiyê dewe ra amêne kivşkerdene. Roje ke kerde kivş (dişeme, paşeme), camêrdî şiyêne holikî viraştene. Holikî, martaqî kerdene çik û kinkor eştêne ser, amêne. Tayîne kî xeymî guretêne ra. Holikan ra tepîya dest kerdene bargiraniye. O taw eşqêde henên kewtêne wertê miletî ke hên vace. Ma domanî pêrîne ra zafêr şa biyêne. Bargiraniye bi şewe antêne. Hatan destê şodir bice ke her kesî bargiraniya xo qedênêne. Malê perojî ware de doşiyêne. Ma domanan her roj do ardêne dewe û çiyê ke ware de lazim bo, o berdêne. Domanî qasidê mavênê dewe û wareyî biyî. Cênîyan ma lêl ra vaznêne ra û xavike kerdene nanî ser, do kerdene rewike û verê ma çarnêne re dewe. Ma bi vaştene amêne dewe ke hona tîjî nêesta dewe ser. Ma ra "berdoxê nan û doyê dewe" vaciyêne. Ma domanan kar û gureyê dewe ra dime, seva roja bine ancîya şiyêne ware. Rewşa ma domanan çewres rojî nîya biye.

Vaşçîn û gureyî ra tepîya roja zîyare amêne kivşkerdene. Serê dewa ma ra mêravê Hazir Bavayî bî. Hazir û Goşkar Bava birayê yewbinî (jubînî) yê. Dewa ma yan roja dişemeyî, yan kî roja pañsemeyî şiyêne Hazir Bavayî ser û hona wargêr biyêne. Gegane di dewî piya şiyêne ser. Şiyena zîyare kî

şahîyêde bîne biye.

Rojê ver, her kesî tevdîr û tidarekê xo û zîyare dîyêne. Mîyazî amêne potene, êmîş û çî-mî hêrînêne. Şandê roja zîyare rihal û kesên wazoxî şîyêne zîyare ser ro kerdêne sodir. Nînan şan de adir kerdêne we, çayî nêne ser, goşt potêne. Yewê (juyê) ke biwaştê, qirbana xo berdêne Hazir Bavayî ser ro sare birnêne. Mileto mende, lêl ra, dewe û ware ra waştêne ra, honik de xo resnêne zîyare ser. Pêrîne kincên renginî dênê xo ra û xo tîfîknêne. Tayê bi asparîye şîyêne zîyare ser. Her kes ke ame pêser, cênî û camêrdan, xort û azevan hermê yewbîn (jubîn) ra kelê xo birnêne. Hal û hewalî ra tepîya, pêro pîya niştêne ro.

Pêrîne pîya dest kerdêne ci vengê Heqî dêne. Her kesî mineta miradê zerrê xo, mavênê kelberbîşî de pilnêne. Yewî (juyî) bi vengêde berz Heqî ra minete kerdêne û zimîne kewtêne ra milletî. Naye ra tepîya mîyazî û mêweyî kerdêne vila. Çayî şimiyêne. Ma domanan pêş û cêvên xo kerdêne pirrê mîyazî û êmîşî. Tayîne, seba ke miradê zerrê xo hasil bibo, dara şilane ra lakî girê dêne. Dare ra hên lakî amayîbî girê dayene ke, dara şilane nêasêne û sûr, kesk û sipê kerdêne. Tawê şîyene de rihalan raştê verê zîyare de astorî vaznêne.

Heto bîn ra kî na roje rojêde miradan biye. Xort, azev û waştîyan dizdî ya yewbînî (jubînî) de mucul biyêne û hesê xo nişanê yewbînî dêne. Tayîne zerrî kerdênê yewbînî û ayîne yan kî pêşkirên xo yewbînî de virnêne.

Sahatê-di sahatî ra tepîya pêro pîya şîyêne ware. Bêrîwanî şîyêne bêrîya peroji. Yewo (juyo) ke qirvana xo biyêne kî şîyêne wertê malî û qirvane ardêne, sare birnêne. Zaf kesan qirbane kerdêne û çêyan ra kerdêne vila. Kerdêne vila ke Heq çîyêde bi insan, mal û naxire mekero. Camêrdî xeyman de biyêne kom, sêçqelîya sacî û serçelê adirî werdêne. Çilqemasta awa serdine kerdêne re ser. Tayê ware de mendêne tayê kî veraşand ra pêyîser şîyêne dewe. Çand rojan ra tepîya wargêrê dewe biyêne.

11. Gaxan

Gaxan "gax" ra êno, "-an" kî suffîksê zafhûmarîye yo. Tayê cayan de ze "kalo gaxan", "gaxand", "gaxen", "gaxon" û "kosegeli" zî êno namekerdene. Çito ke ma vîneme, "Gax" hetê Dêrsimî de nameyê camêrdan o. Nameyê "Alîyê Gaxî" de, Gax nameyê pîyê Alî yo.

Edi heto bîn de kî, gelo na çekûye, çekûya "gix" ra pêyda nêbone? Çike, tawo ke gaxan danê arê, keso ke kuwno dilqê kalî û çêyan cêreno, seba ke nas nêbo hûrêndîya qesekerdene de bi sarê xo cewaba kesan dano yan kî zê domanan gix keno.

Beno ke na çekûye zaranê der û dorî ra kî bikuwo (bikuyo) ziwonê ma.

Hetê Gimimî de Gaxan çito beno?

Goro ke pilê ma salix danê, dewa ma û dewanê bînan de, dapancas serre verî naye, Gaxan,

timî edi 20-21ê çeyeyê qicî (kanûne) de amo kerdene. Nê serranê pêniyan de, miletî Gaxan kerdo tabiyê serêserra (serrneweyê) miladî. Yanê şandê yewê (juyê) çelî de êno kerdene.

Gaxan çito êno arêdayene û kerdene?

Ke hefteyê yan kî di hefteyî mendî, rihalî ênê pêser û qerar danê ke kamcî roje dest bikerê ci. Roje kenê kivşe û benê vila. Edi roja kivşkerdiye de ênê pêser û wertê xo ra yewî (juyî) kalî rê, yewî kî cênika kalî rê çînenê we. Keso ke bikuwo dilqê kalî, êyî bi kincanê ginc û kortikan pişenê û ci rê vaş yan kî qurr ra bulik (kuz), çermeo muyin ra herdişe virazenê. Pêyî co bi cîm piştîya dêyî pişenê. Dore êna viraştana cênika kalî. Kincanê cênîyan danê pira, kirasan kenê lingan, kofi nanê sare û piştîya daye bi şalê pişenê, leçegê erzenê ser û binê qirtike de girê danê. Keso ke kewto dilqê Gaxanî, ci ra Kalo Gaxan, keso ke kewto dilqê cênîye kî ci ra Cênîya Kalê Gaxanî vaciyîna. Xêca dînan, kes Kalê Gaxanî û cênika dêyî nas nêkeno. Cîmê kenê zê xarzanî, danê re destê Kalî û çê bi çêyî çarnenê.

Gaxanarêdayene ra xebara kesî çîna. Kalo Gaxan, cenîya xo û çand kesên binî kuwnê re geştî dime. Ke kuwnê zerre, wayîrê çêyî vazeno ra û xêr amayene dano dînan û çayê ronîştene musneno ci. Kal û cênîya xo, Gaxan aredayene de, seba ke sermîyanê çêyî ra peran, kebanîye ra kî ardan, qazax, bilxur, ron, derzîne... bicêrê, çî hunerên xo estê, gere înan bimûsnenê ci. Kalo Gaxan destê wayîrê çêyî û kesanê bînan cêno û dest kenê ci govende kayî kenê. Kal, şono verê linganê wayîrê çêyî de meredîno ra, bêçikanê xo soyînenê yewbîn (jubîn) ra û peran wazeno. Ke pereyî şenik bê, kal bi cîm kuwno re ci û dano piro ke zêde peran bido. Kes duştê kalî nêvecîno. Gegane, xortî wazenê cênîya kalî qurçî bikerê, yan kî biremnê. Kal ke naye vînenê, dano dînan ro. Ke çêyî qediyayî, çî-mîyo ke amo geştkerdene yan êno rotene yan kî danê zirnewanî, zirnewan êno rojê-di rojî dawil-zirna dano piro û der û cîranî ênê govende kayî kenê. Seba kayî govende, dewanê dormî ra kî zaf kesî ênê. Ma de Gaxan, çiyêde kolektîf o.

12. Des û di Îmamî

Na roje, rojêde dînî ya û gor teqîwîmê hîcrî êna dekernayene. Mavênê Des û di (diwês) Îmaman û îdiya hecîyan de vîst rojî estê. Na roje, roja sarekerdena Îmam Wusênî (Huseynî) ya. Aye ser ro camêrdî diwês, cênîyî kî hîrês (des û hîrê) rojî roce cênê. Cênî rojê verî camêrdan dest kenê roce û rocê dînan ê Ana Fatma yo. Roce de awe kê mî şimiyîna, goşt nêweriyîno, herdişe nêteriyîna. Awe xorokerdene û rovar nêbeno. Veyve û sunetî nêkerîne. Kincanê sîyayan danê xo ra. Cacimo sîya yan kî cao hûşk de kuwnê ra. Bi vatenêde bîne, şîn girê diyîno. Roja pêyene germîya diwês taman pociyîna û çê bi çêyê dewe ra bena vila. Na germîye ra Germîya Îmaman vaciyîna. Camêrdî diwês, cênîyî kî hîrês serrî de rocê xo kenê tamam. Serra pêyene de qirvane kenê û pûçan ra hatan kincanê bînan xêrê xo danê. Kesê ke rocê xo kerd tamam, serranê bînan de ke biwazo

cêno, nêwazo nêcêno. Hetê ma de roceguretene mejbûr niya. Na derheq de, kes kesî ser ro qese nêkeno.

13. Îdîya Hecîyan

Hetê ma de, îdîya (roşanê) hecîyan zê busilmanan nêna kerdene. Çiko ke zê vatenêde tirkan "dostî bazar de bivînê" êna bimbarekkerdene. Dahîris serre verî naye, nimacê xo kî amêne kerdene. Ewro no kî çîno. Roja îdî, şekir û çî-mîyên bînî benê vila. Yewbînî (jubînî) silayê çêyan kenê.

Boraqe bi xo qurvan a. Malo mêşînî û naxire kenê boraqe. Tayê cayan de malo bizînî kî beno boraqe. Seba kesê merdeyî kî boraqe êna kerdene. Hewt kesî şikînê gayî, panc kesî kî şikînê beranê bikerê boraqe. Boraqe ger durî (dax) nêbo. Goşê boraqe de veng danê, vanê ti boraqa bêvan kesî (yan kî kesan) a. Ke boraqe hîrê îdîyên hecîyan dî, pîrî ke boraqe tevdîr kerde û goşê daye de duwayî wendî, sare birnenê. Paran bi terazî sencenê û çêyan ra kenê vila.

14. Çênekewastene û Veyve

Çîyo ke ez îta nivisnena (nusena), rewşa dahîris serre verî naye ser ro yo. Çike ewro xêlên çîyî virîyê ra.

Ke lacek bibîyêne pancês serre, êndî zewacî ver de bî. Pî û maye cad kenênê ke lacê xo bizewecnê. Xort, gor zerrîya xo nê, gor zerrîya ma û pî zewecîyêne. Çike heqa dêyî yan kî çêneke edi çîyê de çînebiye.

Ma na derheq de zaf kes nêbî qirbanê edetanê feodalîzmî? Zewac mendbî tale û şansî ser ro.

Tayê, hevalê, yan kî misayîbê xo fiştê re xo, bi dizdî ya dewan ra bi zewac cêrênê. Na kî nasîvê her kesî nêbiyene.

Pîyê lacekî yan kî çand nasên xo, rojê şonê çê pîyê çêneke. Xizmete û azete ra dime, bi emrê Heqî çêneke pîyê daye ra wazenê. Pîyê çêneke kî vano "ez vatena çêneke û çêyê xo ronî û wedarî ke şîma rê poncêsê tepîya xevere biruşnê". Ke hetê lacekî weşa pîyê çêneke şoro, xevera "Çêverê mi şîma rê rakerdî yo" ruşneno. Bi na vatene sozê waştene yeno guretene.

Rojêde minasîve, pîyê lacekî silaye dano mordem û çîrananê xo ke roja kivşîye de şorê çêneke biwazê. Roja kivşîye de, pîyê lacekî çand axleran û kesanê bînan, şekirê şarbetî cêno û şonê. Pîyê çêneke kî tevdîrê xo dîyo. Êyî kî mordem û nasên xo silaye kerdê. Kesên ke şonê çêneke biwazê, ci ra **xwendî** yan kî **wazgînî** vaciyîno. Çay, werdene û sobetî ra dime, dore êna waştena çêneke.

Pîyê çêneke û lacekî, ke pîlê êla xo yan kî kurêşijê qebul bikero, kefaletê çênekewastene dano ci. Pîyê çêneke bi xo duştê misletî de, kursî ser ro nişeno ro. Pîyê lacekî, bi emrê Heqî û qewlê pêxamberî ancîya çêneke pîyê daye ra wazeno. Naye ser ro pîyê çêneke, qalind û xelatanê ke wazêno keno rêz. Mislet vano "minasîb o". Mislet û pîyê çêneke, qalindê zafî ser ro kuwnê re tê pêşîr. Mislet, hetê pîyê lacekî keno. Çike qalind kîsikê pîyê lacekî ra vecîno. Gegane dawa hatanî

şodir dom kena û bi zor bena safî. Qalind, zafêr mal û naxire ser ro birîno. Qalind û xelatî ke amayî hesav, mislet şopê pîyê lacekî ra perseno. O, ke qeweta xo şoro ci, vano "canê şima haziran weş bo". Naye ser ro, di şerbikanê şarbetî nanê sênîyê ser ro û anê oda. Keso zanaye yan kî male (mela) û pîyê çêneke seba ke emrê Heqî bidekernê, duşte yewbînî (jubînî) de ênê zonîyan ser. Mislet kî êno zonîyan ser. Yewo (juyo) ke nêro re zonîyan ser, kîvşe o ke o hona qalind ra zerrewêş niyo. Seba ke zerrê kesê nêmano, qalindî ra çîyêde bîn anê war. Male, destê pîyê çêneke keno zerê destê xo û bêçika xo ya pile şaneno bêçika pîyê çêneke û emrê Heqî dekerreno. Alewîyan de emrê Heqî, mesevê (mezhebê) Îmam Caferê Sadiqî ser ro êno birnayene. Aye ra tepîya, pîyê lacekî çîyê peran erzeno sênîyê ser. Pîyê çêneke û lacekî şuşanê şarbetî kenê berz û şimenê. Pîyê çêneke, seba emrê Heqî, hondê pereyanê ke erzîyê sênî ser, qalindî ra êno war. Naye ra tepîya, pîyên çenek û lacekî şonê rûyên yewbînî. Şarbet edi tas û şerbikan de misletî ra beno vila. Nîşana çêneke kenê dest. Çêneke êna destê misletî û wazginîyan. Aye ra dime, zad êno werdene. Bi na rewşe, hetê çêneke û lacekî benê xinamiyê yewbînî (jubînî). Sobetî ra dime mislet beno vila.

Hetê ma de veyveyî payîzî benê. Çike gureyê dîlig û ardûyê zimistanî amo qedênayene. Pîyê çêneke ancî çîyêde minasiv veyvike û xinamiye rê cêno, şono ke rojanê veyveyî kivş bikero. Rojan kenê kivş û hurdimîna hetan de dest beno tevdir û tidarekê veyveyî.

Hetê lacekî dewe û mordemanê xo, hetê çêneke kî ê xo silaye kenê. Rojê yan kî di rojî verî şîyayena veyveyî, hetê lacekî pîyayê (peyeyê) ruşnenê hetê çêneke ke veyve roja xo de êno. Nê kesî ra "rûvî" vaciyîno. Rûvî, bi dizdî ya xo erzeno çê pîyê çêneke. Çike kesêde dewe ke êyî bivîno, gor edetan, rûvîyî kenê bar, danê piro, yan kî çîyê anê re sareyê dêyî ser. Rûvî kî hên şono ke wa qe kes êyî mevîno. Rûvî ke şî xo eşt zerre, êndî kes têkilê ci nêbeno. Heto bîn ra kî wayîrê çêyî êndî zano ke veyve texir nêbîyo û roja xo de êno.

Hetê zamayî, ketan, bîrane, eşkîc û henê xo kenê hazir. Her berbîye pesê kena bîrane û têyî bena. Veyvan de, xêca hîrê-çar berbîyan, ê bînî xort û camêrdî yê. Şodir verî şîyayene, bi dawil û zirna verê çêverê zamayî de qeyîdanên weşan cinenê. Cinenê ke xwendî bêrê pêser û raye kuwê. Pêro pîya dahîris aspar reseno pêser, dewe ra xatir wazenê û verê xo şanenê dewa veyvike.

Veyveyî ke xo nêzdîyê re dewa veyvike kerd, veyvike çê pî ra vecenê, benê çêyêde bîn. Birayê veyvike û çand asparên bînî verva veyveyî şonê. Wayîrê veyveyî çîyê peran dano birayê veyvike. Aye ra tepîya, asparên hetê veyvike û zamayî, seva ke kilaye berê û şama bierzîyo vileyê astora dînan, astoran erzenê têver. Asparo ke rew şoro verê çêverê veyvike, şama kesk û sûre erzenê re vileyê astora/astorê dêyî û o aspar ancîya verva veyveyî şono. Bi naye şa beno û astora xo goyînenno.

Veyve şono verê çêverê veyvike de beno pîya. Pî û wêretê veyvike, verê çêverî de hazir ê. Xwendîyan dewe ra kenê vila. Seba ke cîranê zerrê xo mecêro, sareyê çêyî mêymanê rûşnenê.

Vate

Berbîyî û wayîrê veyveyî çêyê veyvike de manenê. Berbîyî, bi dawil û zirna, şonê ke veyvike bîyarê çê pî. Xelata ê çêyî têyî benê. Kesê xo erzeno pêyê çêverî û çêver nêkeno ra. Çiyê peran danê ci û çêver keno ra. A ca de veyvike ser ro, dawil û zirna ver de tayê kayî kenê. Pêyî co, temezîye erzenê rûyê veyvike ser, xort û çênêkî tê dest de, bi kayî veyvike anê çê pî.

Aye ra tepîya, pîyê veyvike û pîyê zamayî, seva ke xêramayene bikerê re xwendîyan, qonaxan ra cêrenê. Wayîrê çêyî, mêymanê xo rê pesê sare birneno. Nêyî ra sogîş vaciyîno. Şogîş, gorê rûmetîya mêymanî virîno ra.

Tawê henyî, veyvike ser ro dawil û zirna cinenê. Azevê dewe, veyvike teyna nêverdanê. Xwendî pêro veyvike ser ro ênê pêser. Hene nanê destê veyvike ra. Hetê zamayî kî hene nanê destê dêyî ra. Her kes qasê qeweta xo peran erzeno henyî ser. Bîraneyo ke berbîyan ardo, dest kenê ci, êyî û eskîcan çêyan ra kenê vila. Keso ke zirna cineno kî qonax bi qonax cêreno û qeydanê weşan cineno. Naye ser ro, xwendî, çiyê peran erzeno dawilî ser.

Aye ra tepîya, dest kenê hazîrîya cayê govende. Ke eyam serd bo gomeyanê gîrsan de govende cêne. Gomeyan bi çîla, qendîlan yan kî bi likosan kenê roştî. Wertê gomeyî de kursîyan, qotan û qurr nanê ro ke keso kokim û bîn, rehet binîşo ro. Şewe ke çiyê vêrdê ra, cayê govende de dawil û zirna cinenê ke millet bêro govende kayî bikero.

Cênî, camêrdî, çênêkî û xortî xo bi kincanê renginan tûtîknênê. Dawil û zirna dest kena qeyîdanê zê Yare, Têzilme... Pêro kuwnê tê dest û bejna tîtale edi govende de şiknenê. Na roje, seba xort û azeban rojêde birûmet a.

Govendan de "here" kî virazenê. Şarê hetê veyvike, yewê (juyê) hetê zamayî ra vaş, kês û zobîna çîyan erzeno ci. Millet ê kesî ser ro erzîne pêser. Her kes nêşîkîno na laqî wedaro. Gegane kî pêrodayene vecîna.

Govende nême şewe de bena giran. Zirna ke mavên dana ci, dengbêjî dest kenê ci lawikan (kilaman) vanê, tayê kî çarnenê re ci. Bi na rewşe, govende destê şodirî qedîna û her kes beno vila.

Şodir rew, çê veyvike de hazîrîya nandayene dest kena ci. Nan diyîno. Na mavên de camêrdî benê aspar û dawil-zirna ver de cirît kayî kenê. Cirîtî ra dime, hazîrîya asparkerdena veyvike û rêwîtiye dest kena ci.

Pîyê veyvike, wertê cematî de, cêzo ke do çêna xo, yew (ju) bi yew musneno misletî û keno sandiqe. Berbîyî, xêlîya kesk û sûre erzenê rûyê (rîyê) veyvike ser. Birayê çêneke mîya waya xo girê dano, Naye ser ro, berbîyî çiyê peran danê birayê çêneke. Veyvike û şarê çêyî seba ke yewbînî (jubînî) ra xatir biwazê, kuwnê tê virare (virane). Xatirwastene ra dime, berbîyî kuwnê herman û

bi kilama Xerîbe veyvike vecenê verê çêverî. Biroş yan kî lêhê viroşî ser ro koçikêde darêne nanê ro. Veyvike bi linge payîna koçike nana, aye şiknena û bena aspar. Koçike ke nêşikiyo, aye şiknenê. Bi naye ê çêyî ra koçikê bena kêmi. Na mavên de, zirna qeydê kilama Xerîbe cinena. Bena teqeteqa şeşadir û tifangan. Her kes yewbînî ra xatir wazeno û veyve kuwno re raye.

Hona ke veyve nêşiyô, rûvî balişnaya cêzî cêno û verî veyveyî kuwno re raye. Balişna ano dano zama û misayîbî. Misayîbî kî çiyê peran dano rûvî. Verî ke veyve bikuwo dewe, zamayî çê ra vecenê û benê çêyêde bîn.

Veyve ke kewt nêzdîyê dewe, asparên ke biwazê ancîya kuwnê kilaye. Keso ke kilaye bero, temeziye erzenê re vileyê astora dêyî û pêyî ser, ver bi veyveyî şono. Veyve bi dawil û zirna kuwno dewe. Veyvika aspare anê verê çêverî û vindarnenê ke zama saye bido piro. Na mavên de lacekê nanê re verê veyvike ke pîzeyo verên wa lac bo.

Verê fekê zama û misayîbî de pêşkîre, vecînê re sîvîgê banî (sîvgalê bonî) ser. Sifte misayîbî, hîrê şopî saya dîlimkerdîye bi dest ano re veyvike ser û pêyî de şono. Zama êno sîvîgî ser, seva nîşanê sareyê veyvike di şopî ke saye bi dest arde û berde, şopa hîrêyîne de verdano serê veyvike ser û pêyîser ancîno. Êyî ra dime misayîbî êno û saya xo verdano ra. Misayîv û zamayî pêyî ser şonê çêyo ke te de mêyman ê. Saye û perên wertê dîlimê daye, kofiyê veyvike ser ro benê vila. Veyvike, seba ke xelate bicêro, pîya nêbena. Naye ser ro, vistewreyê dayo pîl xelata veyvike name keno û veyvike êna war. Veyvike, verî ke şoro zerre, kelê xo bi yana çêverî birmena û kuwna zerre. Veyvike raşteraşt benê pêriga ke seba dînan ama raguretene, kenê o ca. Pêrige, şelme ra êna raguretene û şermê veyvike û zamayî teminena. Naye ra tepîya bi dawil û zirna şonê zamayî dime.

Bi kayî zamayî anê çê. Zama ke kuwno pêyê pêrige, veyvike vazena ra û destê yewbînî (jubînî) cênê û nîşenê ro. Tayê ke maneno, zama xêlîya rûyê veyvike dano we. Çi esto ke, kesêde dînan ra pîl ke bêro lêwê dînan, seba ke rûyê daye nêvîno, veyvike xêlîye ana re rûyê xo ser. Pêyê pêrige de, xêca veyvike, zamayî û misayîbî, çenekên azevî kî estê. Gegane zama û veyvike teyna manenê.

Şan de, dest kenê govende û kayî kenê. Zamayî û veyvike nêbenê govende. Êyî, azev û xortî, çê de kayî kenê. Govende hatan destê şodirî ramena. Na werte de, maleyî anê, o marê (morê) çeneke û lacekî bimeneno. Misayîv, seba ke zama rehet şoro gerdeg, êyî temê keno. Cayê dînan finê ra, berbîyan ra yewe (juye) veyvike bena cayê dînan ser û pirên ra kena binê orxanî. Ke zama kewt gerdeg, bi çêke çand rey adir kenê. Veyvike çarşeva gerdegî dana we û şodir berbîye êna te de nîyadana. Bi naye, azevtîya veyvike êna pêmitene. Ke veyvike azev nêvecîyo, pêyî ser rûşnenê çêyê pî.

Gerdeg ra dime, zama û misayîbî, çê bi çê cêrenê û şonê destê pîlan. Veyvike şona destê vistirî û vistewreyê xo. Veyvike xêca mêrde û emsalanê xo, kesî de qese nêkena, nan nêwena û rûyê xo

ci nêmusnena. Çike hem dawa xelate kena hem kî edetî nîya ferman kenê.

Çewres roje ra tepîya, xêlîya sareyê veyvike nanê ro. Seba ke a êndî bîya cênike.

15. Xêrat

Payîzi ke kar û gure qedîya, hona ke hard û awe nêcemediyê, xêratê merdan diyîno. Keso weş kî şikîno xêratê xo bido. Çiko ke gere ci ra tam mekero. Ke dewanê bînan de wêret û nasên xo bibê, pêrfîne silayê keno.

Roja pañsemîye pesî sare biriyînê, goşt, bilxur û hewla pociyînê. Tevdîr ke qedîya, veng a cîranan danê. Yewo (juyo) ke nêame para dêyî rûşnenê çê. Şan de ancîya nê xêratî ra çeyan ra kenê vila. Her şandê roja pañsemîye, şamîya merdan êna dayene. Gor na bawerîye, xêrat a dinya de reseno rûyê merdan.

16. Cemat

Cemat, edi aşma çeyî û gucige de yan kî rojanê Xizirî de amêne kerdene. Wayirê çeyî, linganê qirvane şuno û tayê sole erzeno fekê daye û ano duştê pîrî. Lînga qirvane ya raşte keno berz û pîr duwa waneno. Naye ra qirvanê tevdîrkerdene vaciyîna. Aye ra tepîya sare birnenê. Goşt û bilxur kenê hazir. Cîranan silaye kenê ke emşo çê bêvankesî de cemat o. Yewo (juyo) ke biwazo, mîyazê xo (bicike, saye, portqale...) cêno û şono. Ke şî zerre, ê û cênî û domanên xo duştê pîrî yan kî kurêşijî de, bêçika lînga raşte erzenê ê lînga çepe ser, destê raştî nanê ê çepî ser û benê bulî. Naye ra tepîya pîr dest keno ci duwayan waneno. Mîyazî danê keso ke şanito mîyazan ver. Ê kesî ra **mîyazci** vaciyîno. Cemat de kar û gure diyîno diwês (des û di) kesan. Kes xizmeta xo de qusir nêkeno. Aye ra tepîya, camêrdî oda de nîşenê ro, ke ca çînebo cênîyî kî derbazê dunike (kulinde) benê. Mislet ke amê pêser, pîr tamûr cineno û teyî veng a Heqî dano, zimmîne kuwna re cematî. Tayê şama şonê. Mavên danê ci û mîyaz kenê vila. Ça û cixare şimîno.

Keso ke bê rizaya cematî çiyê bikero, pîr ê kesî yan kî kesan, teva misayîb, kewra, cênik, domanan û mordemanê dînan ê ke cemat de hazir ê, pêrfîne vazneno re payînî. Naye ra **dare** vaciyîna. Keso ke vaşto ra dare, lîngan ser ro êno û şono. Çi ceza bidîyo ci, caardena daye mejburî ya. Seba ke ceza xo giran nêbo, mislet vano: "Mervet murvet ya pîr!" Na hengeme de ancîya veng a Heqî diyîno. Ceza, zafêr qirvane û mîyazpotene bîye. Ê kesan rojê veng a cîranan dênê û cemat kerdêne yan kî cîranan ra mîyaz kerdêne vila. Zadwerdene ra tepîya cemat, beno vila.

VENG, PYEC Û ZIMMEYİŞ RA NOMÊ Û FÎL

(YANSIMALARDAN AD VE FİİLER) (*)

Harun TURGUT

bilbili: homurtu, homurdama sesi

bilbilyayış: homurdamak

Hieş bilbilyenû: Ayı homurdanır.

bûerri: böğürme sesi, boru sesi

bûerrayış: böğürmek

Ga bûerrenû: Öküz böğürür.

celqî: yoğurdu, pekmezi çalkalandırma sesi, dalga sesi

celqayış: "dalga"lanmak, çalkalanmak

celqnayış: "dalga"landırmak, çalkandırmak

celqe, celxe: dalga, su dalgası

çalpî: şapırdama sesi

çalpayış: şapırdamak

çalpnayış: şapırdatmak

Fek çalpenû: Ağız şapırdar.

çalqî: çalkalama sesi

çalqayış: çalkalama sesi çıkarmak

çeçî: çatırtı, yanarken odunun çıkardığı ses

çeçayış: çatırdamak, kıvılcımlamak

çeç: kıvılcım, ateş taneciği

çerqî: sert bir cismin kırılma sesi, çatırtı

çerqayış: kırılırken çat diye ses çıkarmak

çerx: çark

çikkî: saat sesi

çikkayış: tıkırdamak, saat tık tık diye ses çıkarmak

Qate

Seat çikena: Saat tıkırdar.

çilkî: damla sesi

çilkayış: damlamak

çilk: damla

çirri: cırcırböceği sesi, oluk sesi, çeşmeden akan su sesi

çirrayış: cırlıdamak, şırlıdamak, fişkırnak

çirr: oluk, çeşme

çiti: çit sesi

çitayış: çitlatmak

çitçit: çitçit

çizzî: cızırtı, bozuk kapının menteşe sesi

çizzayış: cızırdamak

Ber çizzenû: Kapı cızırdar.

çizzî: fare sesi

çizzayış: farenin ses çıkarma eylemi

Merre çizzenû: Fare "bağırır".

dalpa: damla sesi

dalpayış: damlamak

dalpa: damla

firri: burnunu çekme sesi

firrayış: burnunu çekmek, sümüğünü çekmek

fikî: düdük sesi, ıslık sesi

fikayış: düdük öttürmek, tiz sesle gülmek

fiskî: ağlamaklı durumdaki hıçkırık sesi

fiskayış: bir çeşit ağlamak, hıçkırıqlarla ağlamak

fisknayış: ağlamaklı burnunu çekmek

fiske: fiske

gelpî: yürürken sarsılma sesi, ayak sesi

gelpayış: yürürken ses çıkarmak, volta atmak

gelp: pençe, avuç

gelpayê: volta, düzenli adımlarla yürümek

gimmî: genizden konuşma sesi

gimmayîş: genizden, burundan konuşmak, hırlamak

girrî: hırlama sesi

girrayîş: hırlamak

Kutik girrenû: Köpek hırlar.

gurri: güreleme sesi

gurrayîş: gürelemek

Reya gurrena: Gök gürler.

gûmmî: gümbürtü

gûmmayîş: gümbürdemek

Def gûmmenû: Davul gümbürder.

hîrrî: katır sesi, kişneme

hîrrayîş: kişnemek

hişî: kişneme, at sesi

hişşayîş: kişnemek

Astuar hişşena: At kişner.

kijji: yanan yağ sesi, yanmakta olan saç sesi

kijjayîş: yanarken cız diye ses çıkarmak

kijj: yanık

kirtî: tıkırtı, kuru tahta sesi

kirtayîş: tıkırdamak, ince kuru ses çıkarmak

kuffî: kızgınlıktan nefes alıp verme sesi, kamlumbağa sesi

kuffayîş: kızgınlıktan nefes alıp verirken ses çıkarmak

Kesa kuffena: Kaplumbağa "küff"ler.

lawî: havlama, köpek sesi

lawayîş: havlamak

Kutik lawenû: Köpek havlar.

meeyî: meleme, kuzu sesi

Uate

mecyiş: melemek

Vara meena: Kuzu meler.

milçi, miçi: öpücük sesi

milçayiş: öperken "mılç" sesi çıkarmak

milç, miç: öpücük

miyawî: miyavlama, kedi sesi

miyawayiş: miyavlamak

Pising miyawena: Kedi miyavlar.

nali: inilti

nalayiş: inlemek

niłçi: "hayır", "yok" anlamında dili damağa değdirerek çıkarılan "niłç" sesi

niłçayiş: hayır anlamında "niłç" sesi çıkarmak, çıtlamak

niłç: "hayır", "yok" anlamında

niqî: yorgunluktan inleme sesi

niqayiş: yorgunluktan inlemek

niqik: hıçkırık

patî, tapî: pat sesi

patpat, taptap: patlatan oyuncak tabanca

pifi: üfürme sesi, üfürük sesi

pif: üfürük

pişki: hapsirink sesi

pişkayiş: hapsirmak

Biz pişkena: Keçi hapsirir.

qaqibi: keklik sesi

qaqibnayış: ötmek (keklığın ötmesi)

Zarac qaqibnena: Keklik öter.

qarrî: bağırtı, acıklı bağıрма

qarrayiş: acıdan yüksek sesle bağırmak

qarnayış: bağırtmak

qijî: bir kuş sesi, çekirge sesi

qijjayîş: "qij" diye ses çıkarmak

qijje: bir kuş adı

Mele qijjenû: Çekirge "qij" der.

qirçî: karga sesi

qirçayîş: "qırç" diye ses çıkarmak

qırçîn: cimri

Qela qırçena: Karga ötüyor.

qirri: karakuş sesi

qirrayîş: "qırr" diye ses çıkarmak

Qerzax qirrenû: Karakuş öter.

qitti: tavuğun kesik kesik sesi

qitnayîş: gıdıklamak

Kerk qitnena: Tavuk gıdıklar.

qîjji: tiz ve yüksek sesle bağırma, çığlık

qîjjayîş: tiz ve yüksek sesle bağırma

qûarri: böğürmek, inek sesi

qûarayîş: böğürmek

Mûnga qûarena: İnek böğürür.

qûlxî: öksürük sesi, öksürme sesi

qûlxayîş, qixayîş: öksürmek

qixi: öksürük

qûrrî: gurultu, güvercin sesi

qûrrayîş: guruldama

Borûn qûrrena: Güvercin guruldar.

qûzdi: tilki sesi

qûzdayîş: ulumak

Lûw qûzdena: Tilki ulur, bağırır.

rapî: ayak sesi, rap rap sesi

rapayîş: rap rap sesi çıkarmak

rap: gergin, dik

reqqî: soğuktan dişlerin birbirine değerken çıkardığı ses, gıcırtı, tıkırtı

Qate

reqqayış: soğuktan dişler birbirine değerken rak rak diye ses çıkarmak, tıkırdamak

şalpî: şapırtı

şalpayış: şapırdamak

şerqî: çubuk vb. bir şeye vurunca çıkan ses

şerqayış: şaklamak, şak diye ses çıkarmak

şırrî: şırıltı, su sesi

şırrayış: şınıldamak, şarıldamak

Awk şirrena: Su şarıldar.

teqî: patlama sesi

teqayış: patlamak

teqnayış: patlatmak

terqî: gürültü, gürleme sesi

terqayış: gürlemek, "terq" diye ses çıkarmak

vingî: vızıltı, vınlama sesi

vingayış: vızıldamak, vınlamak

Hing vingenâ: Arı vızıldar.

Dûalma vingenâ: Topaç vınlar.

virrî: "vırr" sesi

virrayış: "vırr" diye ses çıkarmak

vizdî: osuruk sesi

vizdayış: osurmak

vizd: güvenilmez, itimat edilmez

vizzî: vızıltı

vizzayış: vızıldamak

Melşe vizenû: Sivrisinek vızıldar.

vizzî: vızıltı, atılan kurşunun havadaki sesi

vizzayış: kurşunun havada "vız" diye ses çıkarması

wişşî: hışıltı, hışırtı

wişşayış: hışıldamak, hışırdamak

wîçî: kuş sesi

wîçayış: ötmek

Mîrçîk wîçena: Serçe kuşu öter.

wîlwîlî: küçük ötücü kuşların sesi

wîlwîlayış: ötmek

Wîlwîlik wîlwîyenû: kuşu öter.

wîzzî: fare sesi, hafif ince bağırma sesi

wîzzayış: hafif ince bağırma

xîrçî: incir vb. çekirdeğini çiğneme sesi

xîrçayış: incir yerken ses çıkarmak, gıcırdamak

xîrçîk: gıcırdayan, çekirdekli dut

Încîl xîrçena: İncir gıcırdanır.

xîrrî: horultu, hırıltı, horuldama sesi

xîrrayış: horuldamak, horlamak

xîrxîrik: ses çıkaran bir çeşit çocuk oyuncağı

xîrtî: hart hart sesi, tıkırtı

xîrtayış: hart hart diye ses çıkarmak

xîrtîk: su kenarında yetişen bir ağaç cinsi

xîşşî: hışıltı

xîşşayış: hışıldamak

xîşxîşîk: hışıldayan bebek oyuncağı

xîzzî: iltihaplı akciğerden çıkan ses

xîzzayış: iltihaplı akciğerden ses gelmek

xûrrî: gümbürtü, gürültü

xûrrayış: gümbürdemek

xûşşî: şarıltı

xûşşayış: şarıldamak

xûşxûşîk: kar ile dolu arası yağın donmuş su tanecikleri

zîmmî: yankı

zîmmayış: yankılamak

zîmme: yankılayan kayalıklı bölge

Uate

zingî: zingirtı, çan sesi
zingayış: zingırdamak, zongurdamak
zeng: zil, çingırak, küçük çan
ziqqî: zırlama, eşeğin bağırması
ziqqayış: zırlamak
zirçî: çığlık, acıdan bağırma
zirçayış: çığlık atmak
zirri: zırlıtı
zirrayış: zırlamak

zirti: zırlıtı, osuruk sesi
zirtayış: osurmak, zırlıdamak
zûrri: uluma, kurt sesi
zûrrayış: ulumak, ağlamak
Verg zûrrenû: Kurt ulur.

çîzî wîzzî, gurri wurrî, qarrî warrî, qîjî wîjî, qûarrî wûarrî, quzdî wuzdî, xişşî wişşî, xûrrî wûrrî, xûşşî wûşşî, kuffî nalî, tapî rapî, tarpî rapî, tarpî şerqî, teqî reqqî, terqî şerqî, çitî pitî

celq celq, çalp çalp, çeç çeç, çikk çikk, çit çit, çizz çizz, çîzz çîzz, çîzz wîzz, firr firr, gûm gûm, gurr gurr, gurr wurr, kirt kirt, kuff kuff, milç milç, nilç nilç, niq niq, qarr qarr, qarr warr, qırç qırç, qirr qirr, qitt qitt, qîjj qîjj, qîjj wîjj, qûarr qûarr, qûarr wûarr, qûlx qûlx, quzd quzd, quzd wuzd, rap rap, reqq reqq, şalp şalp, şerq şerq, şirr şirr, tarp şarp, teq teq, teq reqq, terq şerq, ving ving, virr virr, vîzd vîzd, vîzz vîzz, wişş wişş, wîç wîç, wîzz wîzz, xirç xirç, xirr xirr, xirt xirt, xişş xişş, xişş wişş, xizz xizz, xûrr xûrr, xûrr wûrr, xûşş xûşş, xûşş wûşş, zirr zirr, zirt zirt, zûrr zûrr.

(*) Eslê nî nuşteyî (yazı) de, nuştox Harun Turgutî herfê Ğ, I, İ, Û, U nuştîbî, ma nê herfî vurînay (bedilnay) û herînda înan de X, Î, U, Û nuştî. -Redaksiyon.

GAME BE GAME

Kazim Temûrlenk

Qe tawa, hen desin de raver, peyser, pîl ya kî qiz nêbeno. Ê hergû çî di hetê xo estê û nî di hetî çîpaçîp giredayîyê yewbînan (jûvîn) ê. Doman hêdî hêdî beno pîl, beno xort, beno kamil, beno kokim, dim a mireno. Merdene ra dime na fa kî hêdî hêdî poyîno, peynîye de beno çîyode bîn. O kî henî devam keno. Yanê qe tawa çînebîyayene ra nêvejîno werte. Çîyo ke esto çî hande qesa ke vurîno, werte ra nêdarîno we.

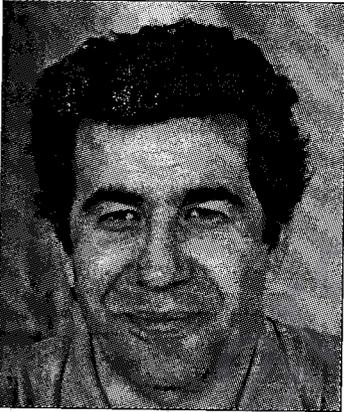
Zon çî zê hergû çî êno dîna, beno pîl, beno hîra, dem be dem tayê hetê xo mirenê, tayê hetê xo kî boyna benê newe. Tavî îta de çîyê esto ke zaf muhîm o. Vame hergû çî girêdayîyê yewbînan (jûvîn) o. Xora ke ti zon rê wayîr bivejîyê, weşîya ey ser o xêlê teşîrê to beno. Eke xo ser raverdê, wertê qewxaya zonan de ya vileşîno ro hêdî hêdî mireno ya kî wertê zonanê bînan de beno vînd. Zonê kurdkî naye de numûneyêde rind o. Xora ke dewleta Tirkîye qesa xo biberdênê sere, zonê ma lete ra zêde merdênê, o bîn kî biyênê şaxê zonê tirkî. Hama hewnê tirkan xelet vejîya, ma kirmancî hem xo rê wayîr vejîyayme hem kî zonê xo rê wayîr vejîyayme. Tavî kes nêvano ke kemîye çîna; kemîye hona zaf a. Hama en çîyo muhîm o wo ke, zê hergû çî zon rê çî welat û millet lazim o. Xora ke welat îsonî dest ra şî, zon çî îsonî dest ra şono. Millet ke werte qomanê bînan de vileşîya ro, zon çî vileşîno ro. Hama ê ma endî tersode nîyanên çîno. Çike milletê ma hem xo rê hem kî welate xo rê wayîr vejîyo, hona kî qewxa dano.

Ya, kemîya zonî esta; nayê zoneme. Ma gereke ser o bigurîme hergû het ra zonê xo dewlemend kerîme. Tavî çetînîya zonê ma zaf a, aye kî cême çimonê xo ver. Nijdiyê 2500 serrî yo ke bêdewlete yîme. Onca 2500 serrî yo ke dismenî boyna qol esto ma ser, ca ca kerdîme hêşir, ca ca kerdime parçey. Nêverda hetê millî ra milletêna xo tamam kerîme. Naye ra gore çî yewbînan (jûvîn) ra dur kotîme, lehçeyê zonê ma zê yê welatanê millîyan nêbî yew (jû). Tavî parçebîyayena welatî naye ser o zaf teşîr kerdo. Hama ez înam kon ke milletê ma hem verva na letebîyayena welatî vindeno hem kî zonê xo rê wayîr vejîno. Na gama ke ma asma tebaxe, 1996 de este, ez înam kon ke na raye de gamêde girse wa. Înam kon ke no gure, ma xelesa Kurdîstanî re tenêna keno nijdî.



WEXTO KI MERDİM KİTABÊ

Dr. ŞIVANÎ WANENO...



Osman Aytar

Tanî çî estê, winî yê ki hema wesîleyê, hetta ma vajê kelmeyê şena çîyanê bi nînan a elaqedar yew (jû) bi yew newede ra biyaro çîmanê merdimî ver. Çunkî derd û kulê ma tanî niyê, hema merdim vano belkî tanî çî maney geyrenê ki bîrê merdimî vîrî. Hele eger nînan ser o melûmatê ki pê nêtepêşenê bolî bê, nê meraq û dirbeta merdimî hewna gj kenê. Tanî çî ti vanê belkî pê di kewnê qerez.

Persanê winayinan ra yew jî zeki yeno zanayen persa Dr. Şivanî (Sait Kırmızıtoprak) û Sait Elçi ya, yanê pers an jî persê ki bî sebebê kıştena wurdna (her di) şexsiyetanê kurdan. Herçend bol merdimê ki o wext di nezdiyê înan bî hewna jî weş ê, labirê tanî çî çî heyf ki nêvijênê werte, yan jî nîne vateni. Eşkere nîro vateni jî merdim vano belkî wertê merdimanê ki goreyê xo (xu) wahêrê bol malûmatan ê di pêkerdenêna pratîkî esta . Goreyê kıştanê na persi sebebî çî çî yê, merdim nêzano, labirê çîyo ki yeno vateni ra jî merdim şeno tanî çîyan vejo, yan jî xo rê texmîn bikero. Belkî jî şaşey û kemaneyê wurdna kıştan sebebê eslî yê bêveng mendena kıştanê na pers ê.

Merdim wexto weyneno çapê newe yê kitabê Dr. Şivanî "*Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali*" (Hereketê Millet ê Kurda û Îraq di Îhtilalê Kurdistanî) ra ki bi tirkî yo û embazanê

Dr. Şivanî ra abûqat Osman Aydınî jî ci rê “vatena vernî” (önsöz) nuşta, goreyê çapanê verînan, tanî ferqê muhîmî estê ki gerek (ganî) merdim behs bikero. Verê heme çî metno orijînal o ki Şervan Büyükkayay dayo Weşanxaneyê Apecî zeydê xo ya ameyo çapkerdeni. Kışta bîn ra, belkî goreyê kitabêndê winayîni bi no şîkl a bi fotograf û belgeyan a xemilnayena kitabî ca di nêbo, labirê kışta enformasyon û belgan ra netîce di eserêdo dewlemend vijyayo werte. Ney di jî keda wahêrê Apecî, Ali Çiftçi û xusûsî jî a Mahmûd Lewendî bol a. Wa destê înan weş bo!

Qandê ki kitabî di biyayenê tarîxî û netîceyê ci yê muhîmî bolî yê, mumkun niyo ki nuşteyêno winayin di merdim hemînî ser o vîndero. Labirê fina jî ez do çend xusûsê ki wexto ki merdim kitabî waneno xo mûsnenê û benê wesîleyê tanî vîrameyinan ser o vîndera.

Nuşteyê Osman Aydınî di noqteyê esta ki muhîm a. Herçend Aydın jî behsê bêvengmendena sebebênê kıştena Sait Elçi û Dr. Şivanî û di embazanê ci (Brûsk û Çeko) keno, bi xo jî o qeneet di yo ki halê nikayê Kurdistanê Başûrî di, qandê ki nêbo sebebê tanî spekulasyonan, gerek merdim bêveng bimano.

Labirê Aydın fina jî behsê persê keno ki enteresan a. Goreyê ci, Tirkiye acizeya xo ya vera hereketê kurdanê Kurdistanê Başûrî, bi raya persa turkmenanê Kerkûkî ya jî waşto bimûsno. Kurdî jî ney ra bol aciz biyê. Bahdê kıştena wurdna serekanê di partiyanê (TKDP û T-KDP) Kurdistanê Vakurî û Tirkiye di tepêşiyayeni an jî mehkûmbiyayena tanî kadroyanê nê partiyan finê di persa turkmenanê Kerkûkî vindena. Aydın behsê eleqeyê muhtemel ê nê di hedîseyan keno û vano: “...gereg merdim eleqeyê nê hedîseyan ser o bifikiriyo” (r. 9).

Hessasbiyayena na persî eşkera ya. Labirê gerek tanî ray û metodê ki nêbê sebebê neweşeyanê neweyan bêrê vînayeni ki na persî jî bi tanî kıştanê xo yê esasiyan a bivijiyayo werte.

Ma fina ageyrê kitabî ser. Bê qismê “destpakerdeni” kitabê Dr. Şivanî di qisimî yo.

Dr. Şivan kitabê xo bi sohbetê Ezîz Akreyî ya dest pa kerdo. Akreyî bi awayêno bol eşkera îfade keno ki hinî (artiq) mumkun niyo ki hereketê kurdan bîro fetisnayeni, şaro kurd Zaxo ra heta Xaniqîn biyo yew, qiseya dişmenanê kurdan a “Kurdî xo miyan di qet yew nêbenê”, raşteya îhtilalê kurdan di qimetê xo vîni kerdo û biya “xatira”yê (r. 11).

Qandê sûcdarkerden nê, labirê qandê goreyê wext û cay di tesîrê vîrnayenan bêro famkerden, ez wazena behsê çend noqteyan bikera. Bahdê nê qisanê “qeti”yan ê Akreyî jî hereketê kurdan, ze mîsal sera 1975’ini di zorê hereketê kurdan şî û yewbiyayena kurdan bol finî bi destê partî û organîzasyonanê kurdan a bol zîrar dî. Hema ma vajê Ezîz Akreyî bi xo, bahdê nê qisan hîrê-çahar serî, 1973 di hereketê kurdan terk kerd, şî Bexdad û dim a jî “PDK”ya ki kışta rejîmê Bexdadî ya amêbî viraştene di ca girot, hukûmetanê Baasi di bi wezîr. Dima rema şî Sûriye û demeyê jî bi PKK ya kar kerd, nika jî welatênê Awrûpa di maneno. No seyrê ey bi xo, eslê xo di bol çîyan rê neyni-

kên o.

Optîmîsteya Akreyî ya ki Dr. Şivanî destpakerdena kitabê xo di ca dayo ci, Dr. Şivanî bi xo di jî estbî. Nê netîceyanê winayinan merdim qismanê bînan ê kitabî di jî bol vînenê. Ze mîsal, bahdê ki peymanê 11'ê adara 1970'ini yena înzakerdeni, zey bolinê siyasetmedaranê kurdan Dr. Şivanî di jî întîbayêna winî virazêna ki çî heyf ki na vêşî nêramena. Dr. Şivan wina vano: "Îqtîdarê Baasî bi bêçekkerdena heme cahşan û bi Kurdistan ra apey antena qewetê eskerî ya îspat kerd ki tewrêno samîmî miyan do û persa millet a kurdî di peydişiyayen mumkun niya" (r. 225). Merdim nêzano, ê şertan di belkî bolinê ma jî do çiyê winayînî bivatê, labirê ferq nêkeno, kam bibo wa bibo, netîceyê wina "qetî" şertanê welatê ma di her gami şenê şaş bivîjîyê. Tarîxê ma di mîsalê ney jî taynî nî yê. Qandê tarîxî ra ders giroteni bo jî gerek merdim nê çiyen ser o rind vîndero.

Qismê yewin ê kitabî di bi kilmey a behsê tarîxê kurdan û hereketê millî yê kurdan beno. Bi mesûlanê dewlet û bi tanî kesanê çepgîranê tirkan a polemîkê enteresanî estê. Bi lîteraturê çepgîrey a "çepgîrey" a înan hema ma vajê dano "top" an ver. Rexnekerdena Dr. Şivanî ya Mihri Bellî û tanî çepgîranê tirkan ser o goreyê ê şertan enteresan a. Dr. Şivan kesanê winayinan bi nijadperest û turanîstan a muqayese keno û bi metodê înan a, yanê bi tanî fikranê Lenîn û Stalînî ya cewabê înan dano û înan bi "nasyonalîsteya tirkî" ya îtham keno (r. 101-105).

Dr. Şivan polîtîkayanê Baasa Sûriye ser o jî rexneyanê bol sertan ano, behsê tanî karan keno û înan jî nijadperestey û faşîstey a îtham keno. Kitabî di Kurdistanê Rojhelatî ser o jî tanî malûmatê kronolojîkî estê.

Qismê didini di Dr. Şivan behsê halê hereketê Kurdistanê Başûrî, sera 1958 ra heta sereyê sera 1970 keno. Goreyê nuştêna Osman Aydınî, Dr. Şivanî kitabê xo seranê 1968 û 1969'ini di nuştê. Tarîxo ki peyniya kitabî di yo 6'ê adara 1970'ini yo. Nê malûmatî pê tepêşenê.

Zeki yeno zanayeni o periyod di Dr. Şivan çend finî şîyo Kurdistanê Başûrî û ameyo. Ze mîsal Seyid Aboş, Esat Xoşewî, Îsê Suwar, Şefîq Mihemed Sadullah, Yuhanna (keldanî), Faxir Mihamed Mêrgesorî jî tede bi bol mesûl û peşmergeyan a sohbet kerdo. Kitabê xo di ca dayo nê tanî sohbetan jî. Tanî memorandûmê ki kurdan dayê hukûmetanê Bexdadî û peymanê ki kurdan bi hukûmetanê Bexdadî ya kerdê, tanî ci bi kilmey a bê jî kitabî di ca giroto.

Çiyê ki merdim hema gama sifî ra ferq keno o yo ki, hereketê kurdanê başûrî û bi taybetî jî Mela Mistefa Barzanî tesîrêno gird Dr. Şivanî ser o kerdo. Hele wexto ki Dr. Şivan "qismê destpakerden" a kitabî di behsê vînayena xo ya Barzanî keno (r. 12-15) û wexto ki qismê didini di jî Barzanî bi şexsiyetanê bînan ê dinya ya muqayese keno û ney ra netîcan vejeno (r. 190-192), Barzanî rê heyraneya ci weş asena. Periyodo ki o wujayan di biyo, kiştê kurdan ra periyodêno bol weş biyo. Giraneya kurdan vêşî biya û vêşeneya Kurdistanî binê destê peşmergeyan di biyo. Winî

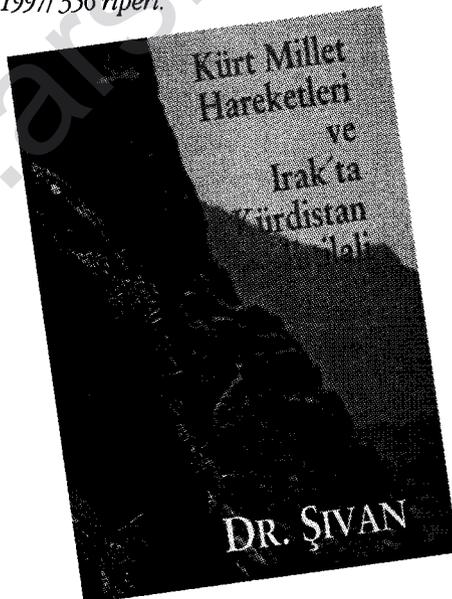
aseno ki çiyane winayinan Dr. Şivanî ser o tesîro postîf verdayo . Goreyê Osman Aydınî, dim a Dr. Şivanî şaşey û kemaneyê înan jî diyê, labirê nê întibayê xo eşkera nêvatê.

Îxtilafê werteyê Mela Mistefa Barzanî û Îbrahîm Ehmed-Celal Talebanî di Dr. Şivan kışta Barzanî tepêşeno û kışta bîni bi kelîmeyanê zey “xayiney“ a sûcdar keno û werteyê înan û Rehberî di, Mehmûd Zibarî di û yê tanî welatanê bînan di muqayese virazeno (r. 189-197). Dr. Şivan wexto ki Çerkez Ethemî jî mîsalanê “cahş“an miyani di amoreno (r. 190), bellî yo ki herçend ki bi o armanca nêbo û atmosferê ê rojan ciya bo jî, goreyê îddiyanê kemalîstan a Ethemî sûcdar keno.

Kışta bîn ra jî wexto ki merdim kitabê Dr. Şivanî waneno, zehmet o ki merdim bifikiyîyo ki bahdê ser û nîmi Dr. Şivan û di embazê xo mintiqaya PDK di, kışta mahkemeyê ra, bi îddiaya kıştena Sait Elçi ya, bi cezaya kışten a ameyê mahkûmkerdeni. Merdim se vajo? Wext û ca karakter û şiklê hedîseyan ser o bol tesîr keno. Çi heyf ki zey ney hedîsî ki netîce di di serek û di kadroyê muhîmî ameyê kışteni, sirê tanî çiyân şeno bi desseran a dewam bikero.

Zeki mi sere di jî va, kitabê Dr. Şivanî di persî û behsî bolî yê. Înanê ki nêwendo, ez salix dana ki wa wext nêravêrnê biwanê, înanê ki rewna ra wendo jî eger wextê înan esto, bi fotograf û belgeyanê neweyan a û bi tecrubeyanê nê seranê ki ravêrdê biwanê, ez bawer kena ki ê do hewna rind bişê tanî netîceyan vejê.

*Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali/ Dr. Şivan/
Weşanên Apec/ Stockholm 1997/ 356 riperî.*



Lê lê naver lê yî wiver lê (1) yî

Saré xwi bûr xerîbîyê

Zerrê mi û tu bîya qul û qul û pencirêyî

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Delal vêng tu weş o vêng tu weş o

Mi kerd gueşare kerd xwi gueş o

Şar dewê şîma pîyer mi ri bîyo verg û heşo

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Lê lê delal emûnet o yemûnet o

Çim tu siya yî biryê tu qic î

Ma têrk yewbîn nikênî hetûn ruejê qiyûmeto

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Delal vêr bêrî baykê tu kêber o

Şarî dewê şîma ser amo pîyesero

Ti ewca di niyebî ez nieşkawa ber ra biyêr tebero

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Lê lê delal zerr a zerr a zerr sînena

Çimûnî sîyayûn girgimena

Ez yew ruej tu mevîn,

rueşnay çimûnî mi kêmiyena

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Delal çimî tu siya yî girgimênî

Meşue Çewlîga mêrat bedilîyênî

Mi nizûna bînatê ma di serr û aşmî li qêdyênî

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî

Lê lê delal esker yeno lê li taburî

Lêro mi emş hûn dîyo çim ca dir î

Ez tersena tu bêrî bêrzî welat durî

Hêywax mi rî hêywax mi rî,

qeder çîno ez se kirî (2).

3-LAWIKO LAWU

Lawiko lawo ti ronîştî serê bûn di

Ti pê çimûn û biryûn ewil dûnî, ewil dûnî

Lo lo mi nizûna ti se vûnî, ti se vûnî

Mehmud mi û Hesên mi vêr xwi da welatê

Almûnyawo

Lo lo zerre û cigêr mi tadûnî, mi tadûnî

Ax ax eman eman, eman eman

Lê lê wayê têri yeno têri cyêrî, têri cyêrî

Lo lo nişenû pelê mixmixêrî, mixmixêrî (3)

Lo lo têro qirbûn ti welatê Mehmud mi ra nînî

Ti biyarî yew xebera hendi xêrî, hendi xêrî

Ax ax eman eman, eman eman

(1) lê: Tirkî di "fidan".

(2) Îna dêr der û dûmarê Çewlîgi di vaciyena, dêrê govend nîya. Îni qêde dêrûn hêna zaf dengbêj vûnî. Ma het inî dêrûn ra vûnî dêr kuê.

(3) Mixmixêr: Yew dara sey şilî ya. Îna dar cawo awî di yena û yew çeşid meyweko payîzen dûna.

Qate

Lawiko lawo têri yeno têrî Muşî, têrî Muşî (4)

Lo lo wirim keno sê çawişî, sê çawişî

Lê lê wilay ez hend qayil a Mehmudê xwi û

Hesênê xwi het ronîşî, het ronîşî

Ax ax eman eman, eman eman

Wayikê wayê derdê dilê mi girûn o

Lê lê niye dari wo, niye dermûn o

Lê lê ez se kirî, ez se kirî

Lê lê ez derdûn û kulûnê xwi ça kirî, yazi yawûn

a hali kirî

Lê lê çodê min ê xêrxwaz çunû ez het ronîşî

Ez wîrdi wîrdi luumûnê xwi pêkirî

Ax ax eman eman, eman eman

Lo lo eman eman mi têna rî tim têna rî

Lo lo şewî payîz şewî derg î, şewî derg î

Lo lo ez û Mehmudê xwi û Hesênê xwi ronîşî

Lo lo ma wîrdi wîrdi qalî kerdî, qalî kerdî

Ax ax eman eman, eman eman

Wayê qirbûn îta ra Almûnya mêrat rîyo dur o,
rîyo dur o

Lê lê mi nizûna şar Almûnya pîyer xêrîb o, pîyer
xêrîb o

Lê lê kûm ina Almûnyaya mêrat îcad kerda

Wî dinya di mevaj bexto, lêr û luro, lêr û luro

Ax ax eman eman, eman eman (5).

4-ŞÛN O ŞÛN O

Keko şûn o bira şûn o

Keko Hûma mekir kî bigîr fermûno

Erd Hûmay kî ri benû girûno

Kerrê setar kî niyedûno

Keko şinû mekimay birawûno

Keko Şêx Tahar şêxê Welûn o

Şêx Rehîm şêxê Sîwûn o

Warîşt we şî Melekûno

Cemaat kaş kerd sêr bûn axûno

Şêxê mi kum xirabê wazeno

Wa wicax xirabe bo

5-SEBRAY MÎ

Sebray mi ha sebray mi

Tu kul kerd vêr kiştê mi

Pîyerû sîya miyûn çimûn d' o

Sebray mi ha sebray mi

Tu kul kerd vêr kiştê mi

Gilê pişt miyûn ermûn d' ê

Tu kul kerd vêr kiştê mi

Ma şinî kêna qij ver ra

Sebray mi ha sebray mi

Kêna qij ma nidûnî

Tu kul kerd vêr kiştê mi

Rizqê yay kuwari di bimûno

Sebray mi ha sebray mi

Ciyezê yay gale di bimûno

Tu kul kerd vêr kiştê mi

Lingê yay zengu di bimûno

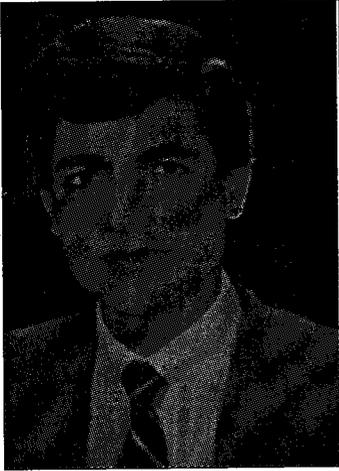
Sebray mi ha sebray mi

Tu kul kerd vêr kiştê mi*.

(4) Teyrî Muşî: Teyro ki hetî wilayetê Muşî ra yenû.

(5) Mi na dêr zey (sey) vatişî Qumrî nuşt. Qumrî, dewanê Çewlîgî ra Kur ra ya.

*Îna dêr hêt Cebaxçor ser vevûn di vaciyena, yûnî dêrê govend a.



Robîn REWŞEN

ŞEWE

Şewe sayî bî
Ezman de
Esteran kay kerdêne
Cenekêke
Verê beyray xwi de
dêrêka nîmectmendî
vatêne.

Stockholm, 05. 06. 1996

ÇOND VATÊ DERHEQ KURDON ALMONYA DÎ

Hûmanê ÇÎYAN

Êr tiber welat id mîlyonon a kurdî ciwiyên. Zuar û zulm devleton zordeston ko welat ma mîyon xwi d' kerd bindest, bû û ben sebab remayîş şar welat ma. Nî welaton a yo zî Almonya ya ko nizdî yo mîlyon kurd tedi ciwiyen. Laykîm çi yeqbal sîya û şons xirab ma kurdon ir bû bela ko ma kam welat ser şî, vêr ma d' rîyêr bên teli û sinc, nîverdon ma bires miraz û mexsedon xwi. Çi ra êr ruej id kurd Almonya wayêr heq û huqûqê xwi nî? Çi ra yi hema sê tirkon, farison, erebon yêr hesibnayîş û yin ir yo mehmelo xusûsî nîyen kerdiş?

Cuya ver hela g' yo tenî tu ra pers bikerdayn, bivatayn "Ti kam welat ra amê?", merdim hend rehat nîeşkayn cewab yi bid û vaj "Ez Kurdiston ra ameya". Hela g' ma cewab na terîn dayn, hezaron a pers amên kerdiş. Zaf ray zî almon ma ra yers bîn, vatên: "Şîma çi ra nîvon ma turk, vonî ma kurd?" Ez wazena qay na mesela ya şîma r' yo çîko amo ciwîyayîş eşkera bik:

Vêrî vîst ponc serron, bajar Frankfurt id yo şagirt (telebe) kurdo sêr xonçê non id pîyonz ken wîrdi ko bieşk şamê şon viraz. Aw hay id yo şagirt vîetnamij iz onîyen yi ra û mereq ken, von "Ni lajek çi weş pê kardê xwi ya pîyonz hend tenik û hend lez ken wîrdi, ni lajek kam welat ra amo û kam millet ra wo?"

Tabî lajek vîetnamij, almonî şagirt ma kurdon ra pers ken, von:

-*Wober komms du?* (Ti kam welat ra yêr?)

Lajek kurd von:

-*Îbc bin Kurde.* (Ez kurd a.)

La şagirt vîetnamij yê ma xelet fom ken û von qey yi vat "*Îcb bin gurke*" (Ez xiyar a).

Vîetnamij von:

-*Was du bist gurke?* (Çi ti xiyar î?)

Hela g' na qal lajêk vîetnamij fek ra vêjena, lajêk ma kurdon ben gej û pê kardê pîyonz a kuwen yi dim a. Şagirt ma kurdon der-dûmarê xonçê non a nî vîetnamij ben-on. Bena qêrî-wêrî.

Vîetnamij qêrren von:

-*Bîêrên mi nî kurd dest ra bixelisnên!*

Axir pêni d' eyi şagirt bîn pêhesîyên û yêr yin cê ser a finên dûr.

Na mîsal mi şima r' xusûsî nuşt ko şima weş pê bihês serron verînon id çond çetin ib merdim bivatayn "ma kurd". Ray ray na semed ra lazim ib kî seaton ra waxt xwi bidayn û derg û dila cewab Almonon bidayn.

Tabî êr ruej id hin ço nivon Kurd ç' û, çi kes û, laykîm ni derheq id hema yo bedelnayîş hêt holê şar welat ma ser nîamo kerdiş û gonî çond gom zixm û pît yo ruej cuya ver biêr eştîş.

Sebêb nî tepyamendiş ç' û?

Guerê zoneyê mi, him hukmat Almonya nîwazen semêd kurdon Almonya binatê xwi û hê Turkîya xirabi bik him iz ni heqdayîş dewletê almonon ir yo kulfet û, xêlek mesref nî gurî r' lazim ben. Het bîn a hukmat Turkîya tabî çîko na terîn ra zaf tersen û semêd vînerdiş, paykerdiş nî waştan ma kurdon çi dest ra bîyer tewsîr niken.

Kurd ma semêd nî gurî se kên?

Tay Kurdî ma êst, heq û huqûq kurdon Almonya yin ir derd nîyen hesibnayîş. Yi pê nî waştan a yarî kên, wîyên û von: "Her çî girêdayê welat o, heton ig welat ma azad nêb, ma r' teway çîn."

Tay zî êst von "Nî heq û waştê ma kurdon gon biêr qebûlkerdiş, ma kurd zî sê macîron bînon îta d' xeftîyên û qamçûl xwi don la honc ma r' neheqê yena kerdiş".

Kurdî Almonya hukmat Almonya ra çi wazên?

Yi von: "Ma felqê yo millet ê û ma wazên sê pabestê na millet a, sê kuemê kurdon a hêt hukmat Almonya ra bîyer qebûlkerdiş.

Heq neşirkerdiş bernamon (programon) zon kurdî d' radyo û televîzyon id bîer dayîş. Mektebon id qij ma kurdon biêşk zon ma bimûs.

Hela g' gurê kurdon bikû memeron, yi niêşkên xwi ser nî gueron bîar ca, yin ir paşgêr (sosyal arbeîter) lazim o.

Semêd verberdiş û hîrakerdiş zon û kultur ma kurdon, paştê ma bîer guretiş pê peron a, pê dersdar û merdimon resayon a.

Namê qijon, sê waştê ma yo pîyon yin, zon kurdon id bîer qebûlkerdiş.

La çi yeqbal siya wo ko nî waştan a hema yo teni z' nîamo çareserkerdiş.

ç': çi

d': de, di

g': ke, ki, ku, gi

ib: bi, bî

id: de, di

ig: ke, ki, ku, gi

ir: rê, rî

iz: zî, jî, çî, kî

r': rê, rî

ZEYNEBÎ, GULNARÎ



Sven Delblanc*

A, yew cenêka dewiji ya farisi ya, namey aye Zeynebi yo; dinyaya aye xebati, gedeardiş û merg o.

Zeynebi gama ki kelakela amnanî di hesad kena, xo di tey vecena ki birînî amey bide, labelê a gan û îman xo ro gêna û bê ki atile bida ebi vaştirî terkan çînena. A nêweşa gedî ya newaşma ya û rojo ki biya nêweşa gedî hetanî ewro şan ra şan şiya camî vengda Hûmay dawo ki mela de rê yew lac bibo, yew laco ki bişiyoye aye biko weyirê şerefi, qedr û qiymetî.

Tînca germîni ya ki adiro sipî ti ra vareno dana seredê

aye ro, wina dana piro ki dewqa aye şona û nika hîss kena ki miyanfaqanê aye ra awa germîni heta çaqan ra herrikiyêna û ebi ameyişê birînanê verînan ki pey keşî (rehîmi) abena, paştey aye wina tîri kena, seki şîşê asinênî ti ra şêrî. A ca di tuncî ra roşena, çarşefa xo gaz kena û çîmanê xo padana hetanî ki birînê aye biney sist benî. Vengda cenêka cîrana xo dana, hêdîkî weziyetê xo de rê vana: “Fatima, ez hinî cêra verra diyêna (xelesiyêna), mi rê ardim biki ki ez keye biresa, la hin biki ki mela camêrdî te de tey nêvecî ez çi hal di yo...”

Ebi ardimê cîrana xo, ebi henzar kezaletey keye resena, labelê rayir ra gege vindena hetanî ki birînê ki nika hema pê dim a yenî, biney sist bibî. Namey aye Zeynebi yo, a yew cenêka dewiji ya farisi ya, dinyaya aye xebati, gedeardiş û merg o.

(*) *Sven Delblanc* (1931-1992) nuştoxanê namedaran ê Swêdî (Îsveçî) ra yew o. Delblanc, 1965 ra pey Unîversîteyê Uppsala di doçentê tarîxê ebebiyatî û serranê 1970-80 di, Swêd di, romannuştoxêko çimkewte biyo. Ey gelekî romanen ra teber, 1971 di, geyrayişê xo yê Îranî ra pey, ebi name bê Zahak (Dehak)î, Îranî ser o yew kitab nuşt. No kitab, 1972 di raya diyini çapî ro ginayo. Na hikaya, çapê diyini ra tadiyaya.

Gedeyan keye ra teber kenî, Zeynebi hema ard di yew muşembî ser ra paştî ser o qelibêna. Naki ra cêr bane ya, labelê semedê şermî û heya ra çarşefa aye ridê aye ro pîştî ya.

Nika birînî pê dim a yenî bide, Zeynebi xo şidênena, besetnena labelê pitik nêwazeno bêro teber, yew pitiko gird o; beno ki Hûmay ridê aye biewniyo yew lac biderdo. Cîrana aye hêdikî vana “sebir biki”, “Zeynebê, sebir biki; qeçeko ki ti ana însallah yew lac o...”

Ow semedo ki karê Zeynebi asan bibo, semedo ki a nefesbiyayîşî ra bipawiya, nuşteyan, hemaliyan pîzzedê aye ser o ronânî, ayetanê Quranî yê ki tanî kaxitanê derg û kemveran ser o nuşte yî û darikan mîyan di nimite yî, anî pîzzedê aye ser o ronênî; peynî di cîrani dest erzena yew çîdê hina tesîrînî: şona yew kergi sere birnena, destê xo gonîya kergi ro vecena û ana destê xo dana pîzzedê Zeynebi ro ki herunda panc engîştanê aye yê gonînan meşka Zeynebi ra bimano, herunda rismê hûmara pancî ya mubareki, herunda destê muqeddesî.

Nika keşa Zeynebi abena û a cêra verra diyêna, qeçek ana labelê qeçek yew keyneki ya; e, yew keyneki biya, a ki zî ko bikewa dinyaya cenîyan ê dewijan ê farisan ki te de tena xebati, gedeardeş û merg esto.

Ê sinifa feqîran û înanê ki heqê înan weriyêno ra yî, la na sinifi mîyan di cay cenîyan hemînî ra cêrê o; çimkî camêrdê ki zilm û teda veynenî zî qe nêbo heqê înan esto ki zilm û teda cenîyanê xo bikî.

Mêrdey Zeynebi berê teberî ver di tuncî ra ronîştî û cixara şimeno. Seki bindi xemê ey nêbo, seki qîrnî û nalîya cenîya xo nêhesiyo, camêrd vatîş ganî wina bo. Axrîki nika veng û hes biriya. Cîrana ey yena teber, kiştî ey di tuncî ra roşena û pawibê ey a ki o aye ra çîyê vajo

O, semedo ki camêrdeya xo ya raştikêni binawno, bêveng cixara şimeno. Peynî di perseno, vano:

-Êêê, çi bi?

Cenêka cîrani vana:

-*Efsûs, yêk doxter zaiide şode ast. Çi heyf ki yew keyna bîy.*

Mêrdek serey xo têşaneno, wardeno û şono çayxane. Eki o yew dewijo tiraameye bo, ko camêrdî qalê nê qezayê ey nêkî û terraqî di behsê sewbî çîyan, ê ki yew keyneka newebiyaya ra muhîmêrî yî, bibo.

Namey keyneki Gulnari paniyêno û a demewêko zaf kilm di kar û gureyê cenîyan mîyan di pîli bena. A deştîni û viraştîna xalîyan musena. A şîna viraştîna werî û çaya semawerî bimusa. A, wextê werî di baw û birayanê xo rê xizmetkerdeşî musena.

Ê vêşane nan û riz yan zî nan û do, xiyaran, beşîlan wenî. Gege zî goşt, *çelo-kebab*, yanî kebabê goştê mêşna û riz wenî; beno ki gege werê înan o xam, weş û lezzetin kelpaçe bo ki ebi

Vate

nano yewxeyo weşpewtî, werêno. Labelê bawk û birayan ki mirdî wer werd, Zeynebi û keynaya aye Gulnari rê pişota înan a ki zaf rayî tikê riz û nan o, manena.

Nika Gulnari dekewene cay cenian, hinî ganî çarşefi, a unîformaya cenian a şiyay, xo ra da. Nizdî ra wextê aye yê zewacî yo û a gelekî rayî meraq kena veynî camêrdo ki beno mêrdey aye kam o. Na mesela di vateyê aye pere nêkeno, pîy û may zamay vicînenî.

Gulnari danî lacê cîranê înan Hesênî û Gulnari pîzzedê xo di vana, şiyaynî nay ra zaf xirabêr zî bibo, mesela şiyaynî aye bidî lacê keyay Rostemî ki yew pîrnîkgasar o û nêweşiya mêrdimanê xo firingzehmetî girewta. Na nêweşî, mêrdimî ra şona mêrdimî, nê cayan a vila biya.

Labelê Gulnari nika ra taket-naketi di ya. Herçî destê namheramî pa nêniyawo, la rayna zî kam şîno vajo ki a îllehîm keynek a? Doşekê veyekey ser o yew hîzara pemeyîni ya sipî rabiya, ze keyneka nêheremiyaya, ganî çend çilkê gonîya aye na hîzari ro bibî ki a bîşa îspat bika ki weyirê namusî ya. Gama ki Hesên ebi zor dekeno cay ceniyeya aye, a dejena, labelê keyfan û şikirdarey ver nê dejî rê bermena; çimkî no dej nawneno ki a yew cenîya weyirê namusî ya.

Serê sibhayê rojê bînî, vistiriya aye û çend cenîyê pîrî yê ki mêrdimê Hesênî yî, yenî hîzari ra ewnênî. Hîzari xo destan ra çarnenî, tadanî û serey xo têşanenî ki mesela tamam a.

Xeylî xûb. Zaf baş o. De no îspat o!

Ebi nayî zewacê înan qebul beno.

Û Gulnari zî bena cenianê dewijan ê farisan ra yewi ki hal û karê înan xebati, gedeardeş, xebati û xebati yo... Wext zey aw vêreno, mewsimî zey eyamê wesarî hema lezi vuriyênî û Gulnari wextî hinî tena ebi gedeardeşî peymawena. A serri mi Efrasyab ardbi. Serrê tira ver mi Perwane ardebî. A serri bî. A serri bî...

Serrî zey dasikanê vera rojî û simerê vervay tê ser di firrenî û şonî.

Mergê dayka aye hima hima ki aye vîrî yeno: gorristan di yew serê sibhay o lêl, çend durikî û Quran ra çend sûrey.

Serrî pê dim a vêrenî û Gulnari şopa texrîbkareya viyartişê wextî, awke di, leşa xo ya bana di veynena: çiceyê veng ê şendeliyayey, reyeyê herabiyayey û destê hewayinî yê ki pencanê heywanê koyî manenî. A çend serra ya gelo? A bi xo zî nêzana. La texmîn kena ki nizdî çewresî ya, yanî yew cenîya pîrî. La eki nika de rê yewna çeçek bibo! *Estafîllab!* Hûmay nêko...

La no Hûmayo ki hêşê kesî guredê yê ser nêşono, zano se keno û Gulnari rayna bena nêweşa gedî. Aşma newini ya nêweşiya xo di zî şona terkan di xebitiyêna, o wext a xo di tey vecena ki birînê verênî yenî bide. Yew cenêka cîrana aye de rê ardim kena, la na ray zor, çiqiyam xo keye resnena; birînî pê dim a, pê dim a yenî û senê yew şîşa asinêni herra nermi ro şona, abi hewa cêrê paştî û keşa aye ro ginenî, aye welliwelli kenî.

A yena keye û ca di muşembî ser ra, paştî ser o qelibêna. Halê aye çîno û cenêka cîrani xo pîzze di vana gelo îcab nêkeno ki kes yewî bierşawo dêki dim a. Labelê key dêki tiya ra zaf durî yo û hetanî nika caran kesî nêdiyo ki a wext di ameya.

Ewro wext nêvêreno, no wexto ki heyatê cenîyey ê Gulnari yê ebi xebati, gedeardeş, xebati û xebati viyarto, timûtîm zey aw lezkanî şîyo; labelê ewro ti vanî qey roj asmên ra vinderto, tê nêgeyreno. Ê gama ki roj şono awan û dinya hêdî hêdî tarî bena û vengê melay minara ra yeno, Gulnari muşembeyê xo ser o ya û gonî aye bin a şona û mirena.

Zaf vindarnayîşê meyîtî cayîz niyo, cinî nêverdanî, no germê amnanî musede nêkeno.

Dosere ra, verî ki şar şêro xebati, meyîtê Gulnari şuwenî, yew sedyeyê basîtî ser nanî ki texteyanê sipêdari ra viraşte yo û yew hîzara pemeyin a keyeni ro pêşenî û ebi ay hewa benî gorristan.

Mela, Quran ra a sûraya ki semedê meyîtî gorristanî ser o wanêna, waneno û kesê ki wica di yî, bê ki nê qîseyanê erebkîyan fahm bikî, ebi hurmet goştarenî.

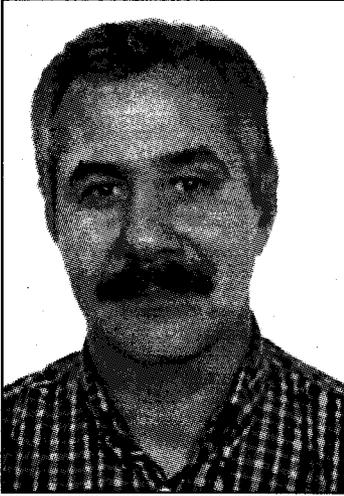
Ê meyîtê Gulnari dekenî na herri mîyan ki aye ebi ereqê xo û gonîya cenîyeya xo heq kerda; ebi xebati, gedeardeş û merg...

Yew koyeyê herri aye ser o koye kenî û çend hebî kerran dormare di ronanî. Varanê zimistanî ra pey, ko no koye vînî bîbo û bîbo nimz, erd di bîbo duz. Namey aye çi kesî vîrî nîno, çi kes ko estanika aye nêvajo.

Namey aye Zeynebi yan zî Gulnari bi, a yew cenîya dewiji ya farisi bî, dinyaya aye xebati, gedeardeş û merg bî.

Swêdkî ra tadayox: **J. Îhsan Espar**

NUŞTOX, ZIWAN Û ŞEXSIYETO NETEWYÛ



Haydar Diljen

Nuştox, o keso ki bi awayêndo hosteyey a ziwani xebitneno. Yanê nuştox hostayê bikarardişdê ziwani yo. Sermiyanê nuştoxî yo muhîm û girs tenya ziwani o. Kesê ki bi hunerandê (senhet) binan a alaqedar benê, wexto ki berhemê ser o xebitênê, şenê çend aletan û malzemanê binan bi kar biyarê. Û ki welatdê înan di ê alet û malzemey çinê bê, goreyê îmkanandê xo, şenê welatna ra ya zî miletna ra peyda bikerê. Mesela, ki ressamê bi firçe û boyaxdê xo ya qayil (razi) nêbo û ki welatdê ey di firçe û boyaxêndo hewna rindêrî çinêbo, şeno xo rê welatna ra peyda bikero.

Ki heykeltiraşê bi malzemedê heykeltiraşey o ki welatdê ci di esto ya qayil nêbo, şeno xo rê welatna ra bido ardiş û bi kar biyaro. Û wexto ki nê malzemî welatna ra ano û pey eserê xo virazeno, karakter û motifê neteweyey di eserdê ey/ay di vini nêbenê. No, qandê heme babet huner (senhet) û meslegan wina yo. Labelê qandê nuştoxî wina niyo. Qandê ki nuştox bişo vajo **ez nuştoxê filan mileti ya**, ganî ziwane a mileti bi kar biyaro. Nuştox nêşeno ziwane miletna bi kar biyaro. Nê, ne ki nêşeno, şeno, labelê o wext nêbeno nuştoxê miletda xo, beno nuştoxê a mileta ki bi ziwandê ci ya nuseno. Yanê o çiyi ki kişta miletey ra karakterê eserdê nuştoxî misneno, ziwani o. Nuştoxê ki bi xo kurd ê, labelê bi ziwanna nusene, kes nêşeno înan rê vajo nuştoxê kurdî. Ma kurdan miyan di nimûneyê winay bol ê. Hetta nameyê tayinê dinya ra zî vila biyo. Yanê nê bi xo kurd ê, labelê nuştoxê miletna yê.

Ziwani û fikir

Ziwani wasiteyê têkilviraştişî tenya niyo. Ey muhîmêrî, aletê fikiriyayişi yo. Wexto ki kes fikirêno,

kes ziwani bi kar ano. Yanê fikrê kesî bi ziwani ya peyda beno. Wexto ki kes fikirêno û wazeno çiyê hel bikero, kes ancî ziwani bikar ano. Kes kamcî ziwani rind bizano bi ê ziwani ya fikirêno û nuseno.

Çiyo ki kes vînenno, ziwani ardimê kesî keno ki kes bisinasno û bêro kesî vîrî. Ziwano ki çî û fikiran ano kesî vîrî û bi kesî ya dano hîskerdiş, o ziwano ki kes rind zano yo. Çi heyf qandê ki verniya raveşiyayîşdê ziwandê ma bi polîtîkayêda plankerdê ya asimilasyonî ya ameya girotiş, ziwano ki ma kurdê wendey bolki pa fikirinê, çî sinasnenê, pa hîs kenê û pa benê vîrdarî, ziwane miletna yo, yanê ziwaneendo xerîb o.

Qandê ki kes bişo ziwane marda xo yan zî ziwane mileta xo ze wasitayê fikiriyayîşî bixebitno, verê heme çî ganî kes mirdiya xo çekûyan (kelîme) û qaydanê ê ziwani bizano. Ki kes mirdiya xo çekûyan nêzano, kes nêşeno bi ê ziwani ya bifikirîyo û fikrêdo newe peyda bikero. Semedo muhîm o ki nêverdano kîştî form, ziwani, muhtewa û teknîkî ra kurdan miyan ra eserê girdî bivijiyê no yo. Şertanê siyasîyan ê welatê ma heqê ciwiyayîşî (yaşama) ziwandê ma ra giroto. Qandê merdimêndê esîrî îmkane xoraveberdişî çend ê se, qandê ziwaneendê esîrî zî hend ê.

Prosesê raveşiyayîşdê ziwani û kurdkî

Prosesê misnayîşdê ziwani, dayikrabiyaşî ra dest pa keno. Hetta goreyê tayn lêkolîneran, hewna ki qeçek pîzedê marda xo dir o, ki teber ra çiyê bîaşnawo, reaksiyon misneno. No zî nawneno (misenno) ki prosesê misnayîşdê ziwani pîzedê dayiki di dest pey keno.

Biyayîşê qeçekî ra pey, heta hewt serreyda xo goreyê herabiyaşîdê cadê ciwiyayîşdê xo û alaqeyê bi çişmedê xo ya ziwane xo raver beno. Feqet di no perîyod di, kotî ciwiyêno wa biciwiyo (dewî, sûkî, sûka girdî), ziwano ki miseno, ziwane do sînorkerde (sîndorkerde) yo û çekûyanê ki miseno, bolkiya ci nameyê çiyane çişmedê ci û tayn fiîle konkret ê. Mîsal: dayê, bawo, bira, nan, awî, şeker, werzi, roşî, şo, bê, bûrî, veyşan, teyşan No ziwani cewabê îhtiyacê qeçekey dano. Wexto ki qeçek dest bi mektebî keno, o ziwano ki heta o wext misayo ci rê bes nêkeno. Çimki mekteb ziwane do hewna raveşiyaye û fikiriyayîşî wazeno ki kes bişo pa bifikirîyo, fikir û hissane xo pa binûso.

Raveberdişê ziwaneendê winasî wezîfeyê mektebî yo. Yanê ziwano ki kes bişo pa bifikirîyo û çiyane abstrakan îfade bikero, bi awayêdo bi sîstem mekteb di raveşîno.

Ma kurdi, xasma kurdê ki kurmanckî û dimilkî (kirmanckî) qisey kenê no îmkani ra bêpar ê. Ma heta şeş-hewt serreyda xo keye û kulfetdê xo hetî yê. Ma di çişmeyêdo tebîî di, ziwane do ki cewabê alaqeyandê ma yê rojaneyan dano misene. Dima îmkane raverberdişdê ziwandê ma, ma ra yenê girotiş. Wexto ki ma dest bi mektebî kenê ziwane do xerîb ma ser o yeno ferzkerdiş. Ma nê ziwani bisîne (hes bikerê) zî û nêşîne zî muhîm niyo, ganî ma bi zor a bimûsê. No ziwano xerîb,

mekteb di bi awayêdo bi sîstem a bi ma deyêno misnayış. Qandê ki raverşiyayışê ziwandê ma yeno vindarnayış, wexto ki ma biwazê cayêdo hera (sahayêda hera) di ya zî îfadekerdişê çiyandê abstrakan di ziwane xo bixebitnê, ma bol zehmetey ancenê.

Kurdê ki kurmanckî û dimilkî qisey kenê, di pileyda xo di cayê (saha) ciwiyayenda xo hera kenê, labelê di ê cay di bi ziwandê xo ya qisey nêkenê, mecbûr manenê ki tirkî qisey bikerê. Mektebî bi ê ziwani ya wanenê, zaf finî cayê karî di bi ê ziwani ya qisey kenê, eskerey bi zor a bi ê ziwani ya kenê; kitab, kovar û gazeteyan bi ê ziwani ya wanenê, televîzyon û radyoy bi ê ziwani ya goştarey kenê. Kurdkî rê, tenya miyanê keyî, elaqeyê bi tayn embaz û merdîmanê xo, tayn qehwexaney û dewî manenê. Nê serrandê peyênan di, tesîrdê televîzyonandê tirkî ra meylê tirkîqisekerdişî o yo dewan di zî xurt beno.

Ma di pileyda xo di cayê ciwiyayışêdo xo hera kenê, labelê sewiyeyê raverşiyayışêdo ziwandê ma ê qeçkeyda ma berzêrî niyo. Zeki kes bi zor a linganê piley dekerewandê qeçkey. Senî ki lingê piley nêdarênê sewlandê qeçkey; fikir, waştîş û hîssê piley zî nêdarênê ziwandê qeçkey û pa nêşenê bêrê îfadekerdiş. Na raştay qandê nuştowandê ma zî wina ya û nêvirêna. Hema hema hema nuştowanê ma, kemî vêşî, di serrandê verênan ê qeçkeyda xo di bi ziwandê marda xo ya qisey kerdo, kay kerdo û ciwiyayê. Dima mecbûr mendê ki demeyêdo derg bi ziwandêdo xerîb a mekteb biwanê û xorteya xo bi ê ziwandê xerîbî ya ravêrnê. Xortaneyda xo dima dest bi nuştışêdo kurdî kenê. Di şertandê winasînan di, di çarçiwada neteweyî û dinyay di pawitişêdo eserandê erjîyeyan ê kurdî xeyal o. Eserê girdî, fikir û vîrandê girdan ra peyda benê. Fikir û vîrê girdî zî bi ziwandêdo raveykewte ya benê wahêrê goştî û estî.

Ziwan û îdentîte

Alaqeyêdo gird mabêndê ziwani û îdentîteyê kesî di est o. Çiyandê muhîman ra jew zî ziwandê dayikda kesî yo ki kîştê şexsiyet, fikir û hîssî ra raveşiyayışêdo kesî di rolêdo ci yo gird est o. Ziwandê dayiki, aletêdo têkilironayîşî û raverberdişêdo îdentîteyê kesî yê neteweyî yo. Ki kes ziwandê xo yê dayiki bizano, misnayışêdo ziwani û çiyandêdo bînan zî kesî rê asan beno. Yanê ziwandê dayiki, musnayışêdo ziwananêdo bînan kesî rê keno asan. Ziwandê dayiki, kilitêdo xeznada kesî ya kulturî yo zî. Kes çimewêdo kulturêdo kalik û pîrikandêdo xo yê vatî (fekey) û nuştî sayedêdo ziwandêdo dayikda xo ya miseno. Ki kes ziwandêdo mîletda xo nêzano kes do senî estanikan, dêran, metelokan, fiqrayan, destanan, urf û edetanêdo xo bizano; goştareya ci bikero û ci ra tamê bigîro? Zeki bi awayêdodo eşkera ya aseno, mabêndêdo ziwani û şexsiyetêdo neteweyî di alaqeyêdo xurt est o. Ki kes ziwandêdo xo wêş nêzano, bi ziwandêdo xerîb a, hele hele bi ziwandêdo kolonyalîstan a gird bibo û perwerde bibo; kes do senî bişo bi ziwandêdo xo ya bifikirîyo û motîfanêdo kulturêdo xo eserandêdo xo di ca kero û bido asnayış? Tiya di îstîsnayêdo şenê bibê, labelêdo tayn ê.

“Ziwanê mi çermeyê gandê min o.”

Nuştoxêdo Finî, Antû Jalava, vano, *“ziwanê mi, mi rê ze çermeyê gandê min o. Labelê ziwanê bîni yê ki ez zana mi rê ze çinayê min ê. Çina şeno bejnada kesî rê bibo ya nêbo. Ki bejnada kesî rê nêbo kes şeno ci bivirno labelê kes ziwanê xo nêşeno bivirno.”*

Çi heyf ki îşxalkerdoxê welatdê ma, wazenê çermeyê ma ma ra cikerê. Û no 70-80 serrî yê ki ê yê ma poste kenê û gûnî miyan di verdanê. Heta ki welatê ma nêreyo, ma ra tayn do bi gûnî û ariqdê xo ya na polîtîkada çermeyî ver bivijiyê û bi ziwanê xo ya nuştoxey bikerê, labelê kişta bîni ra do mileta ma ra bi milyon kesî na polîtîkaya barbarî bin di bêçare bimanê.

Bifikirîyê, xeylê nuştoxê ki bi eslê xo kurd ê û bi ziwanê xerîban a, mesela bi tirkî, erebî ya zî farisî nûsenê; mesela kurdey û Kurdistanî xo rê çet ze meseleyêda xo ya esasî nêdiya. Ge-ge (jû finî) vatê û ê yê hewna zî vanê *“ma kurd ê.”* Labelê eynî wext di zî Tirkîya, Îran, Iraq ya zî Sûriye rê vanê *“welatê ma”*, nê dewletan rê vanê *“dewleta ma”*, parlamentoyê înan rê vanê *“parlamentoyê ma”* û bêraxandê înan rê vanê *“bêraxa ma.”* Şima, ê ki bi kurdî nûsenê, nêşenê dezgeyandê nê dewletan rê vajê *“ê ma”*. Ki bi îşkence ya şima ya bidê qebûlkerdiş û şima mecbûr bimanê û vajê zî şima do xo winî nerihat hîss bikerê ki zeki mar ya zî qijne şima ziwan perro. Ma nay ra zanê, ki kes ziwanê miletda xo bizano û pa nuştoxey bikero, kes wahêrê ruhiyet, kultur û şexsiyetêndê neteweyî yo zî. Ki kes wahêrê şexsiyetê neteweyî bo, kes nêşeno xo miletna ra bihesibno. Û wexto ki miletê ya zî dewletê heme çîyanê kesî ze ê xo bihesibno, kes nêşeno bêveng bîmano. Ê ki bi awayên a dewletandê îşxalkerdoxan ver ro nînê û bêveng manenê, ruhdê neteweyey ra bêpar ê û kişta ruhiyetê neteweyî ra ya bêşexsiyet ê ya zî kemşexsiyet ê. Kes nê ferqî, bê çend îstîsnayan, mabênê nuştoxan ê ki kurdî nûsenê û ê ki bi ziwanê îşxalkerdoxan a nûsenê di eşkara vînenê.

Bi heme şertandê xiraban a zî ziwanê ma yo raver şîno

Şertanê siyasîyan ê welatdê ma vernî raveşîyayîşdê ziwandê ma ro girota. Ziwanê ma zî biyo kole. Ziwanê ma di heyato raştikên di biyo ze aletêda têkiliyandê rojaneyan a sahayêda tengi. Cora nuştoxê ma, hem di peydakerdişê fikir û vîrandê xo di û hem zî îfadekerdişê hissandê xo di zehmeteya xebitnayîşê ziwani encenê. No semed ra yo ki kişta form, teknîk, ziwan û muhtewa ra kurdandê kirdaşîqisekerdoran û dimilîqisekerdoran miyan ra eserê girdî ê yê nêvijênê.

Vera nê heme şertanê ki qarşidê ziwandê ma yê zî, di nê des serrandê peyênan di, bi taybetî zî teberê welatî di, tayn karê xeylê erciyayey bîy. Ziwanê ma yo ewro rindêrî yeno xebitnayîş. Romanan, novelan û şîranê ki ameyê nuşteni di, tercumeyanê (tadayeyanê) ki ameyê kerdeni di, kişta ziwaxebitnayîşî ra raveşîyayîşêdo eşkara esto. No raveşîyayîş, di kovarandê ki bi temami bi kurdî vijênê di zî aseno. Ki şima biewniyê *Çira, Nûdem, Armanc, Avaşîn, Dugir, Azadiya Welat,*

Qate

Zend, Hêvî û ê bînan ra, goreyê des serran verî, şima do kışta xebitnayişê ziwani ya raveşiyayişêdo gird bivînê. No raveşiyayiş di tercumekerdişî di zî aseno. Kurdî, goreyê verê ney des serran, kışta teknîkdê tercumekerdişî ya zî xeylê ravey şiyê. Şerefê nê raveşiyayişî ê nuştexanê ma yê ki bi heme îmkanandê xo ya, xo verdanê û nêwazenê çermeyê xo bivirnê, yo.

Marîfet o yo ki kes ewro kurdî binuso

Ki ma kurdî meştî welatdê xo di wahêrê îqtîdarî bê, ziwane ma azad bo, ê ki kurdî binûsê do bolî bê. Labelê mahîfet o yo ki kes şertandê çetinan ê ewroy di zor bido xo û bi kurdî binuso. Beno ki ewro eserê bol ercayey nêvijiyê, labelê her rêza ki ewro bi kurdî bêro nuştênî, do vera asîmlasyonê dewletandê îşxalkerdoxan di bibo ze çîwe û seredê înan ro guno. Cora, ma kurdê ki destê ma qelemi tepêşenê, ganî ma zewqê virnayişê çermedê xo bi dişmenandê xo nêdê tamkerdiş...

TAYÊ PROBLEMÊ STANDARDÎZEKERDENA ZIWANÊ KURDKÎ



Cemil Gundogan

I

Ez wazen ke na meqaleya xo de tayê problemanê standardîzekerdena ziwane (zone) kurdkî ser o vinderî. Çike hen bawer (înam) ken ke, tayê munaqeseyê ke ziwane û lehçeyane kurdkî ser o yene kerdene, yew (jû) het ra zî (kî) giredayîye na mesele ye.

Serê hardî de ziwane çino ke roza virêne ra ziwane de millî bo. Ziwane ke yew noqta ra têpya biyê ziwane millî, ma vajî zê îngilizkî, frenskî, almankî, tirkî yan zî erebkî, verê coy ziwane de mehelli biyê. Zerrê xelqî de cawode zaf teng de amê qeseykerdene. Lêbelê seweta ke yew noqte ra pey

êhtiyacê ziwane de muşterekî vejîyo werte, ya lehçe û fekanê ke miyanê xelqî de amênê qeseykerdene ra yew ze ziwano millî amo weçînitene û standardîzekerdene, ya zî nê lehçe û fekan ra di-hîre fekî yan zî lehçey amê weçînitene û sentezode newe amo wirastene, ziwano millî ebe na qeyde vejîyo werte.

Bêguman no kar, karode zaf çetin o. Çike ziwane ke nêamê nuştene, zaf têmiyanke wte ye, ze gincika muye têwertebîyayî ye. Hema hema vaje her dewe de ziwane yeno qeseykerdene. Çike ziwane nîyanênî, hema hema bêîstîsna di-hîrê lehçeyan -gegane jêdêr- îhtîwa kenê. Wunca lehçeyê ke estê, xo miyan de di-hîre fekan -gegane jêdêr- îhtîwa kenê. Ebe na qeyde mesele bena zê gincika muye û mordem nêşikîno ebe asaniye werte ra vejîyo.

Ma nê milletanê ke ziwane xo standardîze kerdê û zê ziwano de millî ardê werte, no karo zor ebe çî usilî hal kerdê? Qeyde yan zî prensîbêde no karî çino ke ma her ca de, yan zî her waxt de bigurênîme?

Uate

Ziwanzanayoxan heta nika na perse ser o zaf sarê xo deznê û hona zî deznênê. Lêbelê heta nika qeyde, yan zî prensîbode umûmî nêamo keşkerdene ke her ca û waxt de bivêro (derbas bo). No derheq de çîyo ke ziwanzanayoxî vanê o wo ke, standardîzekerdena yew ziwani de persa herî muhîme, tesbîtkerdena a lehçe ya, ke ziwani meşte aye ser o bêro standardîzekerdene.

Ma gelo derheqê tesbîtkerdena lehçeya ke ser o ziwano millî yeno virastene de, qeyde yan zî prensîbode umûmî çîno?

Ziwanzanayoxî na mesele ser o zî gureyê û hona zî gureyenê; labelê no derheq de zî nêşkinê formulode nêvurnîyayî bidêrê ma. Çike her milletî, lehçeya ke ser o ziwani xo yo millî no ro, goreyê rewşa xo tercîh kerda. Ma vajî tayê cayan de faktoranê sîyasî, cayanê bînan de faktoranê tarîxî, tayê cayan de faktoranê kulturî û dînî, cayanê bînan de faktoranê sosyali û tayê cayan de zî nê faktoran ra çend teney piya na mesele ser o zê faktoranê tayînkeroxdan tesîr kerdê.

Ma vajî, xelqê xirvatî (hîrvatî) dewro kan (keyen) de hîrê lehçey qesey kerdênê: *cakavian*, *kajkavian* û *stokavian*. Mordemo ke bîngê ziwani xirvatî yê ewroyênî no ro, Ljudevit Gay (1809-1872) o. Ey bi xo lehçeya kajkavianî qesey kerdênê. Lêbelê seweta (semedê) hessasiyeta têkiliyanê (îlişkiyanê) sirpan û xirvatan, lehçeya xo nê, lehçeyêde bîne, yanî stokavian ziwani modernî rê bîngê qebûl kerd. No weçînayîş de semed (sebeb) polîtîk bî.

Lêbelê Frense û Îngilistan de faktorê tayînkeroxdî tarîxî bî. Nê her di welatan de zî ê lehçeyê ke verê coy welatanê binê bandira qiralanê Frensa û Îngilistanî de amênê qeseykerdene, pêyê coy bî bîngê îngilîzkî û frenskiya ewroyêne. Wunca Yûnanistan de zî prosesêde (pêvajo/süreç) niyanên ame ciyayene. Lehçeya Atîna ke dewrê hellenîstîkî de amênê qeseykerdene, bî bîngê ziwani neweyî. Zeke yeno famkerdene nê mîsalan de faktorê tayînkeroxdî tarîxî bî.

Tayê cayan de zî faktorê dînî vejîno avê. Mesela, weçînitena bîngê ziwani modern ê erebkî de faktoro muhîmtir dînî bî. Erevkî zî, zê ziwani, heta dewranê peyênî standard nêbî. Her ca de ebe yew qeyde amênê qeseykerdene. Tawo (demeyo) ke ereban qerar day ke ziwani xo standard bikerê, lehçeya qureyşan a dewrê pêxember Mihemedî xo rê bîngê guretî û heta ke deste înan ra ame ziwani xo a lehçe ser o standardîze kerd. Mîsala erebkî de, eşkera yo ke faktoro tayînkeroxdî dîn (ol) bî.

Hasilê kalam, tayê milletan goreyê rewşa xo yew lehçe xo rê bîngê guretî û ziwani xo yo standard, yanî ziwano ke medya de, dayîreyanê dewlete de, dibistanan (mekteban) de yeno gurênayene, a lehçe ser o viraştî.

Ez îta de kelîmeya "viraştene" ebe zanayene gurênen; çike ziwano millî yan zî ziwano standard, ziwano de viraştene yo. O peyê coy yeno viraştene, verê coy ra çîno. Verê coy tayê lehçey yan zî fekî estê. Ebe prosesa standarîzekerdene, nê lehçey û fekî vilêşînê ro, werte ra darîne we.

Tabî no nîno a mana ke viraştena zıwanêde millî, bin ra çiyode keyfî yo. Her gama ke erjîna (erzîna) û her tercîho ke virajîno (virazîno) gune (ganî) kokê xo lehçeyan yan zî fekanê zıwanî ra bigîro (bicêro), yan zî muqabilê înan zerrê lehçeyan û fekanê zıwanî de bibê. Ebe vatenêde bîne, karê standardîzekerdene û fonoloji, morfoloji û ortografiya zıwanî gune yewbînî bicerê, pê bikerê.

Eke hen nêbî, problemî vejîne. Tercîhê ke amê û yenê kerdene zerrê xelqî de binyat nêcênê. Tarîx de mîsalê nîyanênî zafê. Heta gegane tercîho ke derheqê lehçeya bingehine de amo kerdene zî xelet vejîyo, zerrê xelqî de binyat nêgureto. Ma vajî, roşnîranê slovakî tawo ke waşt zıwanê xo standardîze bikerê, zê bingehî yew lehçe tercîh kerde; lêbelê a lehçe zerrê xelqî de binyat nêguret. Peyê coy lehçeyêde bîne ame tercîhkerdene û na peyene xelqî mîyan de ca guret.

Heto bîn ra tayê mîsalanê standardîzekerdena zıwanî de metodê bingeh guretena yew lehçe çino. Hurînda (herinda) ey de her yew lehçeya zıwanî ra tayê çî gêrîno (cêrîno) û sentezode newe virajîno. No zî metodode bîn o. Ma vajî zıwanê Ukrayna sentezkerdena çend lehçeyan ser o amo virastene. Wunca (ancîya) zıwanê macarkî û zıwanê letonkî zî sentezê çend lehçeyan ra amo virastene ûêb.

Herçiqas ke no metod, tenêna demokratîk aseno (oseno) zî, tetbîqkerdena ey hunde (ende) asan nîya. No semed ra metodê yew lehçe ser o standardîzekerdena zıwanî, zaf cayan de tetbîq bîyo. Ma vajî zıwanê tirkî yo modern lehçeya Îstanbulî (Ostomolî) ser o, îsweçkî (swêdkî) lehçeya Stockholmî ser o, yûnankî lehçeya Atîna ya kane ser o, arnawudkî lehçeya Toskî ser o, almankî almankîya werteyî ser o (aye mîyan de zî tayê lehçey û fekî estbî), îtalyankî lehçeya Toskana ser o ame standardîze kerdene. Bi kilmîye, her mîletî rewşa xo ra gore metod û ûsulê xo tercîh kerdî û ebe na qeyde zıwanê xo têmiyankewteyîye ra xelesna, zıwanode standard vet werte.

II

Naca ra bême rewşa zıwanê xo, rewşa zıwanê kurdî ser. Gelo halê ma çitur o?

Zeke şima zî zanênê, ma het zî eynî problemî estê. Mesela, ma zî wazeme ke hemwelatîyanê xo de ebe zıwanê xo qesey bikerîme û kar û gureyê xo bi zıwanê xo bikerîme; lêbelê seba ke zıwanê ma her dewe û şaristan de yewna tewir yeno qeseykerdene, no her tim mumkun nêbeno. Ma vajî tayê ebe kirmanckî (kirdkî/zazakî), tayê ebe kirdaskî (kurmanckî), tayê ebe sorankî qesey kenê. Nê lehçeyan ra qedêr (teber) miyanê her lehçe de zî fekê ciyay estê. Ze nimûne, lehçeya sorankî de fekê Silêmanî fekê Hewlêrî ra, fekê Hewlêrî fekê Mukrî ra ûzb. ciya wo. Wunca lehçeya kirdaskî de fekê Diyarbekirî, ma vajî fekê Badînanî ra, fekê Badînanî fekê Serhedî ra ciya wo. Waxtê, mi hepisxaneyê Bursa de tercumeyê gramerê mamosta Qanatê Kurdoy de şemayê dibî; eke mi vîr de xelet nêmendo, na şema de teyna qismê (beşa) lehçeya kirdaskî de şiyês (des û şes) fekî ameybî nuştene! Wunca rewşa lehçeya kirmanckî (kirdkî) zî ney ra zaf ciya nîyo. Qe çinê bo

Vate

çar-panc fekî estê. Dêrsim, Çewlîg (Bîngol), Sêwregi, Motkî...; her ca de fekode cîya yeno qeseykerdene. Heta zerrê nê mintiqayan (hereman) de zî cîya cîya fekî estê. Ma vajî wertê kirmanckîya rojawanê (xervê) Dêrsimî û kirmanckîya rojhilatê (şerqê) Dêrsimî de ferqî estê. Heta miyanê kirmanckîya rojawanê Dêrsimî bi xo de zî tayê ferqî estê. Mesela, kirmanckîya Xozatî û Pulurî (Ovacık) motamot yewbînî nêcenê. Eynî çî dormê Sêwregi, Pali, Çewlîg, Pîran û cayanê bînan de zî esto.

Heto bîn ra nê lehçeyan yan zî fekan ra tayê yewbînî fahm nêkenê, yan zî senik (tikê, kemî) fahm kenê. Şima şîkîne na rastiye zerrê riperranê kovara Vate de zî bivîne. Kovara ma de Bidlîsî (Motkî) ra qedêr hema hema heme şaristananê kirmanckîqeseykerdoxan ra nuştêy estê. Lêbelê ma vajî, wendoxê ma yê dêrsimîjî, heta ke ferheng çîne bo, nêşîkîne nuştêyanê ke ebe fekê Çewlîgî, Sêwregî yan zî Pîranî amê nuştene, biwanê. Yan zî wendoxê ma yê çewlîgîjî bê ferheng nêşîkîne nuştêyanî fekê Dêrsimî yan zî fekê Sêwregi ebe asaniye biwanê. Ebe vatenêde bîne, zîwanêde ma wo standard çîno. Herkes ebe zîwanê dewa xo yan zî şaristanê xo qesey keno, nuseno û ser de zî vano: o wo rindêr û rastêr yê min o!

Rewş, ebe kilmîye nîya wo.

Ma ci rê çare çîno?

Ci rê çare helbet esto. Çare, standardîzekerdena zîwanî yo. No semed ra wo ke kurdî nêjdîyê se serr o ke viraştene zîwanêde muştêrek û standardî ser o fikirîne û gureyêne.

Serra 1989 de Dr. Emîr Hesênûrî (bi xo zî kurd o, Mehabad ra wo) nê karê ke naca di behsê ci beno ser o tezêde doktora amade kerd. Hesênûr, tezê xo de, çîyanê ke roza virêne ra heta nika derheqê standardîzekerdena zîwanê kurdî de amê kerdene û vatene ser o hîra hîra vindeno û analîz keno.

Tez bi xo nêjdîyê panc sey riperrî yo. O semed ra ez bese nêken ke dergadêrg ser o vinderî. Hema tayê tecrubeyê Kurdîstanê Başûrî estê ke zaf muhîm ê; gunê mordem ser o tenê vîndero. Çike tawo ke mordemî nê tecrubey û agahdarîyê umûmî, ke beşa vîrene de amey qal kerdene, sanay tê ver, şîkîno problemanê zîwanî yê Kurdîstanê Vakurî ser o zî hîna rind û hîra bifikirîyo. No semed ra ez wazen ke tezê Emîr Hesênûrî ra derheqê Kurdîstanê Başûrî de tayê agahdarîyan pêşkeşê wendoxan bikerî.

Zeke yeno zanayene hona ke Kurdîstanê Başûrî û Kurdîstanê Vakurî yewbînî ra nêameybî çîyakerdene, Îstanbul de komêde roşnîranê kurdan tayê rojnamey û kovarî vetênê. Nê kovaran de gegane ebe lehçeya sorankî zî nuştêy yan zî şûrî vejîyêne, lêbelê giraniye lehçeya kirdaskî ser o bî. Waxto ke hervê yewin ê cihanî qedîya û "Kurdîstanê Osmanî" bî di letey (parçey), Kurdîstanê

Başûrî de rewş vurrîya. Kovarî û rojnamey ebe lehçeya sorankî vejîyay, hukumato ke Şêx Mehmudê Berzencî sanaybî pê, kar û gureyê xo de lehçeya sorankî xebitnay. Bi kilmîye, giraniye lehçeya kirdaskî ra vêrd ra lehçeya sorankî ser.

Qey nîya (wina) bî?

Dr. Hesepûr, na vurnayîşî faktorane sosyal û politîkan ra girê dano. Vano Kurdîstanê Başûrî de o waxt zafêriya xelqî ebe sorankî qesey kerdênê. Heto bîn ra zî, merkezê hereketê millî yê kurdan şaristanê Silêmanî bî. Mintiqayê ke te de lehçeya kirdaskî amenê qeseykerdene, hetê sosyal û kulturî ra apey (peyser) mendîbî. Silêmanî tenêna avêr şîbî. Yanî hetê îmkananê viraştene ziwane de standardî de Silêmanî başêr bî. Nê faktoran pêro piya netîceyêde henên da û sorankî bî lehçeya "resmî".

Goreyê agahdarîyanê Hesepûrî, na rewşa nîyanêne heta 1931 bê problem ramit. Roşnîranê Kurdîstanê Başûrî hen bawer kerdênê ke standardîzebîyena ziwane kurdî de sorankî zê lehçeya bingehine do fonksîyonê xo biyaro ca. Lêbelê waxto ke dewleta Îraqî ser o mandaya îngîlîzî qedîyay, tayê problemî vejîyay. Çike roşnîranê kurdan zanênê ke îdareyê îngîlîzan ra pey, bandurwayîrê Îraqî tu heq nêdanê kurdan. O semed ra zor da Îngîlîzan ke, ê zî zor bidê bondurwayîrê Îraqî ke tayê heqê kurdan bêrê qebulkerdene. Heto bîn ra Îngîlîzan zî seba menfaetanê xo yê stratejîkan wastênê ke tayê heqê kulturî yê kurdan bêrê qebulkerdene. Şîya nê faktoran de serra 1931 de bandurwayîrê Îraqî yew musweddeyê qanunê ziwani neşkerd.

Nê musweddî de yew madda bî ke lehçeyanê ziwane kurdî ser o amebî tanzîmkerdenê. Na madda (no: 8) de vajîyênê ke, şaro ke dormê şaristanê Musulî de ciwiyeno, gune en herey (erey) yew serre miyan de tesbît bikero ke kamecî lehçeya kurdî zê ziwane resmî tercîh keno. Zeke yeno zanayîş dormê Musulî de zafêriya xelqî kirdaskî qesey kerdênê. No yeno a mana ke dewleta Îraqî wastênê va (wa) miyanê kurdan de zaf lehçey zê ziwane fermî bêrê xebitnayine. Yew lehçe ser o standardîzebîyena ziwane kurdî nêwastênê. Bêguman sebebê ney demokratîkîfikiriyena dewleta Îraqî nêbî. Dewleta Îraqî, çiyode nîyanên xo rê ze tehlikeyê diyênê. Hen fikirîyenê ke, eke ferqê lehçey û fekanê kurdî werte ra wedariyê, yewbîyayîşê milletê kurdî hîna beno asan û hereketê millî yê milletê kurdî hîna beno qewin. Seba ke nê tehlikeyî werte ra wedaro, heq dênê lehçeya kirdaskî ke va a zî bibo ziwane resmî.

Zeke yeno texmînerdene, na madda roşnîrê kurdan miyan de zaf hêrso de pîl (gird) peyda kerde. Înan vatênê ke hukmatê Îraqî qestî na madde no ro ke ebe ardimê naye fitne fiyo miyanê kirmancan.

Zaf nêşi, roşnvîranê kurdan ê Kurdîstanê Başûrî no muswedde rexne (krîtîk) kerd. Nê roşnvîran ra yew zî M. Emîn Zekî Beg bî. M. Emîn Zekî Beg, roşnvîrode jêhatî û destraamaye bî. (Kitabêde ey, Tirkîye de zî amo çapkerdene: "Kürdistan Tarîbi." Beno ke wendoxê ma bi wesîleya no pirtûkî M. Emîn Zekî Begî nas bikerê.) M. E. Zekî Begî krîtîkê xo zê broşur neşr kerd. Lêbelê, hona ke broşûr çapxane de bî, dewleta Îraqî dest na ser. Birêz Hesepûrî tezê xo de nê broşûrî ra tayê noqteyê muhîmî neql kerdo.

Xulasakerdişê Hesepûrî ra gore, îtirazê M. Emîn Zekîy di noqteyan ser o benê kom. Noqteya yewine, standardîzekerdena yew zîwanî de prensîbê umûmî yo. M. Emîn Zekî Beg vano ke, her zîwan waxto ke yeno standardîzekerdene, lehçeya ey a en delale (*fesîh*) û sereraste (*rêk û pêk*) zê lehçeya bingehine yena weçînitene û zîwan a lehçe ser o yeno standardîzekerdene. Zîwanê kurdî de na lehçe, bêguman lehçeya sorankî ya. M. E. Zekî Beg, no derheq de goreyê xo tayê sebebana zî rêz kenê.

Noqteya diyine, yewbîyayîşê zîwanê kurdî ser o ya. M. E. Zekî Beg vano ke, eke hukmat lîyê lehçeya sorankî de lehçeyêde bîne zî zê zîwanê resmî qebul bikero, yewbîyayîşe zîwanê kurdî zerar vînenê. Xulasa, o waxt hukmatê Îraqî wastênê ke lehçeya kirdaskî zî zê lehçeya sorankî zîwanode resmî bo; roşnvîranê kurdan ney rê îtiraz kerdênê, vatênê nê, ma wazeme ke teyna sorankî zîwanê resmî bo.

Tavî hukmatî vatena xo de îsrar kerd û serrê ra pey qanunê zîwananê mehelliyan zê vastena xo vet. Zeke mi cor de zî qal kerd, nîyetê dewlete nîyetêde pak nêbî. Dewlete çîyêde bîn dim a fetelîyênê. O semed ra, tawo ke Îngîlîzî Îraq ra ancîyay (1932) û hukim kewt destê ereban, no qanunê zîwananê mehelliyan dormê şarîstanê Musulî de nêame tetbîqkerdene. Dewrê monarşî, yanî miyanê serranê 1932 û 1958î ebe na qeyde vêrd ra.

1958 de Îraq de rejîmê monarşî rijîya û hurînda ey de rejîmode cumhûrî ame pêsanayene (sazkerdene). O waxt kurdanê Îraqî tayê heqî qezenc kerdî.

Dewrê cumhuriyetî de, derheqê standardîzekerdena zîwanê kurdî de çîyo ke ame vurnayîş o bî ke, radyoyo ke heta o waxt teyna ebe lehçeya sorankî weşan kerdênê, 1958 ra tepya weşanê xo ebe di lehçeyan, yanî ebe sorankî û kirdaskî ramit.

Lêbelê îsrarê roşnvîranê Kurdîstanê Başûrî zî devam kerdênê. Êlûla 1959î de Kongreya Mamostayanê Zîwanê Kurdî virajîyay û na kongre de ame qebulkerdene ke bingehê zîwanê edebîyatê Kurdîstanê Başûrî lehçeya sorankî ya. Eynî qerar kongreya diyin a ke

1960 de virajîyay de zî ame tekrarkerdene.

Tavî no nîno a mana ke, no proses de roşnîranê kurdan mîyan de çî kesî bingeh qebulkerdena lehçeya sorankî rê îtiraz nêkerd û alternatîfê bînî peşkeş nêkerd. Bêguman tayê îtirazî biy. Nînan ra yew zî îtirazê Îsmet Şerîf Vanlî yo. Vanlî, serra 1959 de Ewropa de bi îngilîzkî, ebe nameyê "*The Question of the Unification of the Written Kurdish Language in Iraq*" (Îraq de Persa Yewbîyayena Zîwanê Kurdkîyê Nuşteyî) yew meqale nuşt. Na meqaleya xo de dustê (vera) tercîhkerdena lehçeya sorankî zê bingehê zîwanê nuşteyî vejîya û ehemmîyetê lehçeya kirdaskî ser o vînet.

Perspektîfê Vanlî tenêna umûmî (gelemperî) bî. Hemê parçeyanê Kurdîstane ardene ra çîman ver. Ey vatênê ke, sorankî, goreyê kirdaskî lehçeyêde lokal a; kirdaskî, cayêde hîna hîray de yena qeseykerdene. O semed ra, empozekerdena lehçeya sorankî zê lehçeya bingehine xelet a, meşte-bêro problem vezena û nêverdana ke yewbîyayîşe zîwanê kurdkîyê nuşteyî binyatêde millî ser o bivirajîyo.

Partîya Komunîst a Îraqî, na meqaleya Î. Şerîf Vanlî îngilîzkî ra çarnay (taday) kirdaskî, çap kerd û Kurdîstanê Başûrî de kerd vila. Naca ra zî yeno famkerdene ke munaqeseyê ke lehçeyanê kurdkî ser o amê kerdênê, teyna miyanê devleta Îraqî û tevgerê kurdan de nêmendî. Yew noqte ra tepya komunîstê Îraqî zî dekewt nê munaqeseyan miyan. Komunîstanê Îraqî, kovara partîyê xo de, ke name xo "*Azadî Kurdîstan*" bî, lîyê meqaleyanê sorankî de tayê meqaleyê kirdaskî zî çap kerdênê. Û tayê şîrovekerdoxan (yorumcuyan) binê nê karî de nîyetê xirabî (xiravî) dîyênê. Înan vatênê ke partîya komunîste nêwazena ke nasnameyê (kimlik) kurdkî çîp (xurt) bo; o semed ra kurdan mîyan de faktorane cîyabî-yayîşî teşwîq kena.

Bêguman tecrubeyê Kurdîstanê Başûrî teyna nînan ra îbaret nîyo. Çike tayê roşnîrê kurdkî dustê nê her di fikiran vejîyay û vake ke: her dîyalekt de nuştene, peynîye de hêdî hêdî zîwanode yewbîyayî vezena werte. O semed ra gune teyna yew lehçe mêro empoze-kerdene.

Ez hen texmîn ken ke şîma nika vanê peynîya nê munaqeseyan çitur amê?

Peynîya munaqeseyan nêamê; munaqesey ewro zî ebi hawayode bîn dewam kenê. Ancax, tayê netîceyê pratîkî yê na mesele vejîyay werte ke, eke ma qalê înan mekerîme

hulasakerdîşê ma kêmanena.

Netîceya yewine a bî ke, dewlete, peynîye de sorankî zê dîyalekta bingehine qebl kerde.

Naca ra zî netîceya diyine vejîya: mintiqayê ke te de kirdaskî amênê qeseykerdene de, tayê kirdasan domanê (qeçekê) xo nêrusnay (neşawitî) dibistananê kurdî. Çike dibistanan de lehçeya perwerdekerdene (eğitim) sorankî bî û telebeyan teyna mektebê verîn û werteyî de ebe zıwanê kurdî ders guretênê. Lîse û mektebanê berzan de zıwanê perwerdekerdene erebkî bî. No semed ra tayê kirdasan vake: "Ehemmîyetê sorankî çino, domanê ma va sere ra erebkî biwanê. Qe nêbo meşte-bêro faydeyê ey reseno ci." Ebe vatenêde bîne, lehçeya sorankî ser o israrkerdene, bî sebebê tercihkerdena erebkî.

Ma qissa ra hîsse çino?

Çitur çino? Ma de zî lehçey estê. Ma de zî problemê standardîzekerdena zıwanê kurdî esto. Ma de zî problemanê standardîzekerdena zıwanî ser o muneqeşey estê. Ma de zî dewlete dest eşt ra na mesele û fina hure (ver tîmiyan dana). Ma de zî tayê partîyê komunîstê tirkan estê ke jîyanê (heyat) xo de rewşa zıwanê kurdî ser o qe yew kelîme nênuştê, lebelê ewro dawa (doza) averberdena lehçeyanê kurdî kenê!.. Hema vaje ma Kurdîstanê Başurî de nê, Kurdîstanê Vakurî de ciwîyeme! Werte (beynateyê) hunde yew-bînîşîyayîşî (pêmendîşî) ra hîsse çitur çinêbo?... Lêbelê no mevzuyode bîn o.

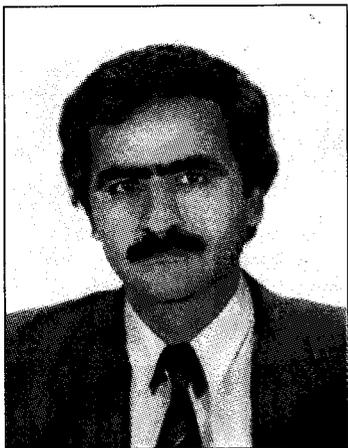
Stockholm, Temmuze 1997

Tezê Emîr Hesepûrî ke cor de qalê ci beno:

Amir Hassanpour; The Language Factor in National Development: The Standardization of the Kurdish Language, 1918-1985; Urbana, Illinois; 1989

Hîviyê ma ha zûnî ma û vilikûnî ma di

YEW ŞÎIR Û YEW ANTOLOJÎ



Mehmet UZUN

Ça ra ma rî ûmeya ina hîviya hûnzar serrin?

Zazakî (kirdkî) di şîir nisayena? Mumkun û ki yew şîir zazakî ra tadiya zûnko xerib? Him zî inkey ra?

Hama zî miyonî zûnayûnî ma di zaf kesî estî ki niyozûnî yan zî bawer nikenî ki zazakî (kirdkî) şîirî ûmey nîştîş û hetta tadiyê zûnûnê milletûn bînûn zî. Merdim zaf ver kewnû la reyşt a.

Eni nuştêy xu di ez wazena yew şîira zazakî ki antolojîko norveçkî di vicîya û nîştêxa yî, bidî sinasnayîş.

Antolojî 1995 di Norveç di çap biyo. Namey antolojî "Ord

i bevegelse/Dikt og tekster av kvinner invandret til Skandinavia" wo. Zazakî di meney yî "Vatişo ki Geyrenû/Şîir û Nîştîşî Cenîyûnî Xerîbûn ê Ki Gueç Kerdû Îskandinavya" wo. Antolojî di ûna vacyenû:

"Vatişo ki Geyrenû, yew antolojîyo edebî yo viryen (evîl) û ki hetî cinîyûnê ki bar kerdû Îskandinavya ra ûmo nîştîş, reyştkerdiş û resimkerdiş. Hîris ra zêde şair û nîştêxê ki ciya-ciya welatûn ra yî û îro Swêd, Danîmarka û Norveç di ciwiyênî, pê şîir û nesîrûnê xu ya ina kîtab di temsîl benî. Antolojî di fikir û tecrubey in kesûn yew seha hera di sey vîrardiş û nostaljî welatî û keyî, kritikî cemeatkî, teda û zilmo ki her cey dinya di cinîyûn ser o benû ca genû. Antolojî yew yardim û imkanko hera dûnû ki merdim realitey cinîyûnê xerîbûn û muhacîrûn ê ki Îskandinavya di ciwiyênî fehm bikirû."

Nita Kapoor û Faxra Salimi antolojî hazir kerdû û hetî J. W. Cappelens Forlag A. S. ra çap biyo. Nita Kapoor 1956 di Hindistan di deykê xu ra biya û 1967 di şîya Norveç. Faxra Salimi zî 1957 di Îran di ûma dinya û 1979 di bar kerdû şîya Norveç. Hîris welat ra hîris û heşt şair û nîştêxê cinî ki

Norveç, Danîmarka û Swêd di rûşînî, pê şîr û niştûnî xu ya antolojî di ca genî. In welatûn ciyerinûn ra şair û niştêxûn antolojî di ca girotû: Hindîstan, Estonya, Çin, Zambiya, DYA (Devletê Yewbiyayeyê Amerika), Îran, Bosna, Tirkiya, Şîli, Çekoslavakya, Filipînî, Finlandiya, Tanzanya, Almanya, Afrika Başûr, Xirvatîstan, Vietnam, Romanya, Kurdîstan û Polonya.

Şîr bi xu 1991 di nîsiyaya. Namey şîr Vilikî Hûncî Zîl Dûnî yo. Şîr reya viryen hezîran 1991 di kovara Niştîman (1), hûmara heştêsîni di vicîyabî. Bacî ina şîr çarniyay îsveçkî (swêdkî) û kovara Jin (2) di zî vicîyay. Şîr, îsveçkî ra çarniyay norveçkî.

Şîr esil xu di Helebçe ser o nîsiyaya. Wexto ki merdim şîr wûnenû, te de qederî yew mîlet, qederî kirdûn veynenû. Trajedî mîletê kirdî, kîn û nefretê ina mîlet, hîvî û ûmudey yê te de veynenû. Heyat û merg hê piyabestê, hê tiyemiyon di. Qetliyamî Helebçe di ina mîlet newe ra heyat veynena. Vilikê wesarî sey sembolê newerabiyayîşê ina mîlet ê. Mîlet newe ra şole dûna û xu dûna ciwiyayîş.

Hîvîyê ma ha ma di/Hama zaf wesarî yinî/Mîletê mi şole dûna

Ez wazena ki itîya di Helebçe biyarî virî wendêxûn. Sinî ki yenû zûnayîş şeşê adarê (mardê) 1986 di rejîmê Seddam Huseynî bombeyî kimyewî eştî bajarî Kurdîstanî Başûrî û miyonî çend deqûn di qicî, cenî, pîrî, ciwûnî, welhasil pêser o panc hûnzarî merdimî kirdê sivilî ûmey kîştîş. Ni hedîsey çarheme parçeyûnî Kurdîstan di kirdûn ser o zaf yew tesîrko pîl virêşt. Bilhessa xerîbey di kirdê ki welatî xu ra çend serrî yo ki dur mendî, yîn ser o zaf yew tesîro pîl virêşt. Kirdûn, hîss û îşyanî xu her rahar ra muet ra. Xecê zî in kirdûn ra yew kird a ki hîss û îşyanî xu pê ina şîr muetû ra. Sey Xecê, cigerî zaf kirdûn di mayînî teqey. Sinî ki a vûna:

Decî ma wo, cigerî ma wo, mayînî te de teqey

Yan zî:

Hîvîyê ma ha zûnî ma di û vilikûnî ma di

Şîra ki antolojî di vicîyaya ina ya:

VİLİK HÛNCÎ ZİL DÛNÎ

Adirî napalm vara ser bedenûnî neçarûn

Growt berd vilikî wusarî mîletê mi

Tikîn hama newe rêşn dîb'

hama çice d' bî

Bî kerrê verardê deykûn di

(1) *Niştîman*: Kovarêka siyasî, kulturî û cematkî bî. Niştîman hûmara 22in (1992) ra pey nivîciyaya.

(2) *Jin*: Yew kovarê cinîyûnê kirdûn a ki heya inkey Stockholm di di hûmarî vicîyaya. Wahara ina kovar, Yekîtiya Jinên Kurd Li Swêdê (Yeweya Cinîyûnî Kirdûn-Îsveç di) ya. Jin, beynatey 1994 û 1995 di vicîyay û zûnî yê îsveçkî (swêdkî) bi.

çice fek d'
 Verard bî kerre, nişkey bipaw fosfor ra
 destûnî Hades (3) ra
 Gûma virên, wuyî virên, xebera virên
 Riyê binî erd rî, bî diyîr rîş vicê we
 dusê zûnûn a
 Decî ma wo, cîgerî ma wo
 mayinî tê teqê
 Têlî cengayinî riyê purye
 Kuê ma yê, erdî ma wo, okê ma wa
 Hîvîyê ma ha ma d'
 Hama zaf wusarî yîn
 Ard hama zaf vilikûn dûnû
 Cinî û cûmêrdî hûncî vilikûn kinî a
 Miletê mi şole dûna
 O wext qesas zî ma wo.

Stockholm, 10.04.1991

Xecê kûm a?

Antoloji di Xecê ser o zî nişteko kilm estû. Xecê (Hatice Kılıç) esil xu Pali ra, dewê Zuvêr ra ya. Key yîn bar kerdû şiyû Edene. Xecê, 1964 di Edene di ûma dinya. Ya Edene di û cûwa pey zî Almanya di ciwîyaya. 1984 ra nati zî ha Îsveç (Swêd) di, Stockholm di ciwîyêna. Xecê zewcîyayê ya û warî hîrê qicûn a.

În antoloji di Îran ra Mîna Esedî, Tirkîya ra Feyhan Hellum û Nefize Özkal (Lorentzen) zî pê şîrûnî xu ya ca girotû.

Sewbîna şîrê Xecê zî estê. Yew şîra yê ya bîn zî ina ya:

REŞ Û HÎVÎ

Hesirî zerdî kerdên war darûn
 Guîn mexlêbî pelûnî şilîyûn
 Mîrçikî hinî niwîçeyn
 Mil nab' a vilûn

(3) *Hades*: Mîtolojî yûnanîyûn di homay mergî yo.

Qate

Demeter (4) bestbi hûncî reşî xu
Reşî yê, cengî yê hendey qudretî yê bi
Cemedneyn, pêsneyn, pilusneyn û kerdên wişk
Merg ûmebi tabîat rî
Demeter deyk ib xaliq ib êrdî yê
Persefone (5) hûnê venayîş ib
La reşî deykûnî kirdûn ardê yin?
Qevdey vilikûn hûnzarûn rişya verardê yin ra
Ho ça d' qudretî reşî deykûnî kirdûn
Ça d' ha nimatey hîvîyê yin
Verardê yin sinî hûncî vilikûn dûna
Pê çinê ya ho ciwiyênû ruhî ma kirdûn
Ça ra ma rî ûmeya ina hîvîya hûnzar serrin
Hîvîyê azadbiyayîşî, vac!
Ti ha ça d' nimatey?
Belkî guînê bedenûnî ma d',
Nîyûn zî şitî deykûn di?
Nê, nê, lûrîyê yin a hûnzar serrûn id
Deyrûnî yinê hesretmendûn id
Û hesrûnî yinê bêvengûn id
Qudretî reşî ma hendey hîvîyê ma wo
Hîvîyê ma ha zûnî ma di û vilikûnî ma di
Biyayîşî ma, çinêbiyayîşî ma,
Qesasî ma û ruhî ma di...

Stockholm, Payiz peyen 1991

(4) *Demeter*: Mîtoloji yûnanîyûn di homaya dar û ber û rencberê a.

(5) *Persefone* (Proserpine): Mîtoloji yûnanîyûn di keyney Zeus û Demeterî û cinîyê Hadesî ya. Zeus, lacê Kronosî yo. Mîtoloji yûnanîyûn gure, pîlî homayûn o. Zeus, torî wayê xu Hera ya zewciyenû û ver ra eşiqî Leda, Europa û Danaê zi benû.

KIRMANCKÎ (KIRDKÎ) DÎ SUFFÎKSÎ*



Malmîsanij

-î (I): Ebi nê suffiksî (tirkî di "sonek"), kirmanckî (kirdkî, dimilkî, zazakî) di namey û sifetî benê zafhûmar (pluriel).

namey: çimî, darî, destî, dindanî, golikî, goşî, gulî, încilî, kênekî/keynekî, merdimî/mordemî, vilî

sifetî: başî, çewtî, holî/hewlî, dergî, kilmî, nêweşî, rindî, serxoşî, weşî

-î/-yî (II): Ebi nê suffiksî, sifet û nameyê muşexxesî (concret) ra namewo mucerred (abstrait) viraziyêno.

Herinda nê suffiksî di kirmanckî di ca-ca nê suffiksî zî vajiyênê: -ey/-yey, ê/-yê, ênî, -îye.

nimûney: azadî, bêemrî, bêhûmayî, camêrdekî, camêrdî/canmêrdî/carmêrdî, 'erdî/ardî, gedeyî, nezanî, nêweşî, palî/paleyî, peynî [peyenî]/pênî, pinanî, şayî, şinasî, tolazî, vayî, vernî [verênî]/virênî, wayirî, weşî, wurdêkî/wirdêkî, yabanî, zafî

-î (III): No suffiks mensubiyetî îfade keno, ebi yê nameyê miletan, eşîran, ziwanan, lehçeyan, dînan yan zî mezheban viraziyênê.

nimûney: dimilî/dimlî, durzî, ensarî, êzidî, kirdasî, yahudî/yawudî

*Îşaretê / miyanê (beyntarê) kelîmeyan yan zî suffiksan û kelîmeyanê asarênan di roniyê ki 'eynî me'na danê.

Suffiksê ki nuştîşê înan zey (sey) yewbînan o labelê fonksiyonê înan ciya wo, mi ebi numre rêz kerdî.

Ma vajî: -a (I), -a (II), -a (III).

Herinda "biewnîrê" (biewnê) di mi wina nuşt: b.

Uate

-î (IV): Ebi nê suffiksî fi'lan ra name viraziyêno. Ma vajî kelîmeya "mûndî" 'eslê xo di fi' lê "munitene"/"mûnitene" (munitiş/mûnayîş) ra yena.

nimûne: mûndî [mûnitî]

-î (V): No suffiks me'na yewey û belinêbiyayîşî (indéfîni) dano. Ma vajî "rojî" me'na "yew rojî" dano. Tanî cayan di herinda "-î" di "-ê" vajiyêno. b. **-ê/-yê** (II)

nimûney: rojî, gamî, vîstî

-î (VI): Ebi nê suffiksî name ra yan zî sifet ra name viraziyêno.

nimûney: çizzî, destî, germî/gêrmî, goştî, mîzî, qerî, qirçî, qîjî, qîrî, surî, şekerî, şerabî, şilî, xumî, xuşşî, yarî

-î/-yî (VII): Ebi nê suffiksî sifet viraziyêno.

nimûney: awî, bengî, cayî, deştî, ganî, koyî, miyanî

-î (VIII): Ebi nê suffiksî nameyan ra zerfî (adverbî) viraziyênê.

nimûney: amnanî, payîzî, verî, wesarî, zimistanî, pinanî

-î (IX): b. **-ê** (III)

nimûne: cenêkî!

-îce: b. **-îje**

-îje (**-îce/-eze/-ece/-ce/-je**): No suffiks me'na hurdîyey (diminutif) dano. Fariskî di no suffiks "-îze" yo û kelîmeya "dûşîze" (kêneke) di esto.

nimûney: kelîje/kelîce/keleze/kelece/kelce/kelje

-îk (I): b. **-êk** (I)

-îk (II): No suffiks me'na hurdîyey û sînayebiyayîşî dano.

nimûney: cênîk

-îke: No suffiks me'na makîyey û hurdîyey dano.

nimûney: cênîke

-în (I): b. **-ên (I)**

nimûney: asinîn, zerrîn

-în (II): Ebi nê suffiksî sifet ra name viraziyêno.

nimûne: berzîn

-în (III): Ebi nê suffiksî name ra sifetê nerî viraziyênê. b. **-ên (III)**

nimûney: binîn, cêrîn, corîn, pêşîn, serîn, verîn

-îne: b. **-ine (I)**

nimûney: çarîne, juyîne

-îne: b. **-înî**

nimûne: pêrîne

-înî: Ebi nê suffiksî nameyo makî (feminînî) viraziyêno. Ma vajî ziwane Avesta de "dêrêze" me'na "rişte" û "rês"î dano. Fariskî di zî "derz" me'na "eşkawite yê cili (kince) ya ki deşte bo" dano. Wina fam beno ki kelîmeya "derzîni", 'eslê xo di "dêrêze" yan zî "derz" û "-înî" ra viraziyaya (dêrêze + îni = derzîni) yan zî (derz + îni = derzîni). Şîweya Dêrsimî de herinda "derzîni" di vanê "derzênî".

nimûney: birîni, derzîni/darzîni (derzênî)

-înî/-îne: Ebi nê suffiksî sifet viraziyêno. b. **-na (IV)**

nimûney: gelekîni, hemîni, pêroyîni/pêrîne/pêrunî/pêrone, tanîni/tayîni/tayîne, zafîni/zavîni

-îyayene/-îyayêne/-îyayeni: Şîweya Dêrsimî de no suffiks suffiksê mesderê fi'lê passîfi yo. Şîweyanê bînanê kirmanckî (kirdkî, zazakî) di herinda nê suffiksî di suffiksê "-iyayiş"î esto.

nimûney: kinîyayene/kinîyayêne, lawnîyayêne, vacîyayene/vacîyayêne/vajîyayêne, vurîyayene/vurîyayêne, xapîyayene/xapîyayêne

-îyayîş: b. **-iyayîş**

-îye (I): Şîweya Dêrsîmî de ebi nê suffiksî, sifet û nameyê muşexxesî (concret) ra namewo mucerred (abstrait) viraziyêno. Herinda nê suffiksî di kirmanckî di ca-ca nê suffiksî zî vajiyênê: -ey/-yey, ê/-yê, -ênî, -î.

nimûney: azadiye, baweriye, baytariye, cuwanikiye, girsîye, hastîye, pakîye, pêniye, posmaniye, rindiye, roştîye, vêşaniye, virênîye

-îye (II): Ebi nê suffiksî fi'lan ra kelîmewê makî viraziyênê. b. **-a (II)**

nimûney: wendiye, werdiye

-îye (III): darîye

-je: b. **-îje**

-jet: b. **-cet**

-jeti: b. **-ceti**

-k: No suffiks nameyê nerî (masculinî) dim a yeno û me'na hurdiyey (diminutif) yan zî sîna-yebiyayîşî dano.

nimûney: baw**k**/bak, birak, gu**k**

-kanî: No suffiks hewayê fi'li îfade keno û ebi yê zerfî (adverbî) viraziyênê.

nimûney: çep**kanî**, kork**kanî**, lezb**kanî**, peyb**kanî**, şaş**kanî**, tewş**kanî**, zorb**kanî**

-kar: Ebi nê suffiksî name û sifetê nerî viraziyênê û nê sifet û namey kar û xusûsiyetanê kesan yanî kerdoxan îfade kenî. Ma vajî "sextekar" karo sexte keno, "xizmetkar" zî xizmet keno.

nimûney: dêsb**kar**, dênîsb**kar**, guneb**kar**, heşmet**kar**, hewes**kar**, hîle**kar**, koş**kar**/goş**kar**, sen'et**kar**, sexteb**kar**, xebat**kar**, xizmet**kar**/xizmi**kar**, zulimb**kar**

-kare/-kari: Ebi nê suffiksî sifet û nameyê makî viraziyênê.

nimûney: gunek**kare**/gunek**kari**, heşmet**kari**, hewesk**kari**, hîlek**kari**, sextek**kare**/sextek**kari**, xebatk**kare**, xizmet**kare**/xizmik**kari**, zulim**kare**

-kari: b. **kare**

-ke/-ki (I): No suffiks makey û hurdiyey îfade keno û hîna zaf nameyê makî dim a yeno..

nimûney: aw**ke**/aw**ki**/ow**ke**, cîn**ike**/cên**ike**/cinê**ki**/cenê**ki**, day**ke**/day**ike**/day**ki**/dake/**deyki**, dê**ke**/**dêki**, çêne**ke**/kêne**ki**/keyne**ki**, 'emciki/'enc**iki**, gu**ke**, veyv**ike**/veyv**eki**/vey**eki**/**vêki**, wake/**waki**, xalc**iki** [xalcinike]/xalj**iki** [xaljinine], yay**ki**/yey**ki**

-ke/-ki (II): No suffiks me'na yewey û belînêbiyayiştî (indêfîni) dano nameyan. Ma vajî "roj**ke**"/"roc**ike**" me'na "yew roj", "cay**ke**"/"cay**ki**" me'na yew cay dano.

nimûney: cay**ke**/cay**ki**, loqmey**ke**, roj**ike**/roc**ike**

-ke/-ki (III): No suffiks me'na kemey û tanîbiyayiştî dano û ebi yê sifet viraziyeno.

nimûne: biney**ke**

-ke (IV): b. **-ge** [geh]

nimûney: aw**ke**, bin**ke**/binê**ke**

-kek (I): b. **-ek** (II)

-kek (II): ju**kek**, di**kekî**

-keki: b. **-eke**

-kekî: 'Eslê xo di "-kekî", di (-ke + kî) yan zî hîrê (ke + k + î) suffiksan ra viraziyawo û me'na zaf zaf tanîyey (tikêyey) dano.

nimûney: biney**kekî**, tanî**kekî**

-ker: Ebi nê suffiksî name ra sifet yan zî nameyêdo bîn o nerî viraziyêno û no sifet yan zî name kar û xusûsiyetanê kesî yanî kerdoxî û viraştoxî îfade keno. Ma vajî "mîziker" o kes o ki mîza xo xo ro keno, "zureker" o kes o ki zurî keno, "zîvker" o kes o ke "zîv"î yanî "zerm"î (altunî) ser o kar

Uate

keno. Na kelîmeya peyeni (zîvker) di "-ker" meslegî îfade keno. Winî fam beno ke no suffiks fi'lê "kerdene" (kerdiş) ra mendo.

nimûney: **feniker**, **fisiker**, **keyeker**, **la'biker**, **mîziker**, **oyniker**, **payeker**, **rîppiker**, **tîzeker**/
tîziker, **xaxiker**, **zîvker**, **zureker**/**zurker**

-kere/-keri: Ebi nê suffiksî name ra sifet yan zî nameyêdo bîn o makî viraziyêno û no sifet yan zî name kar û xusûsiyetanê kese yanî kerdoxe îfade keno.

nimûney: **fenikeri**, **fisikeri**, **keyekeri**, **la'bikeri**, **mîzikeri**, **oynikeri**, **payekeri**, **rîppikeri**,
tîzikeri, **xaxikeri**, **zurekere**

-kewta: No suffiks fi'lê "kewtene" (kewtiş) ra mendo û nameyan re pey yeno, ebi yê sifeto makî viraziyêno.

nimûney: **hêşkewta**, **çimkewta**

-kewte: No suffiks fi'lê "kewtene" (kewtiş) ra mendo û nameyan re pey yeno, ebi yê sifeto nerî viraziyêno.

nimûney: **hêşkewte**, **çimkewte**

-kêş: No suffiks fi'lê "kirriştiş" yan zî "kaş kerdene" (antiş) ra mendo. "Kirriştiş" û "kaş kerdene", kurmanckî de "kêşan"/"kişandin", parsîya keyene di "kerş", fariskî de "keşîden" o. Suffiksê "-kêş"î, namî dim a yeno, sifet yan zî yewna name virazeno û me'na kaşkerdene (antişî) dano. Ma vajî "cefakêş" cefaantox, "renckêş" rencantox o.

nimûney: **cefakêş**, **gankêş**/**cançêş**, **renckêş**, **takêş**/**tankêş**

-ki: b. **-ke**

-kî (I): Ebi nê suffiksî nameyê ziwanan û lehçeyan viraziyênê.

nimûney: **almankî**, **arminkî**/**hermênkî**, **'erebkî**/**arevkî**, **fariskî**, **îngilizkî**, **kirmanckî** (**kirdkî**,
zazakî), **kurmanckî**, **kurdkî**, **oriskî**

-kî (II): Ebi nê suffiksî zerfî û namey viraziyênê. Zerfê ke ebi "-kî" viraziyênê, gege me'na "zey" (sey, hezey, heway) danê. Ma vajî kelîmeya "qêşmerkî" me'na "zey qêşmerî", "merdekî" me'na "zey merdî" dana.

nimûney/zerfî: bêzarkî, cematkî, gawirkî, hewakî, kerrakî, merdekî, mîyanîkî, nimitikî, pey-peykî, qaymekî/qeymekî, qestikî, qeşmerkî, salmekî
nimûney/name: destkî (nano destkî)

-kî (III): No suffiks me'na tanîyey û hurdîyey (diminutif) dano.
nimûney: tanekî/toyneki/tayekî, tikêkî

-kîr: b. **-gîr**
nimûne: pêşkîr

-kofi"/-kovi": "Kofi" yan zî "kovi" suffiks niyo, yew formê kehen ê kelîmeya "ko"yê kirmanckî yo. Ziwanê Avesta di "ko"y ra "keofe", pehlevkî di "kof" vajiyaynê. "Kofi" yan zî "kovi" me'na "koyî" dano. Ma vajî "peskofi"/"peskovi" 'eslê xo di me'na "pesê koyî" (pesê yabanî) di ya. Ziwanê Avesta di "pasu" me'na "heywanê keyî", "heywanê ehlî" yan zî "pes"ê kirmanckî di ya.
nimûne: peskofi/peskovi

-kuj: No suffiks fi'lê "kuştin" ê kurmanckî ra yeno. Ma vajî "mêrkuj" keso mêrdimkiştux o.
nimûne: mêrkuj

-kut: No suffiks fi'lê "kûyayêne"/"kûtnayêne" (kutiş, kuwayîş) ra yeno û ebi yê nameyê aletan (hacetan) ê nerîyan viraziyênê.
nimûne: sîrkut

-kutik: 'Eslê xo di suffiksî yo (-kut + -ik). b. **-kut, -ik**
nimûne: sîrkutik

-la (I): No suffiks me'na "qat"î dano. Ma vajî "dila" me'na "diqatî" di, "pancla" me'na "pancqatî" di yo.
nimûney: desla, dila, nêmla, pancla

-la (II): b. **le**
nimûne: morcela

Qate

-la (III): b. **-ela**

nimûney: kewela/kihola, sipela, siyala, sûrela/surêla

-lay: b. **-elaye**

nimûney: kiholay, siyalay, sûrelay

-laye: b. **-elaye**

nimûne: kewelaye, sipelaye, sûrelaye/sûrêlay/surêlay

-le/-la: No suffiks me'na hurdiyey dano. Ma vajî kelîmeya "morcela"/"morcile" 'eslê xo di "mor + çe + le" ya. Fariskî "morcela" ra "mûrçe" vajiyêno. Lehçeya hewramî di zî suffiksê "-lê" esto ke me'na hurdiyey dano. Ma vajî "kinaçlê" (kêneka werdi, kênekeke) (1).

nimûne: morcela/morcile/mojle/mocla/mocle

-lek: b. **-alek, -olek, -êlek, -ilik, -loki**

-let: No suffiks 'eslê xwi di kelîmeya "lete" (parçe) ra yeno. Kurdkiya Başûrî (Sorankî) di zî "let" me'na parçî di yo.

nimûney: dilet, çarlet, nêmllet, xeyşlet

-lix: Ebi nê suffiksî name û sifetê nerî viraziyênê. 'Eslê "-lix"î tirkî yo (tirkî di "-lık").

nimûney: gerdanlix, toximlix, xarclix/xerclix

-lixî: Ebi nê suffiksî kelîmeyê makî viraziyênê. 'Eslê "-lixî" tirkî yo (tirkî di "-lık").

nimûney: çaydanlixî, toximlixî

-lî: No suffiks me'na suffiksê "-in", "-dar" yan zî edatê "bi" ya kirmanckî dano. Ma vajî "qewetî" (qewetin), "sîlihî" (çekdar), "aqilî" [aqillî] (baqil). 'Eslê suffiksê "-lî" tirkî yo (tirkî di "-lî"/"-lî") û ebi yê sifetê nerî viraziyênê.

nimûney: aqilî/aqilî, karlî, namuslî/nomuslî, qewetî, sîlihî/sîlehî

-lîye: No suffiks me'na suffiksê "-ine", "-dare" yan zî edatê "bi" ya kirmanckî dano. Ma vajî

(1)Dr. Muhemmed Teqî İbrahîmpûr, Destûrê Zebanê Kordî (Ewramî-Senendecî-Kirmanşahî-Mehabadî)

"qewetliye" (qewetine), "silihliye" (çekdare), "aqiliye" [aqillî] (baqile). 'Eslê suffiksê "-liye" tirkî yo (tirkî di "-li"/"-li") û ebi yê sifetê makî viraziyênê.

nimûney: aqiliye, karliye, namusliye, qewetliye, silihliye

-loç: No suffiks "kemeya rengî" (serşiyayişê rengî) îfade keno. Ma vajî çiyô ki "sipêloç" bo, tam sipî niyo labelê rengê yê nizdî rengê sipî yo, rengê sipî ser şono.

nimûne: sipêloç

-loçek: No suffiks "kemeya rengî" (serşiyayişê rengî) îfade keno. Ma vajî çiyô ki "sipêloçek" bo, tam sipî niyo labelê rengê yê nizdî rengê sipî yo, rengê sipî ser şono. Kurmanckî (kirdaskî) di herinda "-loçek"î di "**-çolki**"/"**-çoliki**" esto. Ma vajî "sipîçolki"/"sipîçoliki".

nimûne: sipêloçek

-loçi: No suffiks û suffiksê "-loç"î yew î, labele "-loç" nerî, "-loçi" makî îfade kenê. b. **-loç**
nimûne: sipêloçi

-loçeki: No suffiks û suffiksê "-loçek"î yew î, labele "-loçek" nerî, "-loçeki" makî îfade kenê. b. **-loçek**

nimûne: sipêloçeki

-loki: No suffik me'na hurdîyey (diminutif) û makey dano û beno ki 'eslê xo di "-lo+ki" [le+ke] bo. Kurmanckî (kirdasî) di zî suffiksê "-lok"î esto. Ma vajî "mê**llok**" (2).

nimûne: mij**loki**

-ma: b. **-me**

nimûne: bes**lima**/bes**ilma**

-mac: b. **maj**

-maj/-mac: 'Eslê "-maj" yan zî "-mac"î bi xo "nimac"/"nimaj"/"nimaz" o ki ziwane Avesta di ci ra "nême" (dua), hindkiya keyeni di "nemes", pehlevkî di "nemaç" vajiyayênê. "Desmaj" zî "dest + nimaj" ra yeno.

Qate

nimûne: des**maj**/des**mac**/de**şmaj**

-male/-mali: 'Eslê nê suffiksî fi'lê "malîden"ê fariskî û "malîn"/"maliştin"ê kurmanckî di esto. Ma vajî "destmale", aw çî yo ki dest ci sawiyêno, pey pak beno. Bingeyê "malîden" (desawitiş, sawitiş)ê fariskî û "malîn"/"maliştin" (gez kerdene, rutiş)ê kurmanckî zî yew o û me'na kurmanckî hîna nizdî "merz" (gezkerde, rute)ê zîwanê Avesta ya. Kelîmeya "melkez" (gez, gezi)a kurmanckî zî "merz"a Avesta ra yena.

nimûne: dest**male**/des**male**/dis**mali**, pêş**temale**/pêş**mali**

-man (I): Bingeyê nê suffiksî kelîmeya "meneh"a Avesta û "menîten" (fikiriyayene, duşunmişbiyayiş)ê zîwane pehlevkî di zî esto. Yani 'eslê xo di no suffiks yeno me'na fikr û fikiriyayene. Ma vajî ki kelîmeya "dişmen"/"duşmen"î "diş"/"duş" (xirab) û "men" ra viraziyaya û me'na "kesê fikrxirabî" dana.

nimûney: diş**men**/duş**men**, poş**man**, qare**man**/qehre**man**

-man (II): b. **-ban**

nimûne: sek**man** [sek**ban**]

-me/-ma: 'Eslê nê suffiksî tirkî yo û kelîmeyanê tirkî di esto.

nimûney: are**me**, besli**ma**/besil**ma**, sal**me**, şeş**me**, yar**me**, yoxle**me**/yoxil**me**

-mend: Bingeyê nê suffiksî zîwanê Avesta di "ment", pehlevkî di "mend" o û me'na "wayir"î dano, ebi yê sifetê nerî viraziyênê. Ma vajî "heywano hermend" (heywano ki wayirê yê zey herî yo) û "hunermend" (keso ki wayirê hunerî yo).

nimûney: dewle**ment** [dewlet**ment**], her**ment**, huner**ment**

-menda: No suffiks fi'lê "mendene" (mendiş) ra yeno û ebi yê kelîmeyê makî viraziyênê.

nimûney: ber**menda**, mat**menda**, mêrat**menda**, nê**menda**

-mende (I)/-mendi: Formê makî yê suffiksê "-mend"î yo û ebi yê sifetê makî viraziyênê.

nimûney: dewle**mende** [dewlet**mende**], her**mendi**, huner**mende**

-mende (II): No suffiks fi'lê "mendene" (mendiş) ra yeno û ebi yê kelîmeyê nerî viraziyênê.

nimûney: beremende, matmende, mêratmende, nêmende

-mendi: b. mende (I)

-na (I): No suffiks kam kelîme dim a bêro me'na "di qatî" yan zî "bîn"î dano a kelîme. Ma vajî "vîstna kitab", yanî "vîst kitabo bîn" (vîst kitab daha); "serrna", yanî "yewna serre" (serra ki yena); "rojna", yanî "rojo bîn" (yewna roj).

nimûney: bineyna, desna, dina, gamîna, hewîna/hewna, indina, reyna/rayna, rojna/rojêna, serrna, şeşna, şewna, tenêna, tikêna, vîstna, yewna, zobî[n]na/sewbî[n]na

-na (II): No suffiks me'na postposisyonê "ra" dano. Ma vajî "parna" (par ra), pereyna (perey ra), vizêrna (vizêr ra). Kirmanckî di suffiksê "-na" kelîmeyanê zemanî ra pey yeno.

nimûney: keyna, parna, pereyna, rewna, verîna/verna, vizêrna

Çiyêdo balkêş (enteresan) o ki lehçeya gorankî (hewramî) di zî "ne" esto. Mewlewî vano:

"Binîş **ne** gêcaw deryay bêpeyda

Ne goşey hucrey sefîney mey da" (3)

-na (III): Peyniya tanî kelîmeyanê kirmanckîyan di "-na" yan zî "-n" esto, Karl Hadankî gore no yew suffiks o (4). O nê nimûneyan nuseno: balişna, myêşna [mêşna], zerna/zerne [zern] (altun).

Wîna fam beno ki "-na" suffiks niyo, çunkî "zerene"/"zerinû"/"zerenye" û "meêşe"yê zîwanê Avesta û "barîşn"ê pehlevkî, "zern", "mêşna"/"myêşna" û "balişna"ya kirmanckî ra zaf durî niyê (5).

-na (IV): Ebi nê suffiksî sîfet viraziyêno. b. **-înî (I)**

nimûney: tayîna/tûynû, zafîna/zavîna

(3) Enwer Qadir Mihemed, Lîrikay Şa'îrî Gewrey Kurd Mewlewî (1806-1882) (Be Diyalêkî Goranî), Stockholm, 1990, s. 223

(4) Karl Hadank & Oskar Mann, Mundarten der Zaza: Hauptsächlich aus Siwerek und Kor, Berlin, 1932, s. 61

(5) Ferhengê Vajehayê Avesta, c. 2

-Muhemmed Huseyn êbnê Xelefê Tebrîzî mutexelles be Borhanê Qatê', Borhanê Qatî', be êhtimamê Dr. Muhemmed Mu'în, cild: 3, Tehran, 1983

-Henrik Samuel Nyberg, A Manual of Pahlavi, part II glossary, Wiesbaden, 1974

-naye: No suffiks fi'lê "nayene" ra yeno û ebi yê fi'lê transîtîfi ra sifet viraziyêno. Ma vajî "vîştirawo xesenaye", o vîştira yo ke amewo xesenayêne (sexênayîş); "pitiko lawnaye", o pitik o ki ameyo lawnayêne (lawnayîş).

nimûney: lawnaye, qelibnaye, rijnaye, rişnaye, ronaye, şidênaye, xesenaye/sexênaye

-nayene/-nayêne/-nayine/-enayene/-inayene/-nayîş "Nayene" (nayîş) 'eslê xo di yew fi'l o. Muqabilê "nayene" kurmanckî di "niyan"/niyîn"/nayin" û "danîn", fariskî di "nêhaden" o. Ze suffiks, kurmanckî di "-andin", pehlevkî di "-êniten" me'na suffiksê "-nayene" yê kirmanckî dano û suffiksê mesderê fi'lê transîtîfi yo.

nimûney: dirrnayênê/dirrnayîş, lawnayêne/lawnayîş, raçarmnayêne, şiknayêne, vindarnayêne/vindarnayîş, xesenayêne/sexênayîş

-nayêne: b. -nayene

-nayine: b. -nayene

-nayîş: b. -nayene

-nî: No suffiks halê xîtabkerdişî (vocatîf) di kelîmeyanê zafhûmaran ra pey yeno.

nimûney: 'eylekînî, gedeynî, keynekînî, lajekînî!

-no: No suffiks halê xîtabkerdişî di zafhûmarey ifade keno.

nimûney: gedeno, lajekno, mêrdekno!

-o (I): No suffiks name û sifetê nerî ifade keno.

nimûney: kitabo newe, bano berz, welato şîrin, rindo merde, nêweşo rakewte

-o (II): Ebi nê suffiksî name û sifetê nerî viraziyênê.

nimûney: bozo, cinno, çepo, çeçqeço, dergo, dîko, gopo, kejo, killo, koro, lalo, meşko, mîzo, qero, rêxo, silo, suro, şeçqeço, tirro, tirşo, virro, xalo, xalxalo, yaro, zerdo, zirro, zîço

-o (III): No suffiks halê xîtabkerdişî (vocatîf) di kelîmeyanê nerîyan ra pey yeno.

nimûney: bawo, biko, bozo, dato/dedo, dergo, kejo, kalo, keko, killo, lawo, lêro/leyro, mêrdo, tirro, xalo, xorto, zero, zirtol

-ok: Ebi nê suffiksî sifet û nameyê nerî viraziyênê.

nimûney: bavok [pabok], bermok, hêrsok, şermok, tersok, xapênok

-oke/-oki: Ebi nê suffiksî sifetê makî viraziyênê. b. **-ok**

nimûney: bermoki, hêrsoki, şermoke/şermoki, tersoki

-okin: Ebi nê suffiksî sifetê nerî viraziyênê. Fariskî di muqabile nê suffiksî "-gîn" esto ki me'na "wayirbiyayîş" yan zî "pirrbiyayîş"î dano. Ma vajî keso "şermokin" (fariskî di "şermgîn"), "wayirê şermî" yo. b. **gîn**

nimûney: bermokin, hêrsokin, şermokin, tersokin

-okini: Ebi nê suffiksî sifetê makî viraziyênê. b. **-okin**

nimûney: bermokini, hêrsokini, şermokini, tersokini (6)

(6) Nuştîşê nê nuştî di mi hîna zaf nê kitabana ra îstîfade kerd:

-Alî Seydo Alî Gewranî, Ferhenga Kurdî Nûjen (Kurdî-'Erebî), 'Emman, 1985

-Emir Djeladet Bedir Khan & Roger Lescot, Grammaire Kurde (dialecte kurmandji), Paris, 1970

-Gilbert Lazard, Dictionnaire Persan-Français, Êntêşaratê Şêrketê Kêtab Berayê Heme, 1370

-Henrik Samuel Nyberg, A Manual of Pahlavi, part II glossary, Wiesbaden, 1974

-Malmîsanij, Zazaca-Türkçe Sözlük, Stockholm, Jîna Nû Yayınlan, 1987

-Muhemmed Huseyn êbnê Xelefê Tebrîzî mutexelles be Borhanê Qatê', Borhanê Qatî', be êhtimamê Dr. Muhemmed Mu'în, cild: 1-4, Tehran, 1983

-Mûnzûr Çem, Kürtçe (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Stockholm, [1994]

DERHEQÊ FERHENGÊ CELADET ALÎ BEDÎRXANÎ DÎ

Wendoxê kovara ma, na hûmari di qismê herfanê "K" û "L" yê ferhengê Kurmanckî-Frenskî yê Celadet Alî Bedîrxanî wanenê. Ebi neşrbiyayena nê qismî, wendoxî derheqê nê ferhengî di benê wayîrê fikrî.

Eslê nê ferhengî, Ş. Se'îdî ceniya Celadetî ra girewto û teslimê Şiyarî kerdo; mi zî samedê neşrkerdene Şiyarî ra girewt. Ez Şiyarî rê zaf sipas kena. Nuştena qismê kurmanckî di Arif Zêravani mi rê yardim kerd, ez ey rê zî sipas kena.

Celadet Alî Bedîrxan kurdanê zanayeyan ê seserra ma ra yew o ki zıwan, tarîx, edebiyat û rojnamegeriya kurdan rê xizmet kerdo. Wareyê zıwanê nuştî yê lehçeya kurmanckî di kurdî zaf hetan ra deyndarê ci yê. Ey gelekî kitabî, broşurî û meqaley xo ra pey verday. Nê kitab û nuştayanê ci ra zafî neşr biy. Mi bi xo zî notê ci yê rojaney (Günlük Notlar) û zabitnameyê komeleya Bedîrxaniyan (Bedîrhani Ailesi Derneği Tutanakları) ê ki ebi destê ci û ebi herfanê erebkî nusiyaybî, herfanê erebkî ra taday herfane latînkî ser û day neşrkerdene. Ez keyfweş a ki neşrkerdene rê hazirkerdena nê ferhengê ci zî bena nesîbê mi.

Çi heyf ki ferhengê Celadetî yo ki ma dest di yo, tamam niyo, nêmcet o; yanî qismê herfa "A" ra hetanî herfa "K" ma dest di çino, herfa "K" ra heta peynî ma dest di yo.

Hêviya mi a ya ki rojê qismê verên (qismê A-K) ê nê ferhengî zî vejıyo meydan. Ez ebi na hêvî nê qismê cêrênî pêşkêşê wendoxan kena. Nuştêna Sadiq Bahaeddîn Amêdî gore, ceniya Celadetî, Rewşen Bedîrxani ferhengê "Kurdî-Frenskî" yê Celadetî û kitabxaneyê ci 1971 di day Akademiya Kurdî ya Bexdadî (Sadiq Bahaeddîn Amêdî, "Celadet Bedîrxan", Govarî Korî Zanyarî 'Îraq, bergî hewtem, Bexdad, 1980, r. 283). Labelê ez 22yê êlule 1996 di, Paris di him kêna Celadetê rehmetî, Sînem Xanimi û zamayê ci Selah Sedullahî ra him zî tarîxnas Dr. Kemal Mezher Ehmedî ra persaya, heme hîrinî va ki xebera înan nê ferhengî ra çına.

Derheqê neweranuştêna nê ferhengî di ganî ez nê di xususan zî vaja:

1-Çend kelîmeyê ki Celadetî kurmanckıya înan nuştîbî labelê menaya înan a frenskî nênuştîbî mi tiya di nênuştî. Ma vaji "kovil".

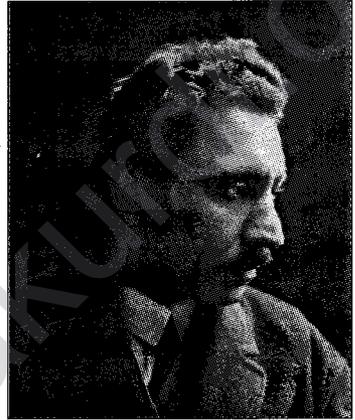
2-Celadetî, tanî kelîmeyan di, herfa X sero di nuqtey ronaybî ('x'). Na herfi zey herfa verên a kelîmeya "xerîb"î vajiyêna (telaffuz bena). Semedo ki elîfbaya kurdî ya ewroyini di na herfi ze X nusiyêna mi zî a ze X nuştî. Ma vaji "dextdexana keran".

Malmîsanij

DICTIONNAIRE KURDE (KURMANDJI)-FRANÇAIS*

Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî

Celadet Alî BEDÎRXAN



*Abréviations

cf. (confér.): comparez

f. : féminin

intr. : intransitif

m. : masculin

tr. : transitif

Suffixes

-che : suffixe féminin (ex. frais, fraîche)

-e : suffixe féminin (ex. court, courte)

-euse : suffixe féminin (ex. joueur, joueuse)

-ève : suffixe féminin (ex. bref, brève)

-le : suffixe féminin (ex. corporel, corporelle)

-se : suffixe féminin (ex. délicieux, délicieuse)

-te : suffixe féminin (ex. muet, muette)

-ve : suffixe féminin (ex. hâtif, hâtive)

Qate

K

kone : cf. **kevin**

konferans, f. : conférence, f.

konsilos, m. : consul, m.

konik, f. : duvet, m.

kop, m. : sommet, m.

kopê çav : paupière, f.

kopal, m. : cf. **gopal**

kopek, m. : chien, m.

kopik, m. : cf. **kop**

kopiyan (bikope) : s'enforcer

koplane, f. : culbute, m.

kor : aveugle; maigre

korderzî, f. : épingle, f.

kordûndan : sans postérité

koremişk, m. : taupe, f.

korik, f. : rouille du blé

koringan, m. : végétal

korişk, m. : lièvre, m.

kormîçek, f. : ride, f.

korîn (bikore) : meugler

korkorî : cf. **karkarok**

kors : solide

korsker, m. : tisserand, m.

kort, f. : fossé, m.

kortal, f. : ravin, m.

kortik, f. : cavité, f.;

kortika çav : orbite, f.

kortika çogê : jarret, m.

kortika diza : boîte crânienne

kortika sto : nuque, f.

kose : qui a la barbe rare

kose, m. : blé sans barbe

koser, m. : mur, m.; plafond, m.

kosî, f. : plongeon, m.

kosî kirin : plonger

kostek, f. : entremetteuse, f.

kostekî, f. : proxénétisme, m.

kostûm, m. : costume, m.

koş, f. : giron, m.

koşik, f. : gourde, f.

koşkar, m. : savetier, m.

kot, m. : sommet, m.

kot kirin : chanter dans les hautes notes

kotan, f. : enclos, m.; évidemment du soc de la charrue; sillon, m.

kote, f. : petit troupeau

kotefir, f. : caille, f.

kotek, m. : difficulté, f.

Kotek ez ghiştîm rê hesinê. : J'ai eu le train de justesse.

Min kotek nan xwar û ez rabûm. : Je me levai ayant à peine mangé.

kotekî, f. : force, f.; violence, f.

bi kotekî : de force

kotel, f. : rebord, m.

koter, f. : tourterelle, f.

kotik : creux, -se

kotin (bikoje) : mordre, ronger

kotirk, f. : cf. **koter**

kov, f. : grotte, f.

kovan, f. : soupir, m.

kovar, f. : revue, f.

kovik, f. : entonnoir, m.

kovî : sauvage

kovîk : précieux, -se

kox, f. : cabane, f.

koxa mirîşka : poulailler, m.

koxe, m. : fiente, f.

koxer, m. : variété de raisin

kozik, f. : cabanon, m.

koz, f. : 1)bercaïl, m.

koz bûn : entrer dans le bercaïl

koz kirin : mettre au bercaïl 2)braise, f.

kozcik, f. : cachette, f.

kozik, f. : abri, m.; tranchée, f.

kozi, f. : angle, m.; coin, m.

kozlax, f. : cf. **kozik**

kubandin (bikubîne) : cf. **kufandin**

kubar : 1)noble 2)orgueilleux, -se

kubarî, f. : 1)noblesse, f. 2)orgueil, m.

kuç, m. : 1)Pierre, f. 2)petite marmite

kuçe, f. : ruelle, f.

kuçkanî, f. : fronde, f.

kudandin (bikudîne) : pousser (un cheval)

kufên (bikufe) : siffler

kufir, f. : blasphème, m.

kufir kirin : blasphémer, jurer, injurier

kufirin (bikufire) : blasphémer

kufin (bikufe) : cf. **kufên**

kufkuf, m. : grognement, m.; **kufkufa berêz**

kuh : émoussé, -e

Diranê min kuh bûne . : J'ai de longues dents.

kuhderzi, f. : épingle, f.

kul, f. : souffrance, f.; peine, f.; épidémie, f.

kula Helebê : le bouton d'Alep

kulka pîrûzê : furoncle

kula dara : maladie des arbres

kulab, m. : crochet, m.; griffe, f.

kulabe, m. : garrot du joug

kulaf : cf. **kulav**

kulang, m. : pioche, f.

kulav, m. : feutre, m.

kulavk, f. : champignon

kulbestî, f. : cotelette, f.

kuleh, m. : bonnet, m.

kulek : boiteux, -se

kulêmek, f. : extrémité supérieure du fémur

kulik, m. : 1)flocon, m. 2)bonnet de berger

kulik, f. : cf. **kul**

kulind, m. : courge, f.

kulindê mîra : grosse courge

kulindê spî : courge blanche

kulindir, m. : cf. **kulind**

kulindok, f. : courgette servant de ventouse

kulindok berdan : poser des ventouses

kuling, m. : cf. **kulang**

kulî, m. : cf. **kulik**

kulî, f. : sauterelle, f.

kuliya bejik : criquet, m.

kuliya beşik : locuste f.

kulikulî : clopin-clopant

kulîçe, f. : gâteau kurde

kulîlk, f. : fleur, f.

kulîmek, f. : cf. **kulêmek**

kulîn, f. : 1)niche servant à ranger les matelas

2)pigeonnier, m.

kulîn (bikule) : boiter

kulopanc, f. : culbute, f.

kulovan : chagriné, -e

kulox, m. : crâne, m.

Vate

- kulpik**, f. : bottonnière, f.
kulxançî, m. : chauffeur de bain
kum, m. : bonnet de feutre
kumatek, f. : lange, m.; maillot, m.
kumbir, m. : sommet arrondi sans pierres
kumik, m. : 1) bonnet de nuit 2) pointe, extrémité, f.
kumikê haçî baciloka : champignon
kumkafir : 1) qui porte un grand bonnet 2) prétentieux
kumqot : cf. **kumtaq**
kumrib, f. : chaînette de sequins ornant le turban des femmes
kumsor, m. : tarbouche, m.
kumtaq : qui porte son bonnet sans turban
kumzex, f. : caverne, f.
kumzirh, m. : casque, m.
kumzirî, m. : cf. **kumzirh**
kun, f. : 1) trou, m.
kun kirin : trouser, percer 2) outre
kuncirandin (bikuncirîne) : pincer
kuncirîn (bikuncire) : être pincé
kuncî, f. : sésame, m.
kund, m. : chouette, f.
kund : avare
kundir, m. : cf. **kulindir**
kunditî, f. : avarice, f.
kunêr, f. : abcès, m.
kungeh, f. : cellier, m.
kunhirç, f. : tannière d'ours
kunik, m. : duvet, m.
kunik, f. : filet, m.
kunika pîrê : toile d'araignée
kunkunî : troué, -e
kunmişk, f. : trou de souris
kunrovî, f. : terrier de renard
kupan (bikupe) : s'enfoncer, se cabosser
kupandin (bikupîne) : enfoncer, cabosser
kur, m. : fils, m.
kur : court, -e (cheveux)
serê xwe kur kirin : se faire couper les cheveux, se raser
kurap, m. : cousin (fils de l'oncle paternel)
kuraze, f. : fascicule, m.
kurborî, f. : tube, m.
kurd : kurde, brave
kurdane : à la kurde
kurdanî, f. : kurdisme, m.
kurdewarî : à la kurde
Kurdistan, f. : Kurdistan, m.
kurdikelase, m. : vautour, m.
kurditî, f. : kurdisme, m.
kurebav, m. : vaillant, -e, brave
kurhelî : beau-fils, m.
kuribeşk, m. : lynx, m.
kurik, m. : garçon, m.; fils, m.
kurisandin (bikurisîne) : ronger
kurisîn (bikurise) : être rongé
kurî, f. : chât, m.; trou percé dans du métal
kuribeşk : cf. **kuribeşk**
kuriçeng, f. : sorte de buisson
kurijek, f. : cartilage, m.
kurîn, m. : ânon, m.
kurîngan, f. : trèfle, m.
kurîtî : qui a la museau plongé dans l'eau

- kuritî avê bûn** : plonger le museau dans l'eau pour boire
- kurk**, m. : pelisse, f.
- kurk**, f. : couveuse, f.
- kurk ketin** : couvrir
- kurkure**, m. : poulain, m.
- kurm**, m. : ver, m.
- kurmam**, m. : cousin (fils de l'oncle paternel)
- kurmanc** : kurde
- kurmancî**, f. : la langue kurde
- kurmet**, m. : cousin (fils de la tante paternelle)
- kurmî** : attaqué par les vers
- kurmo** : cf. **kurmî**
- kur moyî** : cf. **kurmî**
- kurnîşk**, f. : coin, m.
- kurpe** : frais, -che
- kurs**, m. : buisson, m.
- kursî**, f. ou m. : chaise, f.; escabeau, m.
- kurşe**, m. : névé, m.
- kurt** : court, -e
- kurt**, m. : vautour, m.
- kurtan**, m. : bât, m.
- kurtanker**, m. : fabricant de bâts
- kurtek**, f. : robe, f.
- kurtel**, m. : miette, f.
- kurtik**, f. : hoquet, m.
- kurxwal**, m. : cousin (fils de l'oncle maternel)
- kuruşik**, f. : tension, f.
- kusan** : comment
- kusk**, m. : sauterelle, f.
- kuskusik** : clignotant, -e
- kustek**, f. : chaîne, f.
- kuşpil**, m. : crotte, f.
- kuştar**, f. : tuerie, f.; massacre, m.
- kuştin (bikuje)** : tuer
- jê kuştin** : retrancher de
- kuta bûn** : se terminer
- kuta kirin** : terminer
- kutan (bikute)** : frapper, enfoncer
- kutasî** : enfin, bref
- kutebir** : court, -e; bref, -ève
- kutebir kirin** : abrégé
- kutefir**, m. : cf. **kotefir**
- kutik**, m. : petit, m. (de sanglier ou d'ours)
- kutik** : pilier de bois
- kutilk**, m. : boulette de gruau et de viande
- kutûpis**, m. : racontard, m.; cancan, m.
- kuvark**, f. : cf. **kewar**
- kuwar**, f. : cf. **kewar**
- kuxik**, f. : toux, f.
- kuxikî** : qui tousse
- kuxiyan (bikuxe)** : tousser
- kuxîn (bikuxe)** : cf. **kuxiyan**
- kuz**, m. : parties honteuses de la femme
- kû** : où
- bi kû/bi kû de/bi kû ve/kû derê?** : où?
- Çû kû?** : Où est-il allé?
- kûç**, f. : tas de pierres; borne, f.
- kûçe**, f. : rue, f.
- kûçik**, m. : chien, m.
- kûd**, f. : targette, f.
- kûfi**, f. : cf. **kofi**
- kûlek**, f. : varlope, f.
- kûlkûl**, m. : ciseau
- kûp**, f. : grande jarre
- kûpik**, f. : jarre, f.

Uate

kûr : profond, -e

kûr çûn : s'approfondir

kûr kirin : approfondir

kûr lê xistin : s'approfondir

kûr nêrîn : approfondir

kûr, m. : bouc de deux ans

kûr, f. : foyer de forge

kûrahî, f. : profondeur, f.

kûre, f. : cf. **kûr**, f.

kûrerê, f. : impasse, f.

kûrik, f. : poche, f.

kûrînas : perspicace

kûsel, m. : tortue, f.

kûsî, m. : cf. **kûsel**

kûşik : végétal

kûşpil, m. : crotte, f.

kûtal, m. : marchandise, f.

kûtan, m. : étable, f.

kûvan, m. : cf. **kovan**

kûvik, f. : cf. **kovîk**

kûvî : sauvage

kûz, m. : cruche, f.

kûzeker, m. : potier, m.

kûzik, m. : petite cruche

kûzî, f. : tranche, f.

kûzîn, f. : tuyau, m.

kûzîn kirin : tuyauter

kûzîn (bikûze) : aboyer

kwîn, f. : derrière, m.

kwînêr, f. : abcès, m.

kwîş : endurance, f.

kwît, f. : provision, f.

kwîtan (bikwîte) : siffler

kwîtandin (bikwîtîne) : siffler

kwîze, m. : farine, f.

L

labik, m. : piège de fer

lablabik, m. : lierre, m.

labûte, f. : instrument servant à nettoyer le soc
de la charrue

laçik, f. : fichu de tête

lahûr, m. : sabre indien

laiq : cf. **layiq**

laje, f. : cf. **lavij**

lajebêj, m. : chanteur de **laje**

lal : muet, -te

lal bûn : se taire

lal kirin : faire taire

lal man : cf. **lal bûn**

Lales : Nom de la montagne le sanctuaire yezidi
de Cheykh Hadi.

lalijîn (bilalije) : supplier, implorer

lali, f. : plat, m.

lam, f. : joue, f.

lamcî, f. : cf. **lam**

lamîjek, f. : partie inférieure de la joue

lamofek, f. : sédition, f.

lampe, f. : lampe, f.

lan, m. : gîte, m.; terrier, m.

landik, f. : berceau, m.

lanet, f. : malédiction, f.

Laneta Xwedê bi te be : Que Dieu te
maudisse.

lanet kirin : maudire

lanetî : maudit, -e

lasayî, f. : imitation, f.

- lasayî kirin** : imiter
- laser**, f. : trombe, f.
- lastîk**, f. : caoutchouc, m.; pneumatique, m.;
d'une façon générale tout objet de
caoutchouc
- laş**, m. : corps, m.
- laşe**, m. : cadavre, m.
- laşî** : corporel, -le
- lat**, f. : 1)rocher plat; dalle, f. 2)parcelle, f.
lat dan : morceler
- lat kirin** : morceler, partager
- latîk**, f. : parcelle, f.; jardinet, m.
- lava**, f. : prière, f.
lava kirin : prier, supplier
- lave**, f. : cf. **lavij**
- lavebêj**, m. : chanteur de **lave**
- lavekar** : qui souhaite, qui espère
lavekar bûn : souhaiter, espérer
- lavelav**, f. : supplication, f.; prière, f.
- lavlavîk**, f. : cf. **lablabîk**
- lavij**, f. : genre de chanson
- lawanî**, f. : jeunesse, f.
- lawîk**, m. : 1)bien aimé, m. 2)chanson d'amour
- lawîn** : juvénile, jeune
- lawînî**, f. : jeunesse, f.
- lawîtî**, f. : jeunesse, f.
- lay**, f. : région, f.
- layiq** : convenable, digne de
- lazim** : nécessaire
lazim bûn : falloir
- lazimî**, f. : nécessité, f.
- lebak** : intrigant, -e
- lebat**, m. : organe, m.
- lebê** : plaît-il?
- lebikandin (bilebikîne)** : fatiguer
- lebikîn (bilebike)** : se fatiguer
- lebitandin (bilebitîne)** : remuer, bouger (tr.)
- lebitîn (bilebite)** : bouger, remuer (intr.)
- lebixe**, f. : cataplasme, m.
- lebzîne**, f. : pâte de manne et d'amandes
- lec**, f. : bataille, f.
- lefiz**, f. : mot, m.
- lefizandin (bilefizîne)** : prononcer
- legen**, m. : bassin de cuivre
- legenok**, m. : petit bassin de cuivre
- legleg**, f. : cigogne, f.
- leh**, m. : morceau, m.
- lehandin (bilehîne)** : occuper
- lehd**, f. : dimanche
- lehin**, f. : cf. **lan**
- lehiqandin (bilehiqîne)** : rejoindre, atteindre
- lehî**, f. : torrent, m.
- lehîm**, f. : soudure, f.
lehîm kirin : souder
- lehistin (bilehîze)** : jouer
- lehistok**, f. : jouet, m.
- lehîz**, f. : cf. **leyîz**
- lek**, m. : dix mille
- lek**, f. : enveloppe, f.
- lekan**, f. : raquette, f.
- leke**, m. : tache, f.
- lele**, m. : père nourricier
- lelekirî**, m. : pupille, m.
- lelengî**, m. : beignet, m.
- lem**, f. : tige rampante
- lemik**, f. : cf. **lem**

Qate

- lemisandin (bilemisîne)** : contracter
- lemisîn (bilemise)** : se contracter, se pelotonner
- lendik**, f. : cf. **landik**
- lenger**, m. : ancre, f.
- lengerî**, f. : plateau, m.
- lep**, m. : patte, f.; grille, f.
- lep hilanîn** : attaquer, se défendre
- bi çar lepikan** : à quatre pattes
- lepandin (bilepîne)** : tromper
- lepe**, f. : bouillie, f.
- lepetîr**, f. : bouillie consistante
- lepik**, m. : gant, m.
- lepok** : trompeur, -euse
- lepokî**, f. : tromperie, f.
- leq** : lâche
- leq bûn** : se relâcher
- leqandin (bileqîne)** : desserrer
- leqeb**, f. : surnom, m.; titre, m.
- leqetvan** : glaneur, -euse
- leqîn (bileqe)** : se relâcher, se desserrer
- lerizandin (bilerizîne)** : faire trembler
- lerizîn (bilerize)** : trembler
- lerzek** : molle (terre)
- lerzînek**, f. : tremblement, m.; paralysie, f.
- leşker**, m. : soldat, m.
- leşkerî** : militaire
- leşkerma**, f. : garnison, f.
- letifandin (biletifîne)** : complimenter, flatter
- letifin (biletife)** : être complimenté
- levabo**, f. : lavabo, m.
- lew** : cf. **lewra**
- lewaş** : mou, molle; tendre
- lewçe** : bavard, -e
- lewçetî**, f. : bavardage, m.
- lewend** : svelte
- lewendî**, f. : 1) sveltesse, f. 2) pan de la manche
- lewhe**, f. : tableau, m.; affiche, f.
- lewitandin (bilewitîne)** : salir, gâter
- lewitîn (bilewite)** : se salir, s'abîmer
- lewleb**, f. : bâtonnet, m.
- lewlebî** : en forme de bâtonnet
- lewlewe** : bavard, -e
- lewm**, f. : cf. **lom**
- lewma** : parce que, car, comme, combien
- lewneş** : inapte, incapable
- lewneşî**, f. : inaptitude, f.; incapacité, f.
- lewra** : cf. **lewma**
- leyistin (bileyize)** : cf. **lehîstin**
- leyistok**, f. : cf. **lehîstok**
- leyizandin (bileyizîne)** : faire jouer, amuser; occuper
- hevûdû leyizandin** : chercher à se tromper mutuellement
- leyizîn (bileyize)** : cf. **lehîstin**
- leyî**, f. : cf. **lehî**
- leyîz**, f. : jeu, m. Les jeux kurdes sont les suivants: **apê Mûs, birê, çere, çirê, dik û mirîşk, kerikê mela, lawê Litê, mome, Sora û Mema, tewş, tûşte.**
- gurle** : billes
- sêgav** : saut, m.
- terş** : palet
- leymûn**, f. : citron, m.
- leymûnate**, f. : limonade, f.

lez : rapide, vite

bi lez : en hâte

bi lez û bez : rapidement

lez bûn : se hâter

lez kirin : se hâter

lez li xwe kirin : se hâter; se dépêcher

Min lez li destê xwe kir. : Je me suis dépêché.

Min lez da destê xwe de. : Je me suis dépêché.

lezandin (bilezîne) : hâter, presser

lê lezandin : se hâter de faire quelque chose, avoir hâte de

xwe lezandin : se presser, se hâter

lezet, f. : goût, m.; plaisir, m.

lezetdar : délicieux, -se

lezgî : variété de fusil

lezgîn : très rapide

leziqandin (bileziqîne) : coller

leziqîn (bileziqe) : se coller

leziyan (bileze) : cf. **lezîn**

lezîn (bileze) : se dépêcher, se hâter

lezo : pressé, -e; hâtif, -ve

lê : 1)mais 2)ô (en s'adressant aux femmes)

3)contraction de **li wî** ou de **li wê (lêdan, lèxistin** etc.; cf. **dan, xistin**)

lêbelê : mais, cependant, pourtant

lêç, f. : cf. **liç**

lêdan (lêde) : frapper, battre

pere lêdan : battre monnaie

lêlat : plat, -e

lêlav, f. : 1)pluie mêlée de neige 2)eau de fonte des neiges

lêmişt, f. : torrent boueux

lêp, f. : ruse, f.; stratagème, m.

lêpok : ridicule

lêpokî, f. : ridicule, m.

lêv, f. : 1)lèvre, f. 2)bord, m.

lêva avê : le bord de l'eau

lêva çiyê : le pied de la montagne

lêva solê : le bord de l'empeigne

bi lêv kirin : faire des allusions

ser lêv kirin : parler du bout des lèvres

lêvezîn, m. : orateur, m.

lêvok : cf. **lêpok**

lêxistin (lêxe) : battre, frapper; cf. **xistin**

lêzim, m. : parent, m.

lêzimtir, m. : parent éloigné

lêzimtî, f. : parenté, f.

li : 1) dans, à

Gurgîn li mal e. : Gurgin est à la maison.

li avê xistin : marcher dans l'eau

2)pour

Li şera, xal û xwarzî; li xwarina, mam û

brazî. : Pour la bataille, l'oncle maternel et son neveu; pour la ripaille, l'oncle paternel et son neveu.

3)sur

Çavê min lê ye. : Je le surveille (mon oeil est sur lui).

li ber : devant, d'après, avec

Li ber min sekinîbû. : Il se tenait devant moi. (et aussi: Il était à ma disposition.)

Li ber xelkê eyb e. : C'est mal aux yeux des gens.

Qate

- Li ber goştê selete dixwe.** : Il mange de la salade avec viande.
- Li ber qetandinê ye.** : Il va se rompre.
- li bin** : sous
- li bin ... de** : au bas de ...
- li ku?** : où?
- li ser** : sur
- li ser ... ve** : en direction de, vers
- Li ser kebab ve çû, li ser dexdexana keran ve bû.** : S'étant dirigé vers l'odeur du rôti, il se trouva au marquage des ânes. (proverbe)
- lib**, f. : grain, m.
- libade**, m. : tapis de selle; manteau de feutre
- libadok**, f. : pélerine de feutre
- libgir** : qui a de gros grains
- libik**, f. : guidon du fusil
- Libnan**, f. : Liban, m.
- libnanî** : libanais, -e
- lihafe**, f. : sorte de turban
- lihêf**, f. : couverture, f.
- lihêm**, f. : soudure, f.
- lihêm kirin** : souder
- likor**, f. : liqueur, f.
- likumandin (bilikumîne)** : heurter
- likumîn (bilikume)** : se couronner (cheval)
- limêj**, f. : prière
- limêj kirin** : prier
- ling**, m. : 1)jambe, f.; pied, m.
- ling li ber ... xistin** : aller de pair avec
- Lingê wî li me hat.** : Il nous a porté bonheur
- Lingê wan li erd hat.** : Ils se sont installés.
- ser lingan sekinîn** : se tenir debout
- 2)chien de fusil
- Tifing li ser ling e.** : Le fusil est armé.
- 3)**lingê pêpelingê** : échelon, m.
- lingik**, m. : pied (de meuble)
- liqat**, f. : glane, f.; trouvaille, f.
- liqat kirin** : glaner
- litif**, f. : grâce, f.; gentillesse, f.; amabilité, f.
- liv**, f. : cf. **lib**
- liva**, f. : laine d'agneau
- livan**, f. : rêne, f.
- livandin (bilivîne)** : remuer, déplacer
- livik**, f. : verrue, f.
- livin**, m. : tuile, f.
- livinê şerandî** : tuile cuite
- livine**, f. : potage de légumes
- liviyân (bilive)** : cf. **livîn**
- livîn (bilive)** : remuer, s'agiter
- livkok**, f. : tache, f.
- lixweborî** : blasé, -e
- lixab**, f. : mors, m.
- liç**, f. : bassin, m.
- liçik**, f. : petit bassin
- lif**, f. : crin végétal
- lifik**, f. : gant de crin
- lik**, f. : morve, f.
- lil**, m. : 1)sorte de scorpion 2)écorce, f.
- lil kirin** : épilucher
- lilav**, f. : boue mêlée de neige fondue
- liloz**, f. : ponceau, m.
- lilûz**, f. : cf. **liloz**
- lim**, f. : 1)arbre 2)limon, m.
- lirandin (bilirîne)** : hurler, gronder

lirîn (bilire) : cf. **lirandin**

lîs, m. : perchoir, m.; poulailler, m.

lîsandin (bilîsîne) : faire entrer les poules au poulailler

lîsihan (bilîse) : se percher

lîste, f. : liste, f.

lîšo : trouble, m.

lîtav, f. : marais, m.

lîtoke : sale, malpropre

lîwan, f. : portique, m.

lîzwan : joueur, -euse

lo : ô (en s'adressant à un homme)

lod, f. : 1)tas de paille ou de grain 2)petite grange

lodik, f. : saut, m.

lodik li xwe êxistin : sauter

lok, m. : chameau, m.

lok, f. : 1)octroi, m. 2)saut, m.; bond, m.

bi lok çûn : bondir

lokente, f. : restaurant, m.

lolik, f. : variété de fromage

lom, f. : blâme, m.

lom kirin : blâmer

lop, f. : tapis de haute laine

loqandin (biloqîne) : pousser (un animal)

loqîn (biloqe) : marcher péniblement

loqmeqadî, f. : confiserie faite de farine, d'oeufs et de raisiné

loqomotîf, f. : locomotive, f.

lorandin (bilorîne) : chanter une berceuse, bercer, consoler

lorik, f. : cf. **lolik**

lorî, f. : berceuse, f.

lorîn (bilore) : cf. **lorandin**

lorx, f. : cf. **lîlav**

losker, m. : escroc, m.

loskerî, f. : escroquerie, f.

loş, m. : grand pain sans levain

loşik, m. : galette sans levain

lot, f. : cf. **lok**, f.

lotik, f. : cf. **lodik**

lotikîn (bilotike) : sautiller

lovik, f. : haricot sec

low, m. : haricot, m.

lowik, m. : cf. **lovik**

lox, f. : neige fondante

loxîn, m. : végétal

lûcandin (bilicîne) : agiter la queue

lûcîn (bilûce) : s'agiter (queue)

lûç, f. : obséquiosité, f.

lûçek : obséqueux, -se

lûçikandin (bilûçikîne) : enlever une peau fine, peler, déshabiller

lûçikîn (bilûçike) : se peler, s'éplucher

lûfik, m. : cf. **lîfik**

lûl, f. : bambou, m.

lûle, f. : tube, m.; tuyau, m.

lûla tîfîngê : canon de fusil

lûleb, f. : targette de bois

lûleper : ondulé, -e; luxueux, -se

lûleperî, f. : ondulation, f.; luxe, m.

lûlik, f. : bec (d'une cruche)

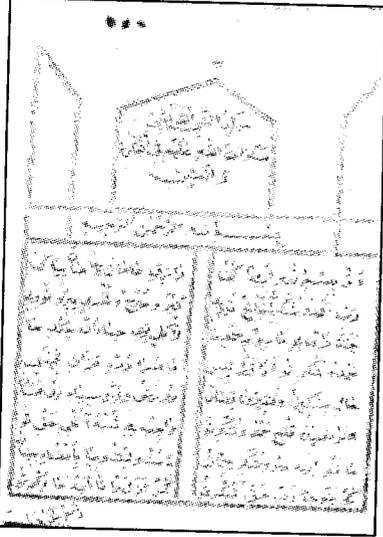
lûrandin (bilûrîne) : faire des modulations

lûrik, m. : végétal; **lûrikê gur**

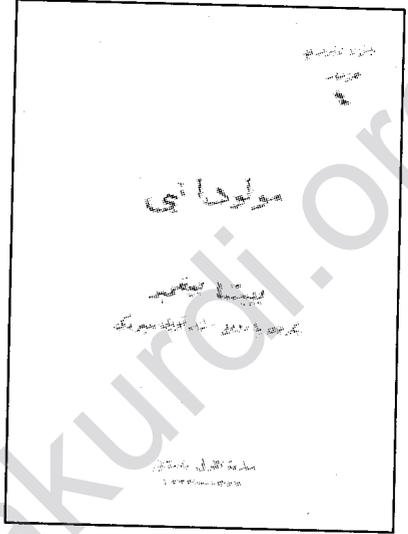
lûrîn (bilûre) : hurler

lûş, m. : pain mince

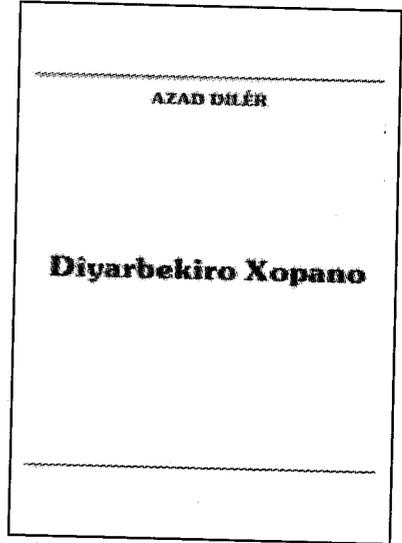
KITABÊ KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ)



1-**Mela Ehmedê Xasî**, Mewlîdê Kirdî, Diyarbekir, 1899, 29 r.
Çapa diyine: Mele Ehmedê Xasî, Mewlûdê Nebî Bi Ziwanê Kurdî (Zazakî), Tadox (Werger) Tîpanê 'Erebî ra: Mihani, Fırat Yayınları, İstanbul, 1994, 54 r.



2-**Usman Efendiyo Babij**, Biyişa Pêxemberî (Mewlûda Nebî), Şam, 1933, 46 r.



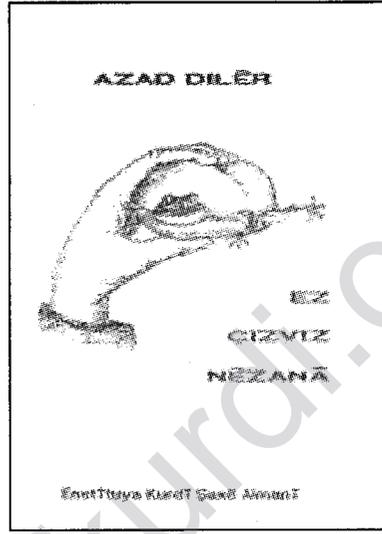
3-**Şêx Selaheddinê Şêx Se'îdî**, Beyatname, 1977

4-**Azad Dilêr**, Diyarbekiro Xopano, Almanya, 1986, 60 r.

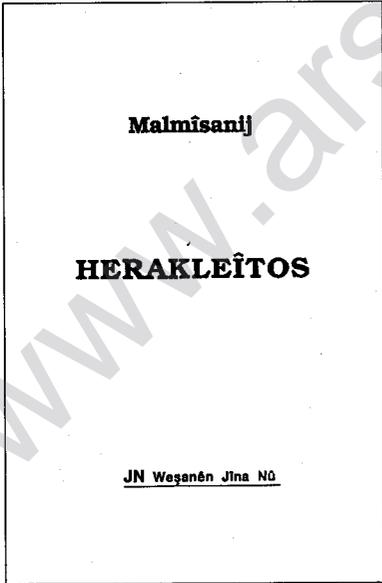


5-Malmisaniy, Ferhengê Dimilki-Tirkî, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1987, 431 r.

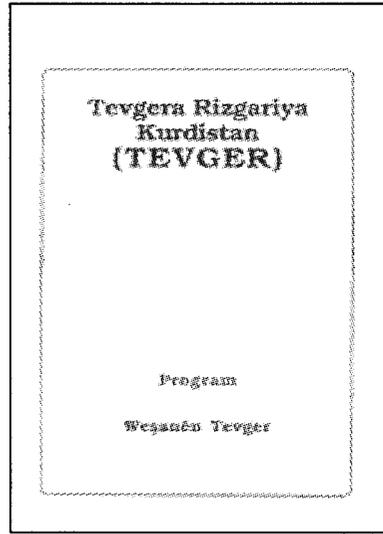
Çapa diyine: Malmisaniy, Ferhengê Dimilki-Tirkî, Weşanên Deng, İstanbul, 1992, 431 r.



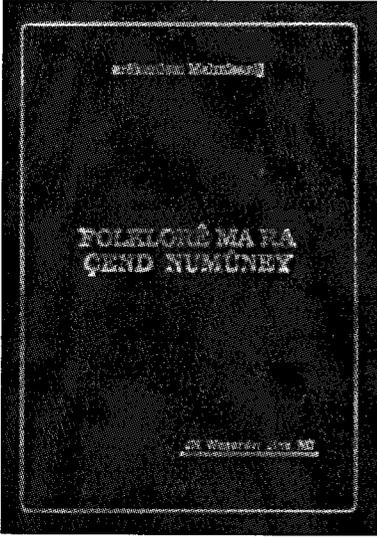
6-Azad Dilêr (arêkerdox), Ez Çizviz Nêzana, Enstîtuya Kurdî-Şaxê Almanî, Bonn, 1987, 72 r.



7-Malmisaniy, Herakleitos, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1988, 51 r.



8-Tevgera Rizgariya Kurdistan-Program, [Stockholm], 1990, 9 r.



9-**Malmisaniy** (arêkerdox), Folklorê Ma ra Çend Numûney, Weşanên Jina Nû, Balinge, 1991, 319 r. **Çapa diyine: Malmisaniy** (arêkerdox), Folklorê Ma ra Çend Numûney, Embaz Yayınları, [Ankara], 319 r.

10-**Reşit Kara**, Vora Koy,
Almanya, 1991

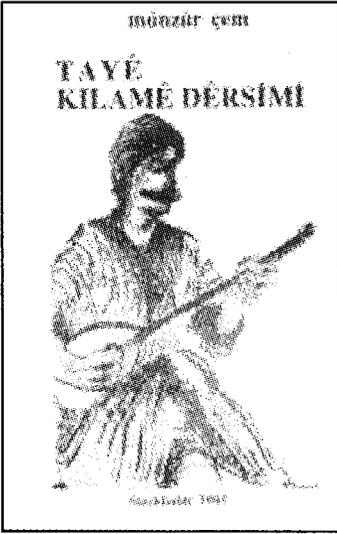
11-**Reşit Kara**, Roc, 1992



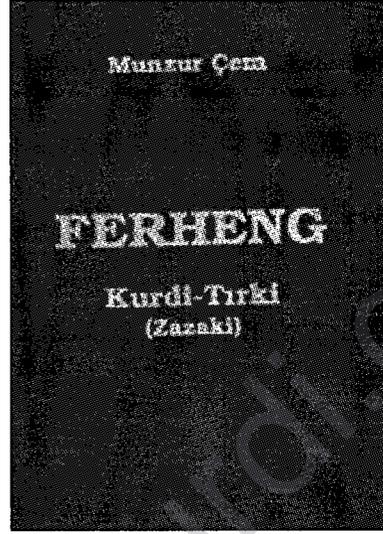
12-**Mûnzûr Çem**, Hotay Serra Usifê Qurzkizi,
Weşanên Roja Nû, Stocholm, 1992, 343 r.



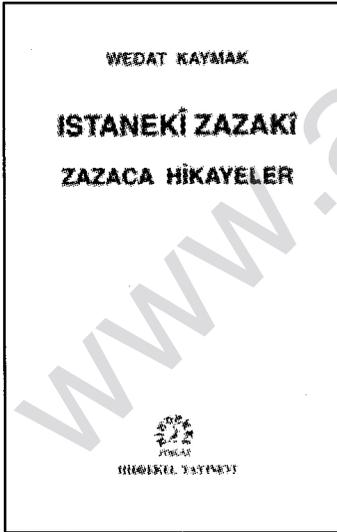
13-**Mesut Özcan**, Dersim (Zaza) Atasözleri,
Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, 53 r.



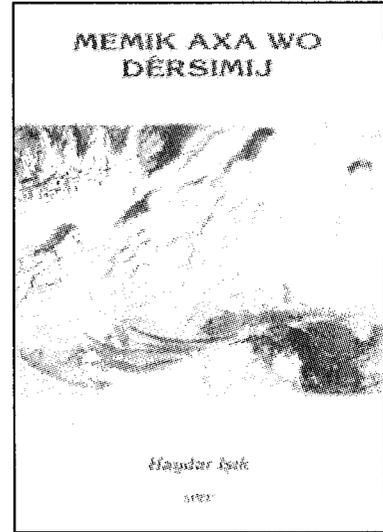
14-Münzür Çem (arêkerdox), Tayê Kilamê Dêrsimî, Stockholm, 1993, 317 r.



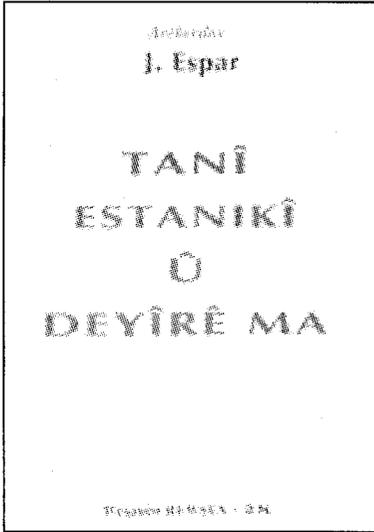
15-Munzur Çem, Ferhengê Kurdi-Tirki (Zazakî), Stockholm, 1994, 589 r.



16-Wedat Kaymak, Istanekî Zazakî/Zazaca Hikayeler, Hiddekel Yayınevi, Stockholm, 1994, 109 r.



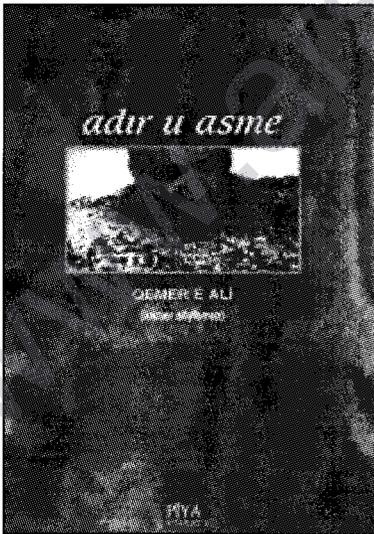
17-Haydar Işık, Memik Axa wo Dêrsimij, Tadayox: Mihem Himbêlij, APEC Tryck och Förlag, Stockholm, 1994, 148 r.



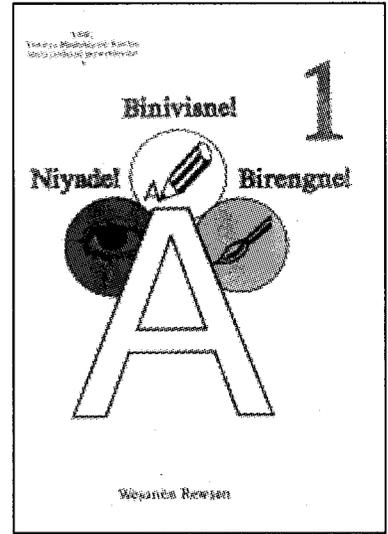
18-J. Espar (arêkerdox), Tani Estanikî û Deyîrê Ma, Weşanên Rewşên, Berlin, 1995, 195 r.



19-Seid Verroj (arêkerdox), Folklorê Kurdî Kurmancî û Dîmilî, Türkiye, 1995 (?), 157 r. + 54 r.



20-Qemerê Ali (Kamer Söylemez), Adir û Asme, Piya Kitaplığı, İstanbul, 1995, 71 r.



21-Alan Dilpak & Lerzan Jandil Binivisne! Niyade! Birengne! 1, Weşanên Rewşên, Berlin, 1995 (?), 142 r.



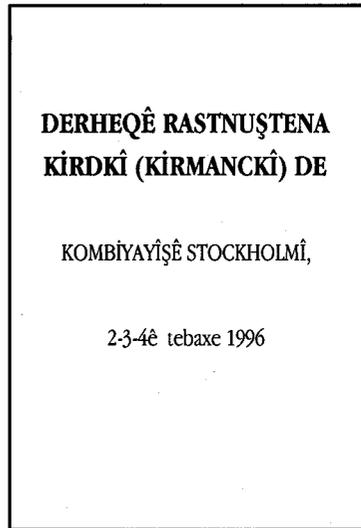
22-Alan Dilpak & Lerzan Jandî, Wendene Roştî ya 1, Weşanên Rewşen, Berlin, 1995 (?), 191 r.



23-Mehmet Gülmez, Dersim'ra ve Dare Estene, Zed Yayın, İstanbul, 1996, 191 r.



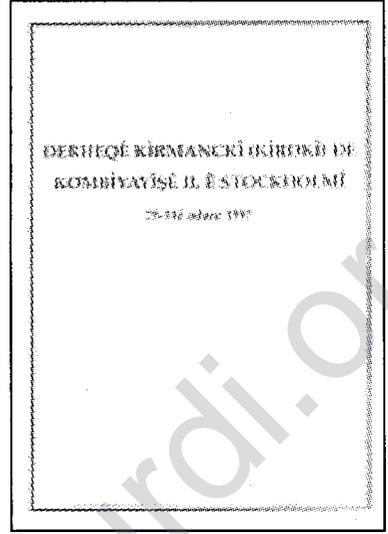
24-Haydar Diljen, Ziwanê Ma Alfaba, Weşanên Diljen, İstanbul, 1996, 90 r.



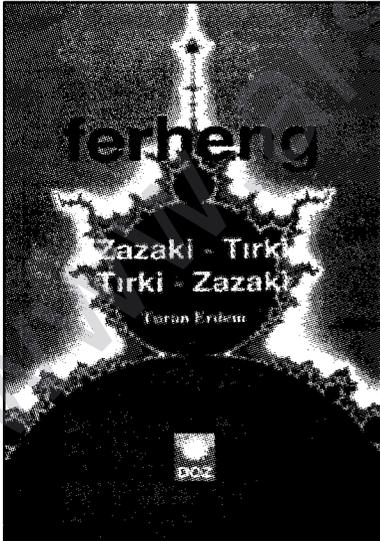
25-Derheqê Rastnuştêna Kirdkî (Kirmanckî) de Kombiyayîşê Stockholmî, 1996, Stockholm, 16 r.



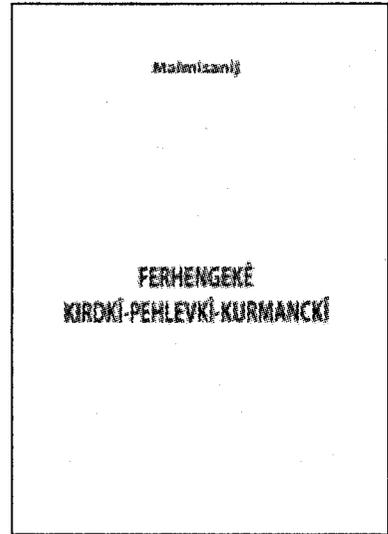
26-Çeko, Razarê Dimilki Türkçe Açıklamalı Zazaca Gramer, [Almanya], [1997], 185 r.



27-Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombiyayîşê II. ê Stockholmî, 1997, Stockholm, 16 r.



28-Turan Erdem, Fehheng Zazakî-Tirkî/Tirkî-Zazakî, Doz Yayinlari, İstanbul, 1997, 222r.



29-Malmisanij, Fehengekê Kirdkî-Pehlevkî-Kurmanckî, Stockholm, 1997, 40r

www.arsivakurdi.org